

INVOLTA INNOVATION SCIENTIFIC JOURNAL

2023

Google Scholar provides a simple way to broadly search for scholarly literature.

Any status is accepted, from any stage of the research lifecycle

Wikipedia is a free online encyclopedia created by volunteers around the world

Open Journal Systems (OJS) is an open source solution to managing and publishing scholarly journals online.

**JOURNAL OF THE
COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES**

**INVOLTA IS A SCIENTIFIC JOURNAL ESTABLISHED WITH
SUPPORT OF THE KHOREZM MAMUN ACADEMY (BASED ON
THE AOKA CERTIFICATE NO: 1453 UNDER THE PRESIDENTIAL
ADMINISTRATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN)**

INVOLTA

**INNOVATION ILMU
JURNAL**

**ИННОВАЦИОННЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
INNOVATION SCIENTIFIC
JOURNAL**

**ISSN: 2181-2632 BARCHA
SOHALAR BO'YICHA
VOL 3, ISSUE 1 (1),
December 2024**

PART – 1

www.involta.uz

TAHRIRIYAT

<p>Editor in chief Mavlonov Khudargan <u>Doctor of Biological Sciences, Professor.</u> <u>Jizzakh State Pedagogical University</u></p> <p>Editor-in-Chief (Executive Secretary Deputy) Kholikova Nodira <u>Kholikova Nodira Candidate of Philological Sciences.</u> <u>Associate Professor, Chirchik State Pedagogical University</u></p> <p>Preparing for publishing Umaraliyev Khumoyun <u>Chirchik State Pedagogical University</u></p>	<p>Bosh muharrir Mavlonov Xudargan <u>Biologiya fanlari doktori, Professor.</u> <u>Jizzax davlat pedagogika universiteti</u></p> <p>Bosh muharrir o‘rinbosari (Mas‘ul kotib) Xolikova Nodira <u>Filologiya Fanlari Nomzodi, Dotsent.</u> <u>Chirchiq davlat pedagogika universiteti</u></p> <p>Nashrga tayyorlovchi Umaraliyev Humoyun <u>Chirchiq davlat pedagogika universiteti</u></p>
TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI	

Tojiboyev Komiljon O‘zR FAsi Botanika Ilmiy Tekshirish Instituti Direktori, Biologiya FanlariDoktori,Akademik
Abdullayev Ikram Biologiya Fanlari Doktori, Professor. Ma‘mun Akademiyasi Raisi
Mustafakulov Sherzod Iqtisod Fanlari Doktori, Professor Qo‘qon Universiteti Rektori
Prof. Dr. Tanju Seyhan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof.Dr.
İbrahim İştan Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Necdet Tosun Marmara Üniversitesi, İlahiyat Profesörü
PROF. Dr. Önal Kaya Ankara Üniversitesi Dil, Tarih Ve Coğrafya Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi
Almaz Ulviy Binnatova Ozarbayjon Ilmlar Akademiyasi Nizomiy Nomidagi Adabiyot Instituti Professori
Doschanov Tangribergan Iqtisod Fanlari Doktori. Professor, Urganch Davlat universiteti
Sirojiddinov Shuhrat Filologiya Fanlari Doktori, Professor O‘zbek Tili va Adabiyoti Universiteti Rektori
Baltayeva Umida Fizika-Matematika Fanlari Doktori, Ma‘mun Akademiyasi Katta Ilmiy
Xodimi
Farmonov Rahmon Jahon Iqtisodiyoti Va Diplomatiya Universiteti Ijtimoiy-GumanitarFanlar KafedراسiProfessori
Sherimbetov Sanjar O‘ZRFA Bioorganik Kimyo Instituti Professori
Jabborov Nurboy Filologiya Fanlari Doktori, Professor Alisher Navoiy Nomidagi Toshkent Davlat O‘zbek Tiliva
Adabiyoti Universiteti
Mambetullayeva Svetlana Biologiya Fanlari Doktori, Prof. Qoraqalpoq Tabiiy Fanlar Ilmiy-Tadqiqot Instituti
DirektoriO‘rinbosari
Erkinov Aftondil Filologiya Fanlari Doktori, Professor. O‘zR FA Temuriylar Tarixi Davlat Muzeyi (O‘rindosh)
Kattallmiy Xodimi
Saparov Qalandar Biologiya Fanlari Doktori. Nizomiy Nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti Jo‘raqulov
Uzoq Alisher Navoiy Nomidagi O‘zbek Tili Va Adabiyoti Universiteti, Filologiya Fanlari Doktori,Professor
Yusupova Dilnavoz Filologiya Fanlari Doktori, Dotsent Alisher Navoiy Nomidagi O‘zbek Tili va
AdabiyotiUniversiteti
Xasanov Nodirxon O‘zRes FAsi O‘zbek Tili, Adabiyoti va Folklori Instituti, Filologiya FanlariDoktori
Sultonov Marat Kimyo Fanlari Doktori, Dotsent JDPI Kimyo O‘qitish Metodikasi Kafedراسi Mudiri
Asadov Maqsud Filologiya O‘zRes FAsi O‘zbek Tili, Adabiyoti va Folklori Instituti Yetakchi Ilmiy Xodimi
Pardayev Qo‘ldosh Filologiya Fanlari doktori Alisher Navoiy Nomidagi Toshkent Davlat O‘zbek Tili va Adabiyoti
Univesiteti
Qodirov G‘ayrat Biologiya Fanlari Nomzodi, Dotsent. JDPI Ilmiy Ishlar va Innovatsiyalar Bo‘yicha Prorektori
O‘tanova Sirdaryo O‘zR FAsi O‘zbek Tili, Adabiyoti va Folklor Instituti Katta Ilmiy xodimi
Jurayeva Nilufar Vayitovna Texnika fanlari nomzodi, Geologiya fanlari universiteti
Mo‘yidinov Qodirjon Abdurasulovich Filologiya Fanlari Bo‘yicha Falsafa Doktori (PhD) Chirchiq Davlat Pedagogika
universiteti
Tilakova Mavjuda Ashurovna p.f.f.d. (PhD) Jizzax viloyati Jizzax VPXQTMOHM "Pedagogika va psixologiya, ta'lim
texnologiyalari" kafedra mudiri

INVOLTA INNOVATSION ILMIY JURNALI TAHRIYATINING MANZILI:
 111707.TOSHKENT VILOYATI, CHIRCHIQ SHAHRI,M.YUSUPOV
 KO‘CHASI 1-UY

www.involta.uz

CONNECTIVITY BETWEEN MYTHOLOGICAL SOCIAL VIEWS IN UZBEK AND ENGLISH LITERATURE

Sh. S. Sirojiddinova

Ph.D.

Abstract: The characters in English and Uzbek literary prose are the subject of this article. The portrayal of children's spiritual world in literature, the psychology of heroes, the analysis of character thoughts and imagery, and the use of psychoanalysis in children's books. It talks about the psychological issues that arise in English and Uzbek children's realistic literature.

Keywords: Uzbek and English literature, comparison, novel, social view, psychology, characters, prose.

Аннотация: Предметом данной статьи являются персонажи английской и узбекской литературной прозы. Изображение духовного мира детей в литературе, психология героев, анализ мыслей и образов персонажей, применение психоанализа в детской книге. В ней говорится о психологических проблемах, возникающих в английской и узбекской детской реалистической литературе.

Ключевые слова: узбекская и английская литература, сравнение, роман, социальный взгляд, психология, персонажи, проза.

Annotatsiya: Ingliz va o'zbek adabiy nasridagi personajlar ushbu maqola mavzusidir. Adabiyotda bolalarning ma'naviy olami tasviri, qahramonlar psixologiyasi, xarakterlar haqidagi fikr va obrazlar tahlili, bolalar kitoblarida psixozanalizdan foydalanish. Unda ingliz va o'zbek bolalar realistik adabiyotida yuzaga keladigan psixologik muammolar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: o'zbek va ingliz adabiyoti, qiyos, roman, ijtimoiy qarash, psixologiya, personajlar, nasr.

Introduction

Under the influence of positivism, comparative literature first appeared in Europe in the second half of the 19th century. It is a branch of literary history that examines the connections and differences between literary and creative works produced in various nations. Comparative literature representatives highlight the parallels and differences across literary works; they recognize themes and narratives while also observing the movement of storylines inside books. Note that the resemblance of literary events stems from the similarity of literary works' social and cultural evolution. It is possible to identify "literary connections and influences" between Uzbek and English literature in addition to typological parallels between the literary works.

Comparative literary research, often known as "literary comparative study," has historically involved identifying similarities and differences between various national literatures. A literary comparison is only useful if the works have components in common and it is clear what the works vary from one another. Many commonalities exist between the two literatures, notwithstanding a considerable divergence in their development.

Literature review

The development of human civilization has primarily benefited from the biographical and utobiographical stories, essays, and historical-documentary works of such mature writers as S. Ayniy, Oybek, A. Qahhor, G. Gulam, N. Safarov, N. Fozilov, and M. Osim, which are prominent

in the history of Uzbek children's literature of the XX century. Teenagers are attempting to read more detective, adventure, and psychological fiction these days. Children and teens are frequently the main characters in these kinds of writings, and their spiritual journeys can have a profound effect on readers in this age range.

Popular Uzbek children's author X. Tukhtaboyev has written stories about how social environments greatly affect children's psyches. No matter how young the teens are, he depicts various juvenile psyches in his writings. He is always bringing about dynamic shifts in a child's psychology that improve the child's mental and emotional development. The emergence of distinct mental experiences in diverse social contexts explains these dynamics. Every children's author from Uzbekistan captured the authentic social milieu that is so important in illuminating a child's psychology. A child's psychology forms, develops, and manifests in a social setting. It should be underlined that a person's social surroundings greatly influence how they are seen by others and how society develops.

It should be highlighted that while the primary goals of the classic detective fiction samples are to reveal crime, societal ills, and environmental threats, the psychology of the major characters is crucial to the ongoing evolution of a literary genre.

In the XIXth century, a new trend emerged in English literature. This direction was manifested in 2 views:

1. Philistinism (classicism-rationalistic approach based on imitation of nature)

2. Romanticism- realism took objectivity from classicism. A well-known English writer Charles Dickens formed the basis of the English school of realism. He combined romantic and real features in his work. He showed a horrible panoramic view of England. Realism in literature - means knowing yourself and the world around you. Realistic novels consist of the following characteristic features:

1. Life is depicted as closest to reality: realism is characterized by the desire to consider reality in development, the ability to determine the development of new social, psychological and social relations. The writer is eager to show real events of life, but at the same time he tries to exclude the objective aims of life events and processes, his purpose is to interpret its laws idealistically. A prominent realist, Dickens could not leave his didactic designs while describing real life events in his works. The writer evaluated the correct upbringing of a person to be the proper way to initiate mutual comprehension between people and the human interaction in society.

2. Life is reflected in dramatic collisions: in works of realism, conflicts are represented in society; even in tragic conflict, a realistic novel affirms what is life itself.

3. The truth is a means of knowing the individual himself. Heroes are able to comprehend themselves, who they are, how they occupy their right positions in society.

4. The influence of society on the spiritual world of a person: characters and circumstances interact with each other: a character is not only conditioned by circumstances, but also he influences on them [3.1609p].

Results and Discussion

Oliver from Charles Dickens' "Oliver Twist" and Qamariddin from T. Malik's "Goodbye Childhood" might be compared. Following the release of the book "Oliver Twist," affluent citizens of England constructed orphanages and offered assistance to underprivileged kids. Scenes from nineteenth-century English life were shown in the book.

At first, *Oliver Twist* was regarded as a realistic tale about a criminal investigator. The nine-year-old orphan who was raised in a workhouse due to his poverty served as the basis for the story. Charles Dickens had an extremely challenging upbringing. He would bring his father a dinner every day while he was incarcerated. As he toiled in the cold, his hands shook, and he sobbed furiously at the threats made by the people. The author chose to create a book on the life of an orphan who was being bullied, starved, and humiliated when he rose to fame.

Oliver Twist, the main character of the book, was born. Oliver's mother passed away from malnutrition and shame after giving birth. Consequently, a little child was raised in an orphanage. The youngster put in a lot of effort at the labor home, and an ancient brick building provided food for all the orphans. The kids were handed a little plate of food as it was brought into the room. The food that was served did not satisfy the youngsters. The kids licked the plates so much that there was no need to clean them.

"Kamariddin disliked being of service to others. He desired to operate a self-sufficient company." Nonetheless, these heroes may be categorized by some shared characteristics. As a result, they were raised in an orphanage and yearned for a successful and happy life. Even though Kamariddin was a criminal and robber, he had an evident benevolence.

He once insisted that his friend Asror have an education. In fact, he assured him that he would give him money: "Kamariddin wanted to instruct Asror.

- Complete the tenth grade and move out of the home. Be not offended by whatever I say. It is not your father's intention to teach you. I will set aside funds for your schooling. I'm wealthy. Once you have completed the tenth grade, I will pay you money. I will send you a letter to let you know till then. I'll mean the money if I instruct you to take the book from anybody or anywhere.

Asror used to hear Kamariddin talk about his unmet hopes and dreams: "I was excited to be a student and I didn't intend to be educated either. When I was at the orphanage, I dreamed of visiting the Volga and wished I had taken more trips throughout the globe.

"So he decided to give him a degree which he couldn't achieve in his life," Asror recalled saying to Kamariddin. On the one hand, Kamariddin, the thief and robber, also aspired to be a kind person. However, Kamariddin, the main character, turned to crime in order to get revenge.

Oliver Twist, a character in Charles Dickens' "*Oliver Twist*," inadvertently became a member of a gang. He sought safety at the children's home and had no desire to steal. Each time he attempted to flee from this group of robbers.

In pursuit of a successful existence, *Oliver Twist* had always had to travel a number of torturous and challenging paths: "That cold morning, he was so hungry that he unintentionally turned his penny into a cake in the first village he passed." He had not covered more than twelve miles by dusk. His legs trembled from fatigue and his heels were slick. He spent another night there, and as time went on, his health worsened to the point that he could not walk in the morning.

Conclusion

In conclusion, realistic books written in both Uzbek and English depict actual events that expose societal vices and values. Because of this, a great deal of comparable parts have been found in both national literatures, which are combined as needed for their advancement; the innovation and activity of several well-known literary and cultural works are particularly significant for next generations.

The author's goal attested to the fact that, as a Victorian novelist, Dickens' primary concerns were the exposure and retribution of social vices and evils. The theatrical perspective of life was depicted by T. Malik in his work "Goodbye Childhood." It was a broad overview of the psychological landscape of teenagers: the reader observed the author's exaggerated circumstances and all-encompassing adolescent emotions with great predictability.

The reader does, in fact, feel pity for a guy who was raised in a harsh environment and did not know his parents; nasty adults used to steer kids in the direction of a dangerous place. As a result, it is impossible to stop oneself from exacting revenge on the cruel individuals who did little to lessen the boy's pain.

References

1. Jamilova B.S. Basics of Uzbek Children's Reading. Test Engineering and Management // <http://www.testmagzine.biz/index.php/testmagzine>
2. Bashorat Jamilova. Description of the spirit of teenagers in Uzbek children's prose . //middle European scientific bulletin ISSN 2694-9970 <https://cejsr.academicjournal.io/index.php/journal/article/view/134>
3. Jamilova B, Kakharova M. Comparative interpretation of the characters in English and Uzbek novels. Journal of Contemporary Issues in Business and Government Vol. 27, No. 2, 2021 <https://cibg.org.au/> P-ISSN: 2204-1990; E-ISSN: 1587-1594 DOI: 10.47750/cibg.2021.27.02.169
4. Kakhkharova M.Y. The evolution of adventure and detective novels in world and Uzbek children's prose, Scientific Reports of Bukhara State University, 2021, № 1 p.180 <http://uzjournals.edu.uz//buxdu>
5. Qahharova M. Y. The image of adolescent psyche in world and uzbek children's prose// Academia, An International Multidisciplinary Research Journal, 2020, Vol. 10, Issue 9, Sept 2020 Impact Factor: SJIF 2020 = 7.13 ISSN (online) 2249- 7137 p. 352-359 Academia: An International Multidisciplinary Research Journal <https://saarj.com>
6. Qahharova M. Y. various approaches to the study of English set expressions and the problems of classification //Scientific Reports of Bukhara State University, 2020, № 4 p.135-139 <http://uzjournals.edu.uz//buxdu>
7. Tohir Malik. Alvido bolalik. Toshkent, “Sharq”, 2009. –B. 186-365.
8. Ch. Dickens, “Oliver Twist”//the edition includes a Foreword, Biographical Note, and Afterword by Nancy Springer, 1998.

XALQ ERTAKLARI, MAQOLLARI ORQALI O‘QUVCHILARDA MA’NAVIY BARKAMOLLIKNI SHAKLLANTIRISH

Sevara Yangibayevna Madraximova

UrDU “Maktabgacha ta’lim metodikasi” kafedrası stajor-o‘qituvchisi

Mohira Otabekovna Bektemirova

UrDU pedagogika fakulteti, 4-kurs sirtqi ta’lim talabasi

Marhabo Dushambojeva Sultonova

UrDU pedagogika fakulteti, 3-kurs talabasi

***Annatsiya:** maqolaning qisqacha mazmuni o‘zbek xalq og‘zaki ijodiyotida xalq ertaklari, maqollari orqali o‘quvchilarda ma’naviy barkamollikni shakllantirish va o‘qish savodxonligi fani bugungi kunda o‘quvchining fikrlay olish tasavvurini boyitish, ziyrakligi, diqqatini oshirish, nutqini o‘stirish, o‘z shaxsiy fikrini ayta olishida ertaklar hamda maqollarni hayotga real qarashini shakllantirishda, matnni tahlil qilish imkoniyatlarini yuzaga chiqarishda va uni o‘shishiga, takomillashishiga xizmat qilishida o‘rni nihoyatda beqiyosdir. Shundan kelib chiqqan holda biz bu maqolamizda maktab darsliklardagi ayrim kichik mavzularni xalq ertaklari, maqollari asosida tahlil qilish texnologiyasini ishlab chiqdik.*

***Kalit so‘zlar:** Xalq ertaklari tadqiqoti, qadimiy ertaklarning metodologik asosi, ta’lim sifati, o‘qish savodxonligi, 2-3-4-sinflarning “Yangi avlod” darsliklari berilgan ertaklar.*

***Аннотация:** краткое содержание статьи в устном народном творчестве Узбекистана через народные сказки, пословицы формируется духовное совершенство у читателей, и наука о грамотности чтения сегодня заключается в обогащении воображения читателя, повышении его проницательности, внимания, развития речи, в умении высказывать свое личное мнение, в формировании реалистического взгляда на жизнь сказок и пословиц, в раскрытии возможностей анализа текста и формировании его рост, он невероятно непревзойден в своем служении совершенствованию.. Исходя из этого, в нашей статье мы разработали технологию анализа некоторых подтем школьных учебников на основе народных сказок, пословиц.*

***Ключевые слова:** Исследование народных сказок, методических основ древних сказок, качества образования, грамотности чтения, сказок, приведенных в учебниках “нового поколения” 2-3-4 классов.*

***Abstract:** the summary of the article is extremely invaluable in the formation of spiritual perfection in readers through folk tales, proverbs in Uzbek folk oral creativity and the science of Reading Literacy today, in enriching the reader's imagination of being able to think, improving his elegance, attention, improving his speech, in being able to speak his own personal opinion, in shaping fairy tales and proverbs. From this we have developed in this article the technology for analyzing some small topics in school textbooks based on folk tales, articles.*

***Keywords:** Folk tales study, methodological basis of ancient fairy tales, quality of Education, Literacy of reading, fairy tales with textbooks “new generation” of grades 2-3-4.*

“Yoshlarimizni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz”

Sh.M.Mirziyoyev

Ta’lim har qanday inson faoliyatining boshlang‘ich mavzusidir. Agar ta’lim o‘quvchi ongida o‘z-o‘zini tarbiyalash va yuqori natijalarga erishish majburiyatini singdira olmasa, bu ularning aybi emas. Shunday ekan ta’lim beruvchi pedagog bilimli, yuksak ma’naviyatli va saviyali bo‘lishi lozim.

Ta’lim tarbiya tizimining bugungi kundagi vazifasi o‘sib-ulg‘ayib kelayotgan yoshlarni vatanparvar, zamonaviy bilim, ko‘nikma va malakalarini o‘zlashtirgan kelajakda jamiyatda o‘z o‘rnini egalashga erishgan-komillikka intiladigan barkamol avlodni voyaga yetkazishdir. Mamlakatimizda ta’lim sohasida olib borilayotgan islohatlarda umumta’lim maktablari hal qiluvchi kuchga aylangani ayni haqiqatdir. Maktablarda kelajak avlod vorislarini tarbiyalashga yo‘naltirilgan imkoniyatlar o‘z navbatida, pedagog xodimlardan sifatli ta’lim-tarbiya berishni, o‘quvchi yoshlardan esa puxta bilim olishni talab etadi. Bu o‘z navbatida har bir o‘qituvchi zimmasiga yanada yuksak mas’uliyat va vazifalarni yuklaydi. Boshlang‘ich ta’lim ta’lim-tarbiyaning poydevoridir. Poydevor qanchalik mustahkam bo‘lsa imorat shunchalik chidamli bo‘lganidek, mukammal boshlang‘ich ta’lim olgan o‘quvchilar yuqori sinflarda va ta’limning keyingi bosqichlarida hech qiynalmasdan yanada yuksak natijalarga erisha oladi. Shuning uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘quvchilar savodini chiqarishda, ularga mustahkam bilim berish va ularda zaruriy ko‘nikma va malakalarni shakllantirishda barcha imkoniyatlarni ishga solishlari, ilk ta’lim-tarbiya jarayonini sifatli olib borishi lozimdir. Bu vazifa har bir o‘qituvchi zimmasiga ulkan mas’uliyat yuklaydi va bu mas’uliyatni to‘laqonli his etgan holda mehnat qilish zamirida esa ijodkorlik, izlanish, ilg‘or va innovatsion texnologiyalarni, ilg‘or ish tajribalarini, samarali didaktik materiallarni o‘qitish jarayonida mahorat bilan qo‘llash faoliyati yotadi. Hayotimizning barcha sohalarida bo‘lgani kabi, yoshlarga ta’lim va tarbiya berishning hozirgi bosqichi bu jarayonga axborot-kommunikatsion texnologiyalarining, kompyuter texnikasining keng ko‘lamda kirib kelishi bilan xarakterlanadi. Maktab ta’limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturining amalga oshirilishi tufayli bugungi kunda deyarli barcha maktablar kompyuter texnikasiga ega bo‘ldilar va maktab jamoalari ta’lim jarayonida mazkur texnika imkoniyatlaridan unumli foydalanmoqdalar. Respublikamizda ta’lim jarayonida axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish uchun tegishli ilmiy-metodik bazani yaratish va mustahkamlash jarayoni ketayotir. Yaratilgan va ta’lim muassasalariga qadar yetkazib berilayotgan elektron darsliklar, ayrim olingan mavzular bo‘yicha dars loyihalari, slaydlar to‘plamlari, xalqaro baholash dasturlari asosida o‘quvchilarni zamon talablari bo‘yicha baholashning metodik qo‘llanmalari fikrimizning dalilidir. Umumiy o‘rta ta’limning kompetensiyaviy yondashuv asosidagi davlat ta’lim standartlarida har bir o‘quvchining tayanch va fanga oid kompetensiyalarini umumjahon ta’lim standartlari doirasiga olib chiqish vazifasi qo‘yilgan. O‘quvchining savodxonlik darajasini oshirishni esa zamonaviy axborot texnologiyasiz tasavvur etib bo‘lmaydi. O‘quvchining savodxonlik darajasini oshirishda ona ta’limi va o‘qish savodxonligi “Yangi avlod” darsliklari muhim omillardandir. Ona tilini va

o‘qish savodxonligini o‘qitishda axborot texnologiyalardan unumli foydalanish ta‘lim samaradorligini beqiyos oshirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham umumiy o‘rta ta‘limning har ikkala bosqichida ona tili va o‘qish savodxonligi ta‘limi samaradorligini oshirish uchun qilinadigan sa‘yi-harakatlar bugungi kunning ham talabidir desak yanglishmaymiz.

Kompetensiyaviy yondashuv asosidagi davlat ta‘lim standartlarida o‘quvchining savodxonligini oshirish maqsad qilib belgilangan ekan, bunga boshlang‘ich sinflardanoq jiddiy e‘tibor qaratish lozim. Boshlang‘ich sinflarda ona tili fanini o‘qitishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning keng imkoniyatlari yaratilgan va bular sirasiga o‘quv adabiyotlarining yangi avlodlari: elektron o‘quv qo‘llanmalar, elektron darsliklar, qisqa interaktiv o‘quv dasturlari, audio qo‘llanmalar, multimediali darslarni kiritish mumkin.

Mavzuning dolzarbligi va metodologik asosi. Mamlakatimizda demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish maqsad qilingan va bu amalga oshirilayotgan ekan, bu jarayonda yoshlarning o‘rni va ro‘li alohida ahamiyatga ega. Zero yoshlar bizning kelajagimiz, ajdodlardan meros qolgan muqaddas zaminni yuksaltirish, ilg‘or davlatlar darajasiga ko‘tarish ularning bilimi, istedodi, jasorati, ma‘naviy barkamolligiga bog‘liq. Shuning uchun ham Prezidentimiz o‘zining barcha asarlari va ma‘ruzalarida yoshlar tarbiyasini markaziy o‘ringa qo‘yish bilan, uni davlat siyosati darajasiga ko‘tardi. Bu haqida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miramonovich ta‘kidlaganidek:

“Bizni hamisha o‘ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish–turishi, bir so‘z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog‘liq. Bugun zamon shiddat bilan o‘zgaryapti. Bu o‘zgarishlarni hammadan ham ko‘proq his etadigan kim-yoshlar. Mayli, yoshlar o‘z davrining talablari bilan uyg‘un bo‘lsin. Lekin ayni paytda o‘zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug‘ zotlarning avlodimiz, degan da‘vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o‘zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya , tarbiya va faqat tarbiya hisobidan”.¹

Yurtboshimizning bu fikrlari yosh avlodni boshlang‘ich sinflardanoq ma‘naviy barkamol inson qilib tarbiyalashni taqazo qiladi. Ma‘lumki, boshlang‘ich sinf ta‘lim insonning bilim va tarbiya olishidagi jarayonning poydevori hisoblanadi. Boshlang‘ich sinflardagi ona tili ta‘limining asosiy maqsadi bolalarning yosh xususiyatlarini e‘tiborga olgan holda og‘zaki va yozma nutqini hamda tafakkurini o‘stirish, ularni shaxs sifatida shakllantira borishni amalga oshirish, ularda bilim olishga bo‘lgan qiziqishni o‘stirish, faollik, mustaqillik, mehnatsevarlik, qiyinchiliklarni yenga olish qobiliyatlarini muvaffaqiyatli o‘stirish hisoblanadi. Shu o‘rinda ta‘kidlash joizki, ertaklarning o‘rinda ta‘kidlash joizki, ertaklarning o‘rni juda muhim hisoblanadi. Bolalarni aqliy va nutqiy qobiliyatlarini muvaffaqiyatli o‘stirish kelgusida fanlarni puxta o‘zlashtirishiga imkon yaratadi. Ayniqsa, “Milliy o‘quv dasturi asosida” yaratilayotgan “Yangi avlod darsliklari”ni o‘quvchilarni har tamonlama rivojlangan ma‘naviyatli inson qilib tarbiyalashda alohida o‘rin tutadi.

Boshlang‘ich sinf “O‘qish savodxonligi” darslarida turli badiiy va ilmiy ommabop asarlardan hamda xalq og‘zaki ijodidan namunalar berilgan. Jumladan, darslik orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilari A.Obidjon, A.Oripov, X.Nazir, A.Avloniy, M.A‘zam, X.To‘xtaboyev, S.Anorboyev, S.Jo‘ra, G‘.G‘ulom, Oybek, Safo Ochil, M.Murodov kabi bir

¹ 1. Mirziyoyev Sh. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. O‘zbekiston nashriyoti, 2017, 167-169-bet.

qator o'zbek adabiyoti vakillari, shoir va yozuvchilarining asarlari bilan bir qatorda xalq og'zaki ijodiga mansub asarlar: maqol, topishmoq, latifa, dostonlar bilan yaqindan tanishadilar.²

Yangi 2023-2024- o'quv yili uchun chop qilingan "Yangi avlod" darsliklarida juda katta o'zgarishlar kiritilgan bo'lib, biz bu maqolamiz orqali shu darsliklarga to'xtalib o'tamiz.

2-sinf "Ona tili darsligi" umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik. Ta'limni ivojlantirish markazi huzuridagi ilmiy-metodik kengash tomonidan tavsiya etilgan darslik Toshkent-2023 "Novda" nashriyotida nashr qilingan. Muallifi S.D.Kuranov.

Darsliklar bu yil o'quv yilida har chorak uchun alohida keladigan qilib ta'minlandi. Lekin bunda bir qancha muammolar ko'zga tashlanayotganligini ko'rishimiz mumkin. Darslik "Tovushlar va harflar" bo'limidan boshlanadi. "Mehmondo'st o'zbek xalqi", "Samarqand – go'zal shahar", "Ulug'allomalar yurti", "Bola odobi bilan aziz", "Mening mahallam" kabi mavzular berilgan.

2-sinf "O'qish savodxonligi" darsligi muallifi U.B.Aydarova III ta bo'limdan iborat bo'lib, har bo'limda ertak va hikoyalar berilgan, jami 25 ta darsdan iborat. Darslikda Jaloliddin Rumiyning "Uzum" hikoyasi audio shaklida berilgan bo'lib, o'quvchilarga audiomatni eshittiriladi va mavzu bo'yicha tuzilgan 10 ta savolga o'quvchilar javob berishi kerak bo'ladi. Jahon bolalar ertaklaridan Nikolay Nosovning "Gulzor shahrining mittilari" nomli "Bilmasvoy va uning do'stlari" asaridan parcha keltirilgan unda ham asar yuzasidan savollar berilgan hamda asar so'zining kelib chiqishi to'g'risida nazariy ma'lumotlar berilgan. "Buyuk ixtirochilar" ertagida kashfiyotchi bobokalonlarimiz Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Mirzo Ulug'bek yartgan kashfiyotlar ham yangi ixtirolar yaratilishiga sabab bo'lgan. II bo'limda "Kitob – noyob xazina, bilim – tuganmas boylik" ko'plam ertak va hikoyalar, hayotiy misollar orqali yoritib berilgan.

3-sinf "O'qish savodxonligi" darsligida muallifi M.E.Toirova. Darslik 18 darsdan iboratdir. O'zbek av jahon xalqlarining milliy ertaklaridan namunalar berilgan. Shu bilan bir qatorda, PIRLS xalqaro baholash topshiriqlaridan "Oyoqi osmonda bo'lgan sichqonlar" matni ham kiritilgan. (16-b.) "Chorining qobiliyati" (42-b).

"Chin va yolg'on", "Karim Polvon", "Yaxshilik" kabi ertak va hikoyalarda insoniy fazilatlar va boshqa hamma sifatlar yaxshi tasvirlangan.

4-sinf "O'qish savodxonligi" kitobi, 5 ta darsdan iborat, 72 betni tashkil qiladi. Darslikda "Hunarli mingni yengar", "Kitob va boylik" ertaklarida berilgan savollar va topshiriqlarni o'quvchilarni fikrlashga undaydi.

Boshlang'ich sinf "O'qish savodxonligi kitobi" darsligida berilgan xalq og'zaki ijodiga mansub materiallarni o'qish jarayonida o'quvchilar nafaqat o'zbek xalqining o'lmas ma'naviyat buloqlaridan bahramand bo'lalilar, balki o'zlari ham sevib o'qigan ertak-dostonlardagi qahramonlar kabi vatanparvar, mard, jasur, to'g'riso'z, mehnatsevar, kamtar va mehribon insonlar bo'lib yetishishini orzu qiladilar. Ana shunday kishilar haqida tasavvur hosil qiladilar, ezgulikni hayotdagi o'rnini bilib oladilar. Bularning hammasi bola shaxsning shakllanishiga yordam beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ma'naviy barkamol inson qilib tarbiyalashda xalq og'zaki ijodi na'munalaridan unumli foydalanish yo'llarini ochib berish masalasi hozirgi metodika va pedagogikaning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Zero, "Ona tili o'qitish metodikasi" darslik va o'quv qo'llanmalarida, boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun

² 10. Jabborov Sh. Xalq og'zaki ijodidan foydalanish// Boshlang'ich ta'lim, 2011, 2-son, 28-29- betlar.

mo'ljallangan metodik kitoblarda, ayrim metodik yechimini topgan. Masalan, I.Mirzayevning “Boshlang'ich sinflarda xalq og'zaki ijodini o'rganish ” risolasida M.Jumaniyazova va Sh.Qalanarovalarning “ Boshlang'ich sinf o'qish darslarida dostonlardan parchalarni o'qish metodikasi” maqolasida, Sh.Jabborovning “Xalq og'zaki ijodidan foydalanish” maqolasida va boshqa ishlarni ko'rsatish mumkin. Shu bilan birga boshlang'ich sinf o'quvchilarida insoniy fazilatlarini shakllantirish, ularni ma'naviyatli tarbiyalashga bag'ishlangan ilmiy-metodik maqolalar ham mavjud. Xususan, X.To'raqulov va A.Boltayevalarning “Milliy-ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish”, N.Vohidovning “Milliy g'urur ruhida tarbiyalash” (Xalq og'zaki ijodi materiallari asosida) Zuhra Ilyos qizining “Ma'naviyati yuksak avlod – Vatan ishonchi” nomli maqolalarida bu masalalar atroflicha o'z aksini topgan. Bulardan ham ko'rinadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarini ma'naviyatli inson qilib tarbiyalashda xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanish masalasi monografik holda o'z yechimini topmagan. Bu esa ushbu masala yoritilishining muhim metodik masala ekanligini mavzusining dolzarbligini belgilaydi. Shundan kelib chiqib, xulosa tariqasida ushbu maqolada quyidagi vazifalarni hal qilishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ydik:

-boshlang'ich sinf “O'qish savodxonligi” darsliklarida berilgan xalq og'zaki ijodi asarlarining mazmu-mundarijasini ko'rsatish;

-boshlang'ich sinflarda xalq og'zaki ijodi asarlarini o'rgatishning ilmiy-metodik asoslarini yoritish;

-xalq og'zaki ijodi asarlarini o'rganishning ta'lim-tarbiyaviy jihatlarini ochib berish;

-xalq ertaklari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviyatini shakllantirish yo'llarini belgilash;

- o'quvchilarni ma'naviy barkamol inson ruhida tarbiyalashda maqollardan foydalanish yo'llarini ochib berish;

- boshlang'ich sinflarda ertaklarni o'qish orqali o'quvchilarni vatanparvar, mard va jasur, sadoqatli va kamtar, tadbirkor va ziyrak inson ruhida tarbiyalash masalasini yoritib berish;

Ma'limki, boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim-tarbiya berishdagi muhim vazifalarning asosiy qismi o'qish darslarida amalga oshiriladi. Boshlang'ich sinf “O'qish savodxonligi” darsligi ham “O'qish va nutq o'tirish” dasturi “Milliy o'quv dasturi” va Davlat ta'lim standarti talablariga javob beruvchi konsepsiya asosida tuzilgan. Bugungi kunda yaratilgan “Yangi avlod” darsliklarida xalq og'zaki ijodi hisoblanadigan ertaklar va hikoyalar o'quvchining xarakter-xususiyati hamda yoshiga mos tarzda yaxshi tanlab berilgan bo'lib, shu asosida berilgan topshiriqlar, savollar ertakni yanada mustahkamlash uchun uchun mos tarzda qo'yilgan. Shu asosida o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishning yangi metodikalarini, didaktik o'yinlarni ishlab chiqish, yaratish lozim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2016.-56 B.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.-488 B.
3. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi.- Toshkent: “O'zbekiston” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” to‘g‘risidagi Farmoni (Xalq so‘zi. 2017 yil, 8 fevral).
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli farmoni// (Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022-y., 06/22/60/0082-son, 18.03.2022-y., 06/22/89/0227-son, 21.04.2022-y., 06/22/113/0330-son)
6. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni.- Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son.
7. U.B.Aydarova 2-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligi, “Novda” nashriyoti, Toshkent – 2023. 1-qism.
8. M.E.Toirova 3-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligi, “Novda” nashriyoti, Toshkent – 2023. 1-qism.
9. M.E.Toirova 4-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligi, “Novda” nashriyoti, Toshkent – 2023. 1-qism.
10. Internet ma‘lumotlari: www.ziyonet.uz <https://www.google.com>.

TRAFIK CHEKLANGAN MUHITLARDA MULTISERVIS TARMOQLARINI MARSHRUTLANISH METODLARINING KLASSIFIKASIYALANISHI

Ibratbek Ikromboy o'g'li Omonov

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Urganch filiali

ibratbekomonov@gmail.com

Annotasiya: Rivojlangan davlatlarda telekommunikasiya tarmoqlari axborot oqimlarini mukammal boshqarish masalasini real vaqt oralig'ida yechish, ular asosida amalda qaralayotgan sohalarga avtomatlashtirilgan axborot tizimlarini joriy qilish va mavjudlarini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Tarmoqda foydalanuvchilar sonining o'sishi va har xil tipdagi trafiklarning paydo bo'lishi natijasida axborot oqimlarini boshqarish tizimlarini yaratish o'ta dolzarb masalaga aylandi. Ushbu maqolada trafik marshrutizasiya masalasini yechishning grafga asoslangan qisman tanlov usulini ishlab chiqish aloqa tarmoqlarida trafik injiniringining asosiy masalalari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: trafik, boshqaruv, marshrutlash, marshrutlar bazasi, to'plam.

Аннотация: В развитых странах особое внимание уделяется решению проблемы управления информационными потоками сетей телекоммуникаций в режиме реального времени, внедрению автоматизированных информационных систем и совершенствованию существующих в рассматриваемых областях. Создание систем управления информационными потоками стало чрезвычайно важным в результате растущего числа пользователей в сети и появления различных типов трафика. В этой статье рассматриваются основные вопросы организации трафика в сетях связи для разработки метода частичного выбора на основе графов для решения проблем маршрутизации трафика.

Ключевые слова: трафик, управление, маршрутизация, база данных маршрутов, пакет.

Abstract: In developed countries, special attention is paid to real-time solution of the problem of telecommunication network information flow control, introduction of automated information systems and improvement of existing ones in the areas under consideration. The creation of information flow control systems has become extremely important as a result of the growing number of users in the network and the emergence of various types of traffic. This article addresses the main issues of traffic engineering in communication networks to develop a graph-based partial selection method for solving traffic routing issues.

Keywords: traffic, management, routing, routes database, package.

Turli telekommunikasiya tarmoqlarida har xil uslublarda ma'lumotlarni marshrutlash masalalari bo'yicha ilmiy tajriba va tadqiqotlar o'tkazish texnik, tashkiliy va moliyaviy muammolar bilan bog'liq. Mazkur muammolar yechishning yana bir usuli marshrutlash modellarini ishlab chiqish hisoblanadi. Ayni vaqtda tarmoq sathi protokollari va algoritmlarini taxlil qilishda bir qancha ilmiy-nazariy ishlar yaratilgan. Telekommunikasiya tarmoqlarida marshrutlash jarayonining matematik modeli, asosan bir xil trafikni hisobga oluvchi, bir manzilli

marshrutlashni taklif qiluvchi Deykstra, Bellman – Ford, Floyd - Uorshel algoritmlari qo'llaniladi. Biroq, xozirgi vaqtda turli manzilli marshrutlash bayonnomalarini hisobga olgan holda, ularning barqarorligiga ta'sir qiluvchi omillar xar xilligi hamda telekommunikasiya tizimida mumkin bo'lgan ta'sirlarning maqsadlari, cheklovlari va natijalari o'zgaruvchanligini inobatga olgan xolda qarorlarni qabul qilish bilan ifodalanganligi sababli marshrutlash tadbirlarini umumlashgan tarmoq sohasida tadqiq etish zaruriyati vujudga keladi.

Marshrutlash funksiyalari uchinchi – ochiq tizimlarning o'zaro bog'lanish etalon modelining (OTO'BEM) tarmoq sathiga yuklangan. Mazkur sathlarni sathostilari ko'rinishida tasavvur qilish mumkin (1-rasm). Ikkinchi, yuqoridagi sathostida aloqa tarmog'i holatining monitoringi va marshrutlash jadvallari (MJ) ning shakllanishi amalga oshiriladi.

Aloqa tarmog'ining monitoringi	2-sathosti
Marshrutlanish jadvallarining shakllanishi	
Tarmoq foydalanuvchilari orasidagi ulanishlarni o'rnatish va ajratish	1-sathosti

1-rasm. VOS modelining tarmoq sathining sathostilari

Monitoringning asosiy vazifasi bo'lib aloqa tarmog'i elementlarining ehtimoliy-vaqtiy xarakterikalari (EVX) ni: axborotni uzatish tezligi; axborotni uzatishni kechikish vaqti; ishonchlilik va boshqalarni aniqlash hisoblanadi. Mazkur axborot tahlil qiluvchi telekommunikasiya tarmoqlarining barcha marshrutizatorlari orasida talab qilinuvchi ehtimoliy-vaqtiy xarakterikalarga ega marshrutlarni aniqlash uchun asos hisoblanadi. Shakllangan marshrutlar tanlanishning afzalligi bo'yicha muayyan tartib-qoidalar tartibida marshrutlash jadvallariga kiritiladi.

Telekommunikasiya tarmoqlarining ishga tushish jarayonida shakllangan marshrutlash jadvallari foydalanuvchilar orasida bog'lanishlarni o'rnatish uchun birinchi sathosti tadbiri sifatida ishlatiladi.

Ikkinchi sathostida qatnashuvchi (marshrutlash jadvallarni shakllantiruvchi) bayonnomalarni, odatda, marshrutlash protokollari deb ataydilar.

Bog'lanishlarni o'rnatuvchi va uzuvchi funksiyalarini bajaruvchi bayonnomalarni, odatda, ogohlantirish bayonnomalari deb ataladi.

Ikkinchi va birinchi sathosti bayonnomalari birgalikda xizmat bayonnomalari xisoblanadilar va ular talab qilinuvchi xizmat sifati bilan foydalanuvchi axborotini uzatish imkoniyatini ta'minlaydi.

Ta'kidlash kerakki, telekommunikasiyalar tizimlarida ochiq tizimlarning o'zaro bog'lanish etalon modelining tarmoq sathi ikki xil variantlarda amalga oshirilishi mumkin:

- faqat marshrutlanish bayonnomalarining mavjudligi (OTYBEM tarmoq sathining faqat ikkinchi sathosti);
- marshrutlanish va ogohlantirish bayonnomalarining mavjudligi (OTYBEM tarmoq sathining ikkinchi va birinchi sathostilari).

Birinchi holda aloqa tarmog'ida paketlarni kommutasiyalash texnologiyasi deytagramlar rejimida amalga oshiriladi. Ma'lumki, mazkur texnologiya, telekommunikasiya tarmoqlarida harakatlanuvchi Quality of Servic (KoS) ilovalarni qo'llab-quvvatlamaydi

Ikkinchi holda, aloqa tarmog'ida, oldindan bog'lanishlarni o'rnatish bilan, KoS ni

kafolatlovchi, paketlarni kommutasiyalash texnologiyasi amalga oshiriladi, bu esa multiservis tarmoqlari uchun zaruriy sharoit hisoblanadi.

Tarmoqning chaqiruvchi foydalanuvchisi eng oxirdagi jixoz orqali chaqiriluvchi foydalanuvchi bilan bog'lanishni o'rnatish uchun chaqiruv paketini inisirovka qiladi. Chaqirish paketi quyidagi axborotlarini o'z ichiga olgan bo'ladi:

- manba marshrutizator manzilini;
- qabul marshrutizator manzilini;
- foydalanuvchi axboroti (uzatiluvchi axborotning EVX – kechikish vaqti, axborotni uzatish tezligi, simvolni xato qabul qilish ehtimolligi va shu kabilarga talablar aniqlanadi) ni uzatishda qatnashadigan multiservis tarmoq ilovalarini (telefon, televidenie, videokonferensiya va boqalar).

Ogohlantirish tizimi:

mazkur chaqirish paketini qabul qiladi;

- ko'rsatilgan ilova uchun chaqirish paketining ikkinchi sathostida (marshrutlash bayonnomalari tomonidan) shakllangan MJlariga murojaat qiladi;
- tartiblangan ro'yxatda birinchi marshrutni tanlaydi – chiquvchi xabarlarini uzatish traktlarini (XUT) va ularda talab qilinuvchi EVXga ega bo'sh kanallarning mavjudligini aniqlaydi;
- ma'lum foydalanuvchilar orasida tanlangan marshrut bo'yicha bog'lanishni o'rnatadi (talab qilinuvchi EVXga ega bo'sh kanallarning mavjudligida).

Natijada o'rnatilgan bog'lanish axboroti mos keluvchi marshrutizatorlarining marshrutlash jadvallarida qayd qilinadi.

Aslida esa, bu multiservis tarmoqlarining mazkur chaqiriq uchun talab qilinuvchi resurslarni ajratganini va tanlangan ilovaning xizmat qilishining talab chilinuvchi sifati bilan foydalanuvchi axborotini uzatish uchun tayyor ekanini bildiradi.

Agarda, qandaydir sabablarga ko'ra, tartiblangan ro'yxatdagi birinchi marshrutga murojaat qilish mumkin bo'lmasa, u holda afzalligi bo'yicha keyingi marshrut tanlanadi. Mana shunday tarzda marshrut, ikkita foydalanuvchi o'rtasida bog'lanish ko'rinishida amalga oshirilguncha, davom etaveradi. Aks holda esa foydalanuvchi xizmat qilish rad qilinadi.

Xabar uzatilishi tugashi bilan marshrutizator axborot o'chiriladi. Bu, foydalanuvchi axborotini uzatish uchun ajratilgan resurslar bo'shab qolganini va telekommunikasiya tarmog'i tomonidan boshqa axborotni uzatish uchun ishlatilishi mumkinligini bildiradi.

Istalgan ikki marshrutizator orasidagi marshrutlarni aniqlash imkoniyati bo'lishi uchun tarmoqning har bir marshrutizatorida marshrutlash jadvalarini tuzish kerak bo'ladi.

Tarmoqning barcha marshrutizatorlaridagi marshrutlash jadvalarining to'plami tarmog'idagi axborotni taqsimlash rejasi (ATR) deb ataladi. har bitta marshrutizator uchun marshrutlash jadvalar aniqlangan bo'lsa, tarmoqda ATR o'rnatilgan deb hisoblanadi.

Amaliyotda marshrutlanish jadvalari ikki: qadamba-qadam marshrutlash jadvali; manbadan marshrutlash jadvali – variantlarida amalga oshirilishi mumkin.

Kadamba-qadam marshrutlanish jadvali matrisa ko'rinishida bo'ladi:

$$M^{(j)} = \|m_{i,v}^{(j)}\|_{(S-1), \chi_j} = (\overline{m_1^{(j)}}, \dots, \overline{m_i^{(j)}}, \dots, \overline{m_{j-1}^{(j)}}, \overline{m_{j+1}^{(j)}}, \dots, \overline{m_S^{(j)}}) \quad (1.1)$$

$$\overline{m_i^{(j)}} = (m_{i1}^{(j)}, \dots, m_{iV}^{(j)}, \dots, m_{i\chi_j}^{(j)}); v = \overline{1, \chi_j}; i, j = \overline{1, S}; i \neq j, \quad (1.2)$$

bu yerda S – tarmoqdagi marshrutizator miqdori; $\chi_j - j$ -chi KT dan chiquvchi xabarlarini uzatish traktlari miqdori.

$M^{(j)}$ matrisasi j -chi marshrutizatoridan chiquvchi xabarlarini qabul qiluvchi marshrutizatoriga uzatish traktlari uchun i -nchi marshrutizatoriga marshrutni izlashda tanlovning afzalligi to'g'risidagi axborotni o'z ichiga oladi.

(1.2) vektor-qatorning birinchi $m_{i1}^{(j)}$ elementi, i -nchi qabul qiluvchi marshrutizatorga marshrutni tashkillashtirish uchun tanlanishi afzalroq bo'lgan j -chi marshrutizatoridan aralash marshrutizatorga chiquvchi XUT raqamini bildiradi.

(1.2) vektor-qatorning ikkinchi $m_{i2}^{(j)}$ elementi, i -nchi qabul qiluvchi marshrutizatorga tanlanayotgan marshrutni tashkillashtirish uchun tanlanishi nisbatan kamroq afzal bo'lgan j -chi marshrutizatoridan boshqa aralash marshrutizatorga keyingi chiquvchi XUT raqamini bildiradi.

Va shu tarzda (1.2) vektor-qatorning χ_j -nchi elementigacha davom etadi.

Bu vaqtda $m_{i1}^{(j)}$ ni birinchi tanlovning chiquvchi XUT, $m_{i2}^{(j)}$ esa – ikkinchi tanlovning chiquvchi XUT va, mos holda, $m_{i\chi_j}^{(j)} - \chi_j$ -nchi tanlovning chiquvchi XUT hisoblanadi deb aytadilar.

Manbaning marshrutlanish jadvali matrisa ko'rinishida bo'ladi:

$$M^{(j)} = (\overline{\mu_1^{(j)}}, \dots, \overline{\mu_i^{(j)}}, \dots, \overline{\mu_{j-1}^{(j)}}, \overline{\mu_{j+1}^{(j)}}, \dots, \overline{\mu_S^{(j)}}); \quad (3.3)$$

$$\overline{\mu_i^{(j)}} = (\langle \mu_{i1}^{(j)} \rangle, \dots, \langle \mu_{iV}^{(j)} \rangle, \dots, \langle \mu_{im_i}^{(j)} \rangle); i, j = \overline{1, S}; i \neq j, \quad (3.4)$$

bu erda S – tarmoqdagi marshrutizatorlar miqdori; $\overline{\mu_i^{(j)}} - j$ -chi uzatuvchi manba marshrutizatoridan i -nchi qabul qiluvchi marshrutizatorga afzalligi bo'yicha tartiblangan marshrutlar ro'yxati; $\langle \mu_{iV}^{(j)} \rangle - j$ -chi uzatuvchi manba marshrutizatoridan i -nchi qabul qiluvchi marshrutizatorga tanlovning afzalligi bo'yicha V -chi marshrutni (tarmoq elementlari ro'yxati); $m_j - j$ -chi uzatuvchi manba marshrutizatoridan i -nchi qabul qiluvchi marshrutizatorga tartiblangan ro'yxatdagi marshrutlar miqdorini bildiradi.

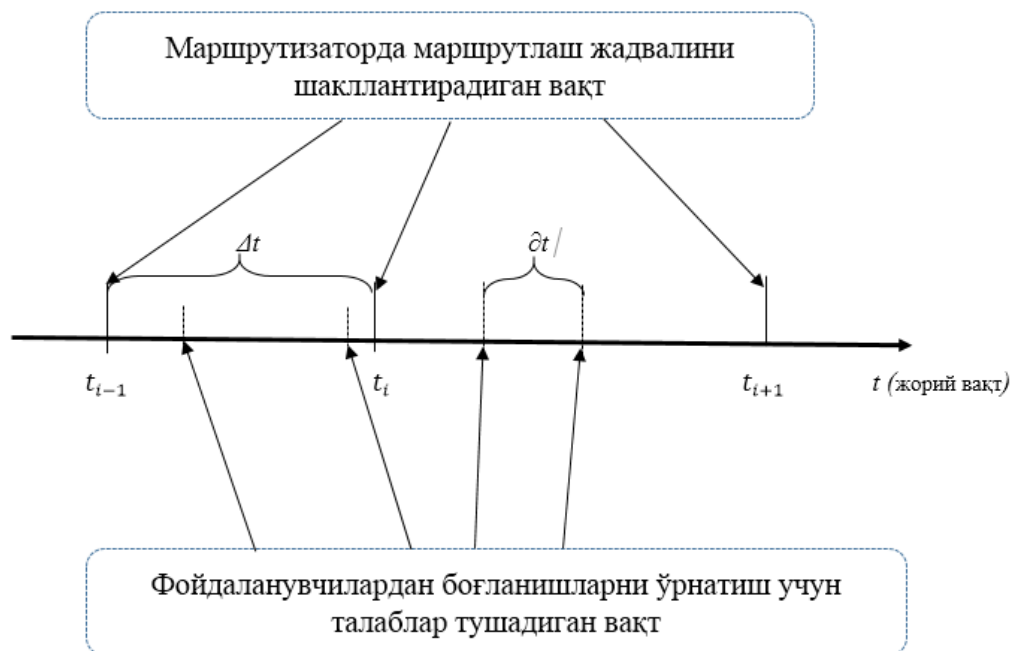
Dastlab (telekommunikasiya tarmog'ini loyihalashda yoki modifikasiyalashda) ATR ma'muriyat tomonidan shakllantiriladi. Biroq tarmoq elementlarining EVX (ishonchlilik, axborotni uzatishni kechikish vaqti; axborotni uzatish tezligi va boshqalar) t vaqtning tasodifiy

funksiyalari hisoblanadilar va ko'plab sabablarga bog'liq bo'ladi:

- tarmoqdagi foydalanuvchi trafikining ko'rinishiga va intensivligiga;
- tarmoq jihozlaridan foydalanilgan paytdagi atrof-muhit sharoitlariga;
- tarmoq jihozlarining texnik holatiga;
- telekommunikasion sistemaning faoliyati jarayonida uchinchi shaxs (tartib buzuvchi)

larning aralashuviga va boshqa sabablarga.

Shuning uchun aloqa tarmoqlaridan foydalanish jarayonida marshrutlash jadvallarini korreksiyalash va shu bilan birga ATR larni qayta shakllantirish zarur bo'ladigan holatlar yuzaga kelishi mumkin. Odatda, marshrutlash jadvallarning shakllanishi va korreksiyalanishi (marshrutlanish bayonnomalarining faoliyati) Δt interval bilan fiksasiyalangan t_i vaqt paytlarida ro'y beradi (2-rasm). Bunda Δt ham doimiy, ham o'zgaruvchan kattalik bo'lishi mumkin. Biroq bog'lanishlarni o'rnatishga talablar aloqa tarmog'iga istalgan vaqt paytida tushadilar. Demak, marshrutlash jadvaldagi axborot, aslini olganda, bog'lanishlarni o'rnatish paytidagi, tarmoqda yuzaga keluvchi real holatni aks ettirishi mumkin emas. Shuning uchun birinchi sathosti tadbiri (ogohlantirish bayonnomalarining faoliyati), mos keluvchi EVX larga ega marshrutni tanlashni aniqlash va ularni bog'lanishlar ko'rinishida amalga oshirish uchun mo'ljallangan.

2-rasm. Tarmoqda, bog'lanish o'rnatiladigan paytida real holatga MJ da saqlanuvchi axborotning mos kelmaslik sabablari.

Telekommunikasiya tarmoqlaridan foydalanish jarayonida ATRning avtomatik qayta shakllanishi (tarmoq administratorining ishtirokisiz) ro'y bersa, u holda ATR shakllanishning bunday metodini dinamik deb ataydilar. Aks holda esa ATR shakllanish metodi statik bo'ladi.

ATR ni korreksiyalash Δt chastotasi ko'plab faktorlarga bog'liq bo'ladi:

- statik yoki dinamik marshrutlanish metodlaridan foydalanishga;
- aloqa tarmog'i elementlarining xolati haqida statistika (ma'lum bir vaqt T davrida) to'plashga;
- tarmoqni boshqarish qurilmalarining markazlashtirish darajasiga (boshqarishning

markazlashtirilgan, markazlashtirilmagan yoki kombinasiyalangan metodlari);

- aloqa tarmog'i ma'muriyatining aloqa tarmog'ini boshqarish jarayoniga ta'sir ko'rsatish imkoniyatlariga;

- aloqa tarmog'i foydalanuvchilari orasida doimiy (kommunitasiyalanmagan) bog'lanishlarning mavjudligiga va boshqa faktorlarga.

Yuqoridagilarni tahlili qilib, multiservis tarmoqlarida marshrutlanishning umumlashgan funksional modelini ishlab chiqarishga (3-rasm) imkon beradi.

Multiservis tarmoqlarida marshrutlanishning umumlashgan modeli ikki sathga ega:

- ATRni yaratish sathi shakllanishi va tarmoq elementlari haqidagi ma'lumotlar bazasi (MB) ni korreksiyalash funksiyalarini bajaradi;

- ogohlantirish sathi chaqiruvlarning har bir talabi uchun ajratish va resurslarni zahiralash funksiyalarini bajaradi.

ATRning shakllanish sathining asosiy mahsuloti bo'lib har bitta multiservis tarmoqlari ilovasi ($\varepsilon q \overline{1, E}$) uchun marshrutlash jadvali hisoblanadi. Bunda, markazlashtirish darajasi bo'yicha markazlashtirilgan, taqsimlangan va kombinasiyalangan deb klassifikasiyalanishi mumkin bo'lgan ma'lumotlar bazasi (MB) ni shakllantirishning va korreksiyalashning mos keluvchi metodlari qo'llaniladi.

Ogohlantirish sathi, chiquvchi XUTlarni tanlash metodlaridan foydalanib, shakllangan marshrutlash jadvallari bo'yicha manba marshrutizatoridan boshlab barcha tranzit marshrutizatorlarda quyidagilarni shakllantiradi:

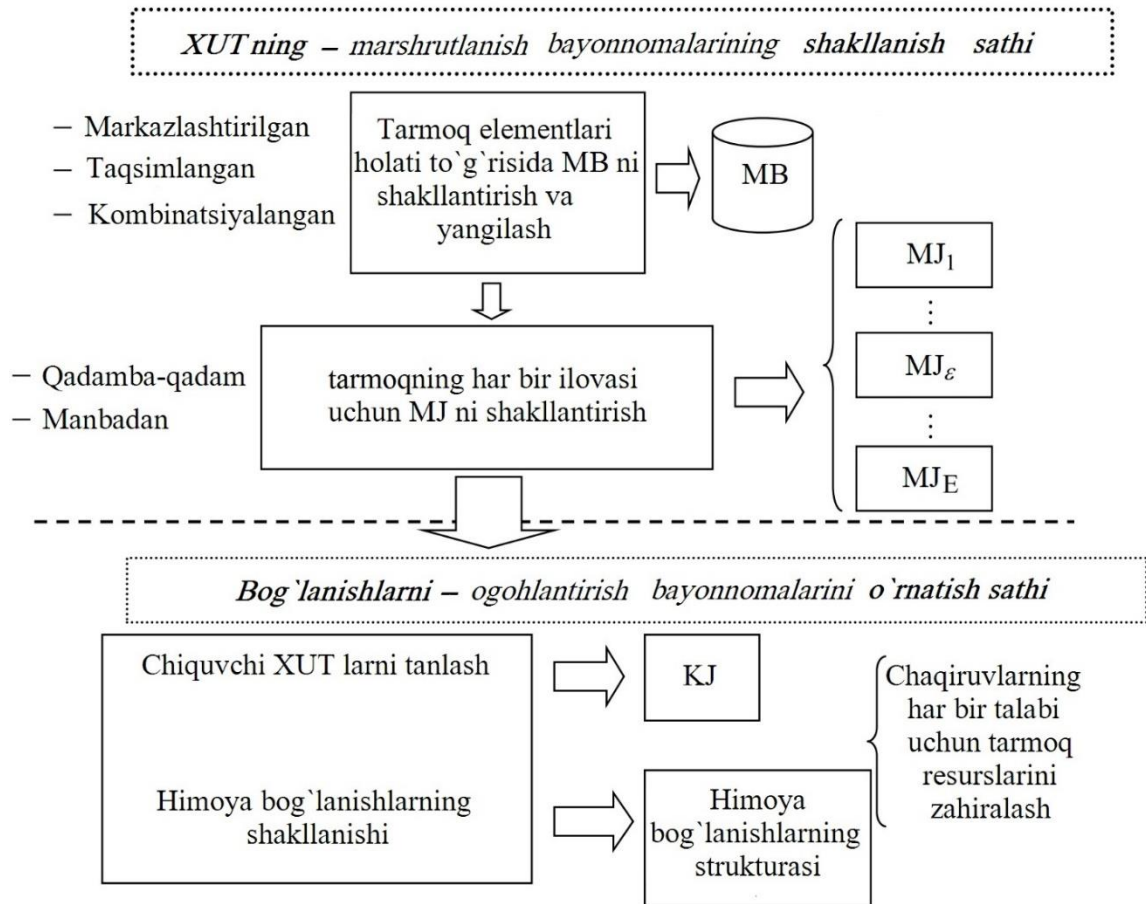
- talab qilinuvchi EVXga ega bog'lanishni o'rnatishga har bir talab uchun kommutasiya jadvallari;

- foydalanuvchilarning uzatiluvchi axborotning himoyalani darajasiga bo'lgan talablarni bajarish maqsadida himoyalovchi bog'lanishlarning strukturasi.

Telekommunikasiya tarmoqlarida axborot taqsimlanishi rejasi shakllanishining zamonaviy metodlari ATRni shakllantirishning “vulqonli” metodi quyidagicha bo'ladi. har bir marshrutizatorida ma'lum bir vaqtlardan keyin bir-biriga bog'liq marshrutizatorlarga yuboriladigan zond-signallar generasiyalanadilar. Bir-biriga bog'liq marshrutizatorlarda bu tadbir takrorlanadi. Shunday qilib, zond-signallar tarmoqning barcha marshrutizatorlariga tushadi. Tarmoq bo'ylab siljigani sayin zond-signallar tarmoqning barcha element (marshrutizatorlar, aloqa liniyalari va kanallari, XUT va shu kabi) larining ehtimoliy-vaqt xarakterikalarni tahlil qiladi. Tarmoq zondlanishi tugagandan keyin signallar dastlabki marshrutizatorlarga qaytadi. Tarmoq elementlarining ehtimoliy-vaqt xarakterikalari haqida to'plangan axborot marshrutizatorning ma'lumotlar bazasiga yoziladi, marshrutlash jadvallari hisoblash uchun tahlil qilinadi va foydalaniladi.

Axborotni taqsimlash rejasini shakllantirishning “vulqonli” metodining asosiy kamchiligi zond-signallarni uzatish uchun tarmoqning ma'lum bir (aloqa kanallari) resursini ajratish zaruriyati hisoblanadi.

“Vulqonli” metod Asynchronous Transfer Mode (ATM) texnologiyasida va barcha versiyalardagi IP tarmoqlarda, aynan quyidagilarda amalga oshirilgan: PNNI (Private Network – to – Network Interface), RIP (Routing Information Protocol), IGRP (Interior Gateway Routing Protocol), EIGRP (Extended IGRP), IS-IS (Intermediate System – to – Intermediate System), OSPF (Open Shortest Path First).

3-rasm. Multiservis tarmoqlarida marshrutlashning umumlashgan funksional modeli.

“Statik” yoki “Ÿyin” metodi marshrutizatorlar orasida bog'lanishning o'rnatilish bo'yicha to'plangan statistikasiga ko'ra axborotni taqsimlash rejasini shakllantirishni ko'zda tutadi.

Dastlabki axborotni taqsimlash rejasini tarmoqda ishlashni boshlashidan oldin MJ (1.1) ko'rinishida o'rnatiladi (qadamba-qadam marshrutlash jadvali uchun). (1.1) matrisaning har bir

$$m_{iv}^{(j)}; v = \overline{1, \chi_j}; i, j = \overline{1, S}; i \neq j$$

qiymati uchun qandaydir

$$0 \leq p_{iv}^{(j)} \leq 1; v = \overline{1, \chi_j}; i, j = \overline{1, S}; i \neq j$$

og'irlik koeffisienti taqdim etiladi. Bunda

$$\overline{p_i^{(j)}} = \left(p_{i1}^{(j)}, \dots, p_{iv}^{(j)}, \dots, p_{i\chi_j}^{(j)} \right); v = \overline{1, \chi_j}; i, j = \overline{1, S}; i \neq j$$

normallashtiriladi, ya'ni

$$\sum_{v=1}^{\chi_j} p_{iv}^{(j)} = 1.$$

Natijada og'irlik koeffisientlarining

$$P^{(j)} = \left\| p_{i,v}^{(j)} \right\|_{(S-1), \chi_j} = \left(\overline{p_1^{(j)}}, \dots, \overline{p_i^{(j)}}, \dots, \overline{p_{j-1}^{(j)}}, \overline{p_{j+1}^{(j)}}, \dots, \overline{p_S^{(j)}} \right), \quad (2.1)$$

matrisasi shakllanadi, bu erda

$$\overline{p_i^{(j)}} = \left(p_{i1}^{(j)}, \dots, p_{iv}^{(j)}, \dots, p_{i\chi_j}^{(j)} \right); v = \overline{1, \chi_j}; i, j = \overline{1, S}; i \neq j. \quad (2.2)$$

Axborotni taqsimlash rejasining shakllanishi va marshrutning aniqlanishi quyidagicha tarzda amalga oshiriladi. Manba marshrutizatoridan boshlab, barcha tranzit marshrutizatorlarda, i -nchi qabul qiluvchi marshrutizatorga marshrutni izlashda, marshrutlash (2.1) matrisasining i -nchi qatorlariga murojaat ro'yi beradi. (2.2) ning i -nchi qatorlarida maksimal $P_{iv}^{(j)}$ og'irlik koeffitsienti aniqlanadi. j -nchi KT dan i -nchi marshrutizatorga marshrutni tashkillashtirishda V -chi chiquvchi xabarlarini uzatish traktlari shunday yo'l bilan tanlanadi. Mazkur harakatlar natijasida berilgan marshrutizatorlar orasidagi marshrut yo'ni aniqlanadi yoki bo'lmasa marshrutni aniqlashishning mazkur talabnomasiga, agar marshrutizatorlarning bittasida barcha chiquvchi xabarlarini uzatish traktlarga murojaat imkoni bo'lmagan holda yoki tranzit marshrutizatorlar miqdori oldindan aniqlangan yo'l quyiladigan qiymatidan katta bo'lganida rad javobi beriladi.

Berilgan marshrutizatorlar orasidagi marshrut aniqlangan birinchi holda, mazkur marshrutga kiruvchi barcha xabarlarini uzatish traktlar qo'llab-quvvatlanadilar. Chiquvchi $m_{iv}^{(j)}$ XUT lar ma'lumotlarining $P_{iv}^{(j)}$ og'irlik koeffitsientlari ortadilar. Marshrut aniqlanmagan, ikkinchi holda, mazkur qidiruvda qatnashuvchi chiquvchi xabarlarini uzatish traktlar jarimaga tortiladi. Chiquvchi $m_{iv}^{(j)}$ xabarlarini uzatish traktlar ma'lumotlarining $P_{iv}^{(j)}$ og'irlik koeffitsientlari kichiklashadilar. har ikkala holda elementlari o'zgartirilgan

$$\overline{P_i^{(j)}} = \left(P_{i1}^{(j)}, \dots, P_{iv}^{(j)}, \dots, P_{i\chi_j}^{(j)} \right); \nu = \overline{1, \chi_j}; i, j = \overline{1, S}; i \neq j$$

qatorlari normallashtiriladi.

Shunday qilib, tarmoqdan foydalanish jarayonida o'zgaruvchan $\Delta t = \partial t$ intervalli optimal axborotni taqsimlash rejasi shakllanadi (3.2-rasm). Mazkur holatda optimallik kriteriyasi bo'lib oldingi vaqt momentlarida marshrutlarni tashkillashtirish natijasi hisoblanadi.

Agarda $P_{iv}^{(j)}$ og'irlik koeffitsientlarini mos keluvchi chiquvchi $m_{iv}^{(j)}$ xabarlarini uzatish traktlarni tanlash ehtimoligi sifatida qaralsa, unda axborotni taqsimlash rejasi shakllanishining "statistik" metodi iterativ xarakterga ega deb hisoblash va kriteriya bo'yicha telekommunikasiya tarmog'ida axborotni taqsimlash rejasini global optimallashtirish – manba marshrutizator va qabul qiluvchi marshrutizatorlar orasida bog'lanishni o'rnatish ehtimolligini masalasini echadi deb taxmin qilish mumkin.

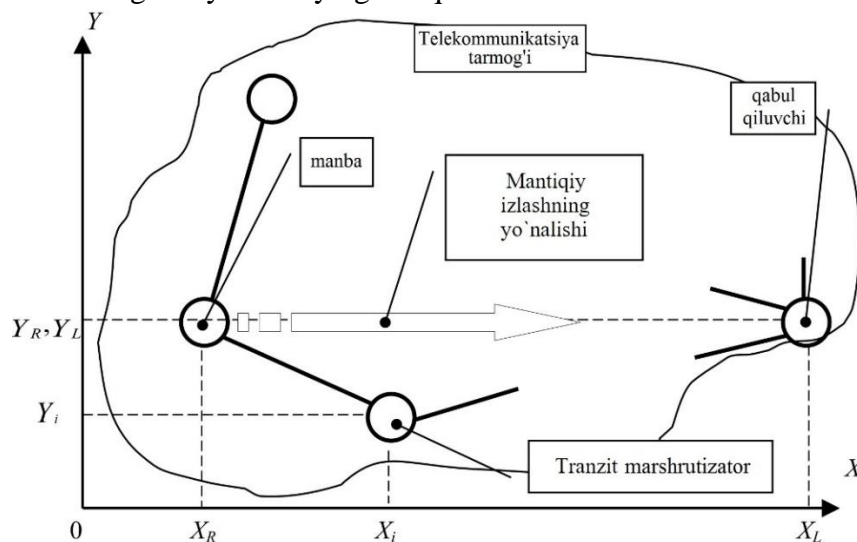
Tarmoqda axborotni taqsimlash rejasi shakllanishi uchun xizmat axborotining minimal miqdorini uzatish zaruriyati "statistik" metodning so'zsiz afzalligi hisoblanadi. Biroq mazkur metod inersionlikka ega. haqiqatan ham, tarmoq elementlarining ishdan chiqishida tarmoqda axborotni taqsimlash rejasini qayta shakllantirish uchun qandaydir vaqt talab qilinadi.

"Statistik" metodning boshqa kamchiligi bo'lib, yangi marshrutizatorlarni ekspluatatsiyaga kiritganda dastlabki axborotni taqsimlash rejasi tanlanishining noaniqligi hisoblanadi.

Mazkur metod MPLS texnologiyasida amalga oshirilganligini ta'kidlaymiz. Aloqa tarmog'ida axborotni taqsimlash rejasi shakllanishining " mantiqiy " metodi manba marshrutizatoridan boshlab har bitta tranzit marshrutizatorlarda bajariladigan va qabul qiluvchi marshrutizatorning geometrik yo'nalishiga maksimal yaqin bo'lgan chiquvchi xabarlarini uzatish traktini aniqlashga imkon beruvchi tadbirni o'z ichiga oladi. Buning uchun aloqa tarmog'i

koordinata sistemasiga qo'yiladi. har bir tarmoq tuguniga koordinatalar sistemasiga (X, Y) binoan xususiy manzil taqdim qilinadi.

Manba marshrutizator (X_R, Y_L) dan doshlab har bitta tranzit marshrutizator (X_i, Y_j) da qabul qiluvchi marshrutizator manzili, uni hususiy manzil bilan taqqoslash orqali, tahlili o'tkaziladi. Natijada mazkur marshrutizatoridan qabul qiluvchi marshrutizatorga geometrik yo'nalish hisoblanadi. Keyin oldindan hisoblangan qabul qiluvchi marshrutizatorga geometrik yo'nalish bilan eng ko'p mos kelgan chiquvchi xabarlarni uzatish traktlari aniqlanadi. Agarda yo'nalish bo'yicha eng yaqindagi xabarlarni uzatish traktlariga murojaat qilish mumkin bo'lmasa, u holda afzalligi bo'yicha keyingi chiquvchi xabarlarni uzatish traktlari tanlanadi.

4-rasm. “Mantiqiy” metodi bilan marshrutni izlash.

Mazkur metodning so'zsiz afzalligi bo'lib oddiyliigi va tarmoq bo'ylab xizmat axborotini uzatish zaruriyatining mavjud emasligi hisoblanadi. har bir marshrutizatorida chiquvchi xabarlarni uzatish traktlarini hisoblashning oddiy algoritmini qo'llash marshrutlash jadvalidan voz kechishga imkon beradi, bu esa marshrutizator operativ xotirasining hajmini sezilarli kamaytiradi, marshrutlash tadbirlarini va yangi marshrutizatorlarni eksplutatsiya qilishga kiritishni soddalashtiradi. Shu bilan bir vaqtda mazkur metod dinamik hisoblanmaydi va axborotni taqsimlash rejasini global optimallashtirish masalasini hal qilmaydi.

Manba marshrutizator va qabul qiluvchi marshrutizator orasida bir vaqtda o'rnatiladigan marshrutlarning o'rnatilish miqdoridan kelib chiqqan holda chiquvchi xabarlarni uzatish traktlarning ketma-ket yoki parallel tanlovlari farqlanadi.

Chiquvchi xabarlarni uzatish traktlarni ketma-ket tanlash, manba marshrutizatoridan boshlab har bitta marshrutizatorida, faqat bitta chiquvchi xabarlarni uzatish traktning tanlanishi amalga oshiriladi. Natijada tarmoqda manba marshrutizatoridan qabul qiluvchi marshrutizatorga marshrutizatsiyasiya qismlarning ketma-ket ortishidan tashkil topgan faqat bitta marshrut shakllana boshlaydi.

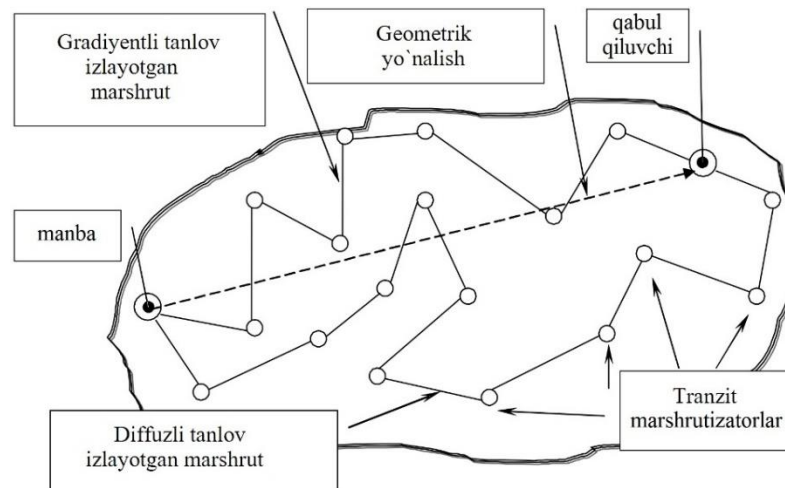
Chiquvchi xabarlarni uzatish traktlarni parallel tanlashga ega algoritmlarning farq qiladigan xususiyati shundan iboratki, manba marshrutizator va qabul qiluvchi marshrutizator orasidagi marshrutni izlash tarmoqining ma'lum bir qismida bir vaqtda barcha chiquvchi xabarlarni uzatish traktlar bo'ylab amalga oshiriladi.

Marshrutni izlash jarayonining tarmoqda tarqalish xarakteriga bog'liq holda chiquvchi

xabarlarini uzatish traktlarni tanlashning ketma-ket algoritmlarining uch asosiy sinfini ajratamiz: gradientli, diffuzli va gradientli-diffuzli.

Gradientli sinf shunday tashkil topganki, chiquvchi xabarlarini uzatish traktlarni tanlash jarayonida, manba marshrutizatoridan boshlab har bir tranzit marshrutizatorida, barcha chiquvchi xabarlarini uzatish traktlarning hammasi qatnashmay, faqatgina ularning eng optimal bir qismigina qatnashadi. Agarda marshrutizatorlarning bittasida tanlovda qatnashuvchi chiquvchi xabarlarini uzatish traktlarga murojaat qilib bo’lmasa, u holda marshrutni shakllantirish uchun yo’llangan mazkur talabga rad javobi beriladi.

Gradientli tanlash natijasida marshrut manbadan qabul qiluvchiga geometrik yo’nalish bo’ylab shakllantiriladi (5-rasm).

5-rasm. Chiquvchi xabarlarini uzatish traktlarning gradientli va diffuzli tanlovlari.

Tanlovda qatnashuvchi chiquvchi xabarlarini uzatish traktlarning miqdorini oshirish manbadan qabul qiluvchiga geometrik yo’nalish marshrutidan, shu bilan birga manba marshrutizatoridan qarama-qarshi tomonga ham, og’ish ehtimolligiga olib keladi.

Izlanayotgan marshrut manba marshrutizatoridan qarama-qarshi tomonga ham ham shakllanadigan xabarlarini uzatish traktning tanlanishini diffuzli deb ataymiz.

Shunday qilib, chiquvchi xabarlarini uzatish traktning diffuzli tanlanishi istalgan chiquvchi xabarlarini uzatish traktini tanlash imkoniyatini vujudga keltiradi.

Gradientli-diffuzli metod dastlabki ikkita metodning kombinatsiyasi hisoblanadi.

Chiquvchi xabarlarini uzatish traktlarni tanlashning gradientli algoritmlarini amalga oshirish tranzit marshrutizatorlar miqdori bo’yicha juda qisqa marshrutlarni tashkillashtirishga imkoniyat beradi.

Tarmoqning uzilgan qismlarini aylanib o’tishda diffuzli metod katta qayshqoqlikka ega, biroq gradientli metodlar bilan bir xil marshrutlarda, marshrutning o’rtacha uzunligi katta bo’ladi.

Ÿz navbatida, har bir marshrutizatorida chiquvchi xabarlarini uzatish traktlarni tanlash tadbiri determinatsiyalangan va stoxastik bo’lishi mumkin. Birinchi holda chiquvchi xabarlarini uzatish traktini tanlash (1.2) vektor elementlaridan bittasining maksimal qiymati bo’yicha bir qiymatli amalga oshiriladi. Ikkinchi holda chiquvchi xabarlarini uzatish traktini tanlash tasodifiy

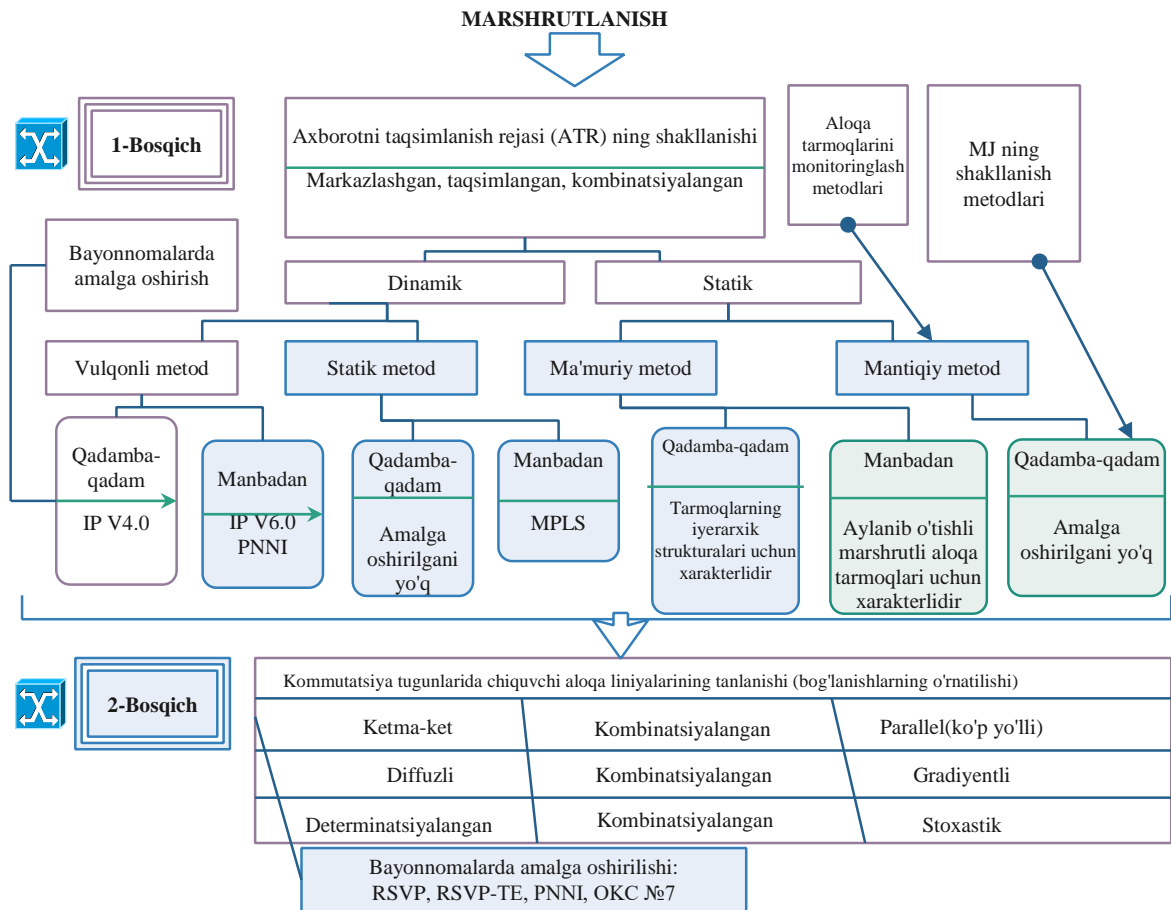
tanlash natijasida amalga oshiriladi. Bunda katta $m_{iv}^{(j)}$ qiymatlarga ega bo’lgan chiquvchi xabarlarini uzatish traktlar tanlashning katta ehtimolligiga ega bo’ladilar.

ham ehtimollik, ham determinasiyalangan komponentlarga ega bo'lgan chiquvchi xabarlarni uzatish traktlar tanlashning kombinasiyalangan usulidan ham foydalanish mumkin.

Sanab o'tilgan ko'plab cheklovlarni e'tiborga olib, marshrutizatorlarda chiquvchi xabarlarni uzatish traktlarni tanlashning ketma-ket algoritmlarining ko'plab “Diffuzli ehtimolli” yoki “Gradientli-diffuzli determinasiyalangan” variantlarini keltirish mumkin.

Hozirgi kunga kelib ketma-ket metodlariga qaraganda “Diffuzli determinasiyalangan” metodi keng qo'llanilmoqda.

Yuqorida keltirilganlarning tahlili telekommunikasiya tarmoqlari uchun marshrutlanish metodlarining yangi klassifikasiyalanishini ishlab chiqishga imkon yaratadi. Mazkur klassifikasiyaning farq qiladigan xususiyati shundan iboratki, u mustaqil tadbirlarni: tarmoqda axborot taqsimlanish rejasining shakllanishini; marshrutlash tugunlarida chiquvchi linilarning, traktlarning va aloqa kanallarining tanlanishini e'tiborga oladi (6-rasm).

6-rasm. Telekommunikasiya tarmoqlarida marshrutlanish metodlarining klassifikasiyalanishi.

Mazkur klassifikasiya:

- ham ketma-ket ham parallel marshrutlash metodlarini amalga oshirishning ko'plab variantlarini aniqlash;
- mo'ljallangan aloqa tarmoqlarida va berilgan sharoitlarda eng effektiv ishlay oladigan marshrutlash metodlarining yo'naltirilgan tahlilini va sintezini o'tkazishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Muhamediyeva D.T., “Noravshan axborotni qayta ishlash asosida sust shakllangan jarayonlarni bashoratlash va muqobillashtirish modellari”. Toshkent, - 2012.
2. Muhamediyeva D.T., “Noravshan axborot holatida sust shakllangan jarayonlarni modellashtirish” – Toshkent, - 2010.
3. Бекмуратов Т.Ф., Мухамедиева Д.Т., Мингликулов З.Б. Решение интегральных уравнений Фредгольма 1-го рода рекуррентными нейронными сетями // Интегральные уравнения – 2009: Материалы международной научной конференции. – Киев, 2009.
4. Мухамедиева Д.Т., Мингликулов З.Б. Генетический алгоритм решения задачи о назначениях // Актуальные вопросы в области технических и социально-экономических наук: Межвузовский сборник. – Ташкент, 2009.
- 5 Djurayev R. K., Jabborov S. Y., Omonov I. I. Interconnection of Performance Indicators and Reliability of Data Transmission Systems //2021 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT). – IEEE, 2021. – С. 1-7.
- 6 Djurayev, R. K., Jabborov, S. Y., Omonov, I. I., & Rajabov, J. R. (2022). Research on the Model of Malfunction and Diagnostics of Digital Devices of Data Transmission Equipment. International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology, 2(3), 31-35.
- 7 Мухамедиева Д.Т., Мингликулов З.Б. Генетический алгоритм решения задачи о назначениях // Актуальные вопросы в области технических и социально-экономических наук: Межвузовский сборник. – Ташкент, 2009.
- 8 Nurullayev Ye.Ye. Iva software as a public safety system. ICISCT 2022, Session 1, "Cybersecurity", September 28-30, 2022.
- 9 Djurayev R. K., Jabborov S. Y., Omonov I. I. Analysis of the open queuing system model of diagnostics of data transmission network elements //itn&t-2022. – с. 48.
- 10 Omonov I. Using the theories of fuzzy sets for researching the processes of diagnostics of data communication networks //Diagnostyka. – 2023. – Т. 24. – №. 1.
- 11 Djurayev R. K., Jabborov S. Y., Omonov I. I. METHODS FOR ASSESSING THE INFORMATION SECURITY OF TELECOMMUNICATIONS NETWORKS //Scientific progress. – 2021. – Т. 1. – №. 3. – С. 73-77.

XORIJIY TILLARNI O'QITISHNING SAMARALI USULLARI

Sanobar Saidjanova

Urganch tumani ko'p tarmoqli texnikum ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya: Hozirda mamlakatimizda umumta'lim maktablarda, ta'lim muassasalarida xorijiy tillarni o'qitishda turli innovatsion va pedagogik texnologiyalardan foydalanishga katta e'tibor qaratilmoqda. Ushbu maqola Xorijiy tillarni o'qitishning samarali usullariga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Xorijiy tillar, pedagogik texnologiyalar, zamonaviy metodlar, samarali uslublar.

KIRISH

Bugungi kunda xorijiy tillarni bilish ko'nikmasi professional ta'limning ajralmas qismlaridan biri bo'lib bormoqda. Turli sohalardagi mutaxassislarda chet ellik hamkorlar bilan hamkorlik qilish ko'rsatkichi yuqori bo'lganligi sababli, ularda til o'rganishga bo'lgan talab yuqoridir.

Axborot texnologiyalari va zamonaviy o'qitish usullaridan foydalanish qobiliyati yangi materiallarni tezkor tushunishga yordam beradi. Turli usullarni birlashtirib o'qituvchi muayyan ta'lim dasturlarini yechishga qodir bo'ladi. Shu munosabat bilan o'qituvchilar va o'quvchilar xorijiy tillarni o'qitishning zamonaviy usullari bilan tanishishlari kerak. Natijada maqsadlariga erishish uchun eng samarali usullarni tanlay bilish ko'nikmalari shakllanadi. Bunda o'qitish va o'rganishning bir necha metodlaridan foydalanish samarali natija beradi. O'qitish kichik bosqichlarda amalga oshiriladi va o'quvchining mavjud bilim tizimiga asoslanadi. Zamon ilgarilab borgani sari har sohada yangilik ko'payib bormoqda.

Hozirgi kunda ta'lim-tarbiya sifatini va samaradorligini oshirish kelguchi taraqqiyotimizning asosi ekanligini juda yaxshi tushunamiz. O'qituvchi dars davomida o'z faniga ijodkorlik bilan qarashi kerak. O'qituvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalar va uslublardan foydalangan holda darsni tashkil etishi kerak.

Hozirda pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kuchayib bormoqda.

Hozirgi kunda interfaol metodlarning bir necha turlarni bo'lib, ta'lim jarayoni shu yo'llardan foydalanib kelinmoqda. Pedagogik texnologiya – avvaldan rejalashtirilgan natijalarga olib beruvchi va shart bo'lgan tartibli amallar tizimidir.

Ta'lim metodlarining turlari juda ko'p. O'quvchilar o'quv axborotlarni o'zlashtirish, mavzuni tushunib yetishlari, mavzuni ma'ruza, hikoya, tushuntirish orqali, videousul orqali bilimlarini mustahkamlashlari zarur.

O'qituvchi o'quv axborotlarni mustahkamlashga, tushunib yetishi uchun xizmat qiladigan, o'quvchilarni shu mavzu ustida fikrlashga o'rgatadigan bir necha usullardan foydalanishi kerak. O'quvchilarning so'z boyligini oshirishga, kitoblar bilan ishlashiga ingliz tilida zamonlarga oid, fonetikaga oid, mashqlar bilan ishlashga o'rganish kerak. o'quvchilarning faoliyatini rivojlantirish uchun yana “bahs”, “davra”, suhbat, “pinbord”, “ishbilarmonlik”, miyaga hujum, taqdimot metodi, aqliy hujum metodi, “ajurli arra” metodi, “Adolat o'lkasiga sayohat” metodi, “Asalari galasi” metodi, “Bahs-munozara” metodi, “Galeriya” metodi, “Gugurt

donalari metodi”, “Idrok xaritasi” metodi, “Yagona davra” metodi va boshqa ko‘p metodlardan dars jarayonida foydalanish mumkin.

Misol uchun, 5-sinfda Unit 11. Lesson 1. My favourite season Educational aim of this lesson: – to learn to about seasons.

Developing aims: – to enable pupils to talk about seasons.

Yangi o‘tiladigan mavzu bo‘yicha “Bumerang texnologiya”sini qo‘llash mumkin. Ushbu texnologiya o‘quvchilarni dars jarayonida, matnlar bilan ishlash, o‘rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so‘zlab berish, fikrni erkin holda bayon eta olish, qisqa vaqt ichida ko‘p ma’lumotga ega bo‘lish hamda dars mobaynida o‘qituvchi tomonidan barcha o‘quvchilarni baholay olishga qaratilgan. Maqsadi: suhbat-munozara va turli savollar orqali tarqatilgan materiallardagi matn va savollarga qanday javob berishlarini,

o‘zlashtirilganligini nazorat qilish hamda baholash. O‘quvchilarni o‘z baholarini egallashga imkoniyat yaratish.

Texnologiyaning qo‘llanishi. Amaliy mashg‘ulotlar hamda suhbat munozara shaklidagi darslarda yakka tartibda kichik guruh va jamoa shaklida foydalanilishi mumkin. Mashg‘ulotda foydalaniladigan vositalar: o‘quvchilar uchun mo‘ljallangan tarqatma materiallar(ya’ni, mavzu bo‘yicha qisqa matnlar, suratlar, ma’lumotlar).

O‘quvchilar kichik guruhlariga ajratiladi. O‘quvchilarga darsning maqsadi tushuntiriladi:

- O‘quvchilarga mustaqil o‘rganish uchun mavzu bo‘yicha matnlar tarqatiladi;

For example. Dear Sabina

Thank you for your letter. Today I want to write about our pets. Last year we had two cats: Fluffy and Tiger. But this year we have more pets. My mother has two cats and three kittens. My father likes rabbits and we have two. Their names are Flossie (white) and Blackie (black). My brother Daniel likes dogs and he has a dog Paws and two puppies. He has two hedgehogs and a tortoise too. I like fish and I have three goldfish.

We like canaries and we have a canary.

Do you have pets? Please write to me about your pets.

Love

Lucy

Va shunga o‘xshash 3 ta matn tarqatiladi.

-o‘quvchilar tomonidan berilgan matnlar yakka tartibda mustaqil ravishda o‘rganiladi;

-Har bir guruh a‘zolaridan yangi guruh tashkil etiladi;

-Yangi guruh a‘zolarining har biri guruh ichida navbati bilan mustaqil o‘rgangan matnlari bilan axborot almashadilar. Ya’ni bir-birlariga so‘zlab beradilar, matnni o‘zlashtirib olishlariga erishadilar;

- berilgan ma’lumotlarni o‘zlashtirilganlik darajasini aniqlash uchun guruh ichida ichki nazorat o‘tkaziladi, ya’ni guruh a‘zolari bir-birlari bilan savol-javob qiladilar.

What is your favourite season?

I like spring. What is your favourite season?

-I like winter. What is your favourite season?

-I like autumn.

- What is your favourite season, Bobur?

-I like summer because I can swim.

According to the texts must be given questions.

Who writes a letter? Lucy writes a letter. Who wrote a letter? Lucy wrote a letter? Lucy wrote a letter to Sabina.

O'quvchilarga o'qituvchi savollar bilan murojaat etadi, og'zaki so'rov o'tkazadi. Savollarga berilgan javoblar asosida guruhlarini to'plagan umumiy ballari aniqlanadi. Guruhlar to'plagan umumiy ballari aniqlanadi. Guruhlar to'plagan umumiy ballarni guruh a'zolari o'rtasida teng taqsimlaydilar.

Interfaol (“inter”- o‘zaro “ast” – harakat qilmoq) –o‘zaro harakat qilmoq, kim bilandir suhbat, muloqot tartibida bshlishni anglatadi.

O‘qitishning interfaol uslubiyatlari

-bilish va kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsus shakli bo‘lib unda ta‘lim oluvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo‘ladilar, ular biladigan va o‘ylayotgan narsalarni tushunish va fikrlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Darsda o‘tilgan “Bumerang” texnologiyasi o‘quvchilarga fikrlash, ularda mantiqni shakllantirishga imkoniyat yaratadi, shuningdek, ularning xotirasini, g‘oyalarini, fikrlarini, dalillarini yozma va og‘zaki shakllarda bayon qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Mazkur uslub o‘quvchilarga ta‘lim bilan bir qatorda tarbiyaviy xarakterdagi:

- jamoa bilan ishlash mahorati;
- muomalalilik;
- xushfe‘llik;
- ko‘nikuvchanlik;
- o‘zgalar fikrni hurmat qilish;
- faollik;
- ishga ijodiy yondashish;
- o‘z faoliyatining samarali bo‘lishiga qiziqish;
- o‘zini baholash kabi qator sifatlarini ham shakllantirish imkoniyatini beradi.

Zamon shiddat bilan rivojlangani sari uning talablari ham to‘xtovsiz o‘zgarib bormoqda. Dunyo mamlakatlari bir-biri bilan ijtimoiy, siyosiy va madaniy aloqalarni yo‘lga qo‘yish orqali o‘zaro yaqinlashmoqdalar. Ular nafaqat mamlakatlarini rivojlantirish, balki shu davlatda istiqomat qilayotgan xalqlarning ham til, urf-odat va madaniyat tomondan birlashishi va bir-birlari bilan do‘stona munosabatda bo‘lishlari uchun turli shart-sharoitlarni yaratmoqdalar. Bu borada, ayniqsa, ularning tillari muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Ikki yoki undan ortiq davlatlar o‘zaro aloqalarini rivojlantirish bilan birgalikda mamlakatda o‘zga yurtning tilini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni orttirish uchun ham harakat qilishmoqda. Yurtimiz misolida olib qaralsa, hozirgi kunda dunyoning katta qismida yashovchi insonlar uchun davlat tiliga aylanib ulgurgan ingliz tilini o‘qitish va o‘rganish avj olib boryapti. O‘zbekistonning barcha bosqichdagi o‘quv dargohlarida xorijiy tillar, ayniqsa, ingliz tilidan dars soatlari ko‘payib, yoshlarning ushbu tilga bo‘lgan qiziqishlari orttirilmoqda. Bundan tashqari, nafaqat ingliz tili, balki boshqa chet tillari bo‘yicha xalqaro darajada e‘tirof etilgan sinov imtihonlarini topshirib, yuqori natijalarni qayd etgan yoshlarni rag‘batlantirish to‘xtovsiz ravishda amalga oshirilmoqda. Chet tillarini o‘rganish orqali yurtimiz yoshlari dunyoning nufuzli universitetlarida yuqori foizli grantlar yutib, o‘z sohalarining eng kuchli mutaxassislaridan saboq olmoqdalar. Bu esa davlatimizni rivojlantirish maqsadida yangi g‘oya va texnologiyalarni yaratish uchun poydevor bo‘lib xizmat qilyapti.

Yuqorida ta’kidlanganidek, chet tillarini o’rganish orqali inson o’zi uchun imkoniyatlar eshigini ochadi hamda butun jahon tan oluvchi yetakchi mutaxassis bo’lib yetisha oladi. Shu sababdan ham aksariyat ota-onalar farzandlari uchun ilk ilm dargohlarini tanlayotganlarida sport va mantiqni rivojlantiruvchi mashg’ulotlar o’tkazuvchi tashkilotlar bilan bir qatorda turli chet tillarini o’rgatuvchi maskanlarni tanlamoqdalar. Ushbu talabalarni hisobga olgan holda davlat tasarrufidagi maktabgacha ta’lim tashkilotlaridan tashqari xususiy ravishda faoliyat olib boruvchi bog’chalar ham ko’paytirilmoqda. Ushbu tashkilotlar uchun pedagoglarni tayyorlash uchun alohida yo’nalishlar mavjud bo’lib, yosh kadrlar ish jarayonlarini samarali olib borish uchun barcha zaruriy bilimlarni olmoqdalar. Bog’cha yoshidagi bolalar ta’lim dasturi qolgan yoshdagilarnikiga nisbatan murakkabroq bo’lib, ular uchun umuman yangi, o’z ona tillariga o’xshamagan yangi chet tilini o’qitish jarayoni biroz murakkabroq kechadi. Lekin malakali pedagoglar yosh bolalarga nafaqat ushbu tilni o’rgatadilar, balki ularni tezroq o’zlashtirishlari uchun qiziqarli metodlar bilan dars mashg’ulotlarini olib boradilar.

O’qituvchilar tomonidan qo’llaniluvchi ushbu metodlar faqat yosh bolalar uchun emas, katta yoshdagi o’rganuvchilar uchun ham katta foyda beradi. Boisi fikrni bir maqsadga jalb etuvchi mashqlar orqali o’zlashtirish ancha oson kechib, xotiradan uzoq muddatga o’chmaydi. Misol tariqasida har bir tilni o’rganish uchun poydevor bo’lib xizmat qiluvchi lug’at boyligini oshirish metodini oladigan bo’lsak, bu butun dunyo uchun birdek samarali va qo’llash oson bo’lishi bilan xorijiy tillarni o’rganish metodlari ichida alohida o’rin kasb etadi. Lug’at boyligini oshirish usuli insonlarning tasavvurlarida o’zga tildagi bir so’zning o’z tillaridagi muqobil variantlarini topish va eslab qolish orqali yuzaga keltiriladi. Pedagoglar ushbu qobiliyatni rivojlantirish orqali o’rganuvchilar kundalik hayotlarida deyarli har doim duch keluvchi yoxud ular o’z ehtiyojlari uchun uzluksiz foydalanuvchi narsalar yordamida yangi so’z va iboralarni yod olidirishga muvaffaq bo’ladilar.

Ilmiy tomondan esa istalgan chet tilini o’rganish metodlari mutaxassislar tomonidan to’rt qismga ajratilgan. Bular tarjima, to’g’ri, aralash va qiyosiy metodlar deb atalib, ular bir-biridan tilni o’rgatishda e’tibor qaratilishi zarur bo’lgan jihatlariga ko’ra farq qiladi. Ushbu to’rt xil metodlar o’z ichida ham yana qismlarga bo’linib ketadi. Yuqorida aytib o’tilgan tarjima metodi ham alohida grammatika-tarjima va matn-tarjima singari turlarni umumlashtiradi.

Grammatika-tarjima metodi orqali o’quvchi chet tilini umumiy ta’lim jihatidan o’rganadi. Ushbu metodda o’quvchilarning mantiqiy tafakkurini o’stirish va rivojlantirish uchun turli xil grammatik mashqlar bajartirilib, ularga grammatik nazariyalar o’rgatiladi. Bundan tashqari ushbu metodning maxsus funksiyalari bo’lib, ular boshqa o’qitish usullarida umuman qaytarilmaydi. Til o’rgatishning yozma nutqqa asoslanganligi, o’rganish predmeti qilib esa grammatika olinganligi hamda turli xildagi grammatik qoidalar yod olinishi kabi jihatlar aynan ushbu takrorlanmas funksiyalarni ifodalaydi.

Tarjima metodining yana bir bo’g’ini hisoblangan matn-tarjima usuli ham u bilan birgalikda keluvchi grammatik-tarjimadan keskin farq qiladi. Ushbu metodning asosiy maqsadi grammatika-tarjimadan farqli o’laroq umumiy ta’limga emas, til o’rganuvchining aqliy rivojlanishiga hissa qo’shadi. Matn-tarjima metodining ham bir necha farqli funksiyalari mavjud. Ushbu metodda xorijiy tillar yozma shaklda o’qitiladi hamda o’rganuvchi til materialini tarjima va yod olish orqali o’zlashtiradi.

Keyingi metodlar to’g’ri va qiyosiy metod hisoblanib, ular bir-birini inkor etuvchi 2 xil til o’rganish usullarini ifoda etadi. Aniqroq aytilganda, to’g’ri metodda o’rganuvchi o’zga tildagi

soʻz va iboralarni oʻz tilidagi muqobiliga solishtirmasdan oʻrganish kerakligini ilgari sursa, qiyosiy metod, aksincha, inson barcha ajnabiy tushunchalarni oʻz ona tilidagi soʻzga solishtirishi va tafakkur orqali idrok etishi lozim, degan fikrni qoʻllab-quvvatlaydi.

Soʻnggi usul hisoblanmish aralash metodda esa oldindan toʻplangan barcha tajribalarni amaliyotda joriy etishdan iborat. Bu oʻqitish uslubini avval yoʻl qoʻyilgan xato va kamchiliklarga tuzatishlar kiritish va yangi samarali oʻrgatish texnikalarini yaratish orqali rivojlantirilmoqda.

XULOSA

Xulosa oʻrnida shuni qayd etish lozimki, mutaxassislar tomonidan yaratilgan oʻqitish metodikalari chet tillarini oʻrganishda oʻquvchilar uchun samarali koʻmak bermoqda.

Xulosa qilib aytish kerakki, zamonaviy tilni oʻrgatish koʻproq madaniyatli shaxsni shakllantirishga qaratilgan boʻlib, u oʻz-oʻzini tahlil qilish va yangi bilimlarni tizimlashtirish koʻnikmalariga ega ekan. Innovatsion usullar butun tizimni modernizatsiya qilishning ajralmas qismidir. Shunga amin holda oʻqituvchilar eng ilgʻor yondoshuvlar bilan tanishishlari va keyinchalik ularni birlashtirishi va oʻz ishlarida foydalangan holda taʼlim tizimida sezilarli oʻsishga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. Ahmedova S.R. Taʼlim va tarbiya jarayonlari uzviylikining samaradorligi //Science and education. – 2023. – T .
2. 369-373 2. Methods of Teaching English: 2022. – 312 c.
3. Рогова Г.В. Методика обучения английскому языку , 2021.
4. Ahmedova S.R Masofaviy taʼlim va uning xorijiy tillarni oʻqitishdagi oʻrni //Science and education. – 2021. – T . 2. 608-612

BOLALARNI MULOQOTCHANLIKKA O‘RGATISHNING PSIXOLOGIK USULLARI

Xusnigul Farxodova

Qo‘qon unversiteti Psixologiya yo‘nalishi 2-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bolalarni muloqotchanlikka o‘rgatishning psixologik usullari haqida ma‘lumotlar berib boriladi. Bolalar psixologiyasining o‘rganilgan holati va ularga kerakli tavsiyalar borasida fikr yuritiladi. Bolalarning psixologiyasi va ularning o‘rganilgan sabablari o‘rganilib tahlil qilingan va bartaraf etish yo‘llari haqida ma‘lumotlar beriladi.

Kalit so‘zlar: Muloqot, psixologiya, shaxs, tarbiya, ruhiy rivojlanish, emotsional-hissiy, intellektual, ijtimoiy-psixologik, muloqotga o‘rgatish.

ABSTRACT

This article provides information about psychological methods of teaching children to communicate. The researched state of children’s psychology and appropriate recommendations are discussed. Children’s psychology and their studied causes are studied and analyzed, and information is given about ways to eliminate them.

Key words: Communication, psychology, personality, education, spiritual development, emotional-emotional, intellectual, social-psychological, communication training.

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о психологических методах обучения детей общению. Обсуждается исследованное состояние детской психологии и соответствующие рекомендации. Изучены и проанализированы детская психология и их изучаемые причины, даны сведения о путях их устранения.

Ключевые слова: Общение, психология, личность, образование, духовное развитие, эмоционально-эмоциональная, интеллектуальная, социально-психологическая, коммуникативная подготовка.

Muloqot psixologiyasi shaxsni rivojlantirishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, tarbiyalanayotgan bolalarning ruhiy rivojlanishiga ota-onalar

tomonidan ko'rsatiladigan e'tiborning samarasini belgilaydi. Bolaning psixik jihatdan o'sishiga o'zlikni anglash, o'zini-o'zi baholash va o'zaro munosabatlar xususiyatlari muhim hisoblanadi. Bu eng avvalo inson shaxsining psixologik shakllantiruvchi, uning emotsional-hissiy, intellektual, ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga zamin yaratuvchi ontogenezning dastlabki bosqichlariga taalluqlidir. Bunda oiladagi munosabatlar, xususan ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatning mohiyati, o'zaro shaxslararo muloqot psixologiyasi katta rol o'ynaydi. Shuni aytish mumkinki, oilaning zimmasiga ulkan va zarur ijtimoiy missiya yuklangandir. Bola tarbiyasi eng og'ir ijtimoiy vazifa ekanligi ayondir. Ota va onaning shaxsiy va ijobiy namunasi solih va soliha farzandlarning kamolga yetishi uchun garovdir. Ostona hatlab tashqi dunyoga qadam qo'yilganida esa bolaga atrof-muhit va jamoatchilikning ta'siri sezilarli bo'ladi. Ta'lim muassasalari va mahalla-kuy, umuman, ijtimoiy sfera muhiti inson farzandini to hayotining so'ngi daqiqasigacha ta'qib qilib boradi. Shu boisdan, oilaviy munosabatlarda shaxsning umummadaniy dunyoqarashini shakllantirishga erishish, nafaqat shaxsiy hayotda, balki, mamlakatimizda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar va ularning taraqqiyoti jamiyatning ruhiy va ma'naviy hayotida ham muhim o'rin tutadi. Naslimiz davomchilarini nafaqat jismonan baquvvat, balki ma'naviy boy, yangi davr talabiga javob beradigan, muloqot jarayonida erkin fikr yuritadigan qilib tarbiyalash hozirgi kunning dolzarb muammolaridandir. «Ta'lim to'g'risida» gi Qonunda shaxsning erkinligi, mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish, muomala madaniyatini tarkib toptirishga birlamchi e'tibor qaratilgan. Shunday ekan, o'smir yoshlarni muloqot psixologiyasi jarayonida mustaqil fikrini erkin ifodalash mumkin. O'smirlarni muloqotga o'rgatish uchun ularga psixologik, pedagogik adabiyotlarni o'qishni tavsiya qilish, muloqot jarayonida yoshlar faoliyatini kuzatish, fikrlash doirasini aniqlash va shu jarayonda psixologik o'yinlar, mashqlar, treninglardan foydalanish muhimdir. Muloqotning o'zaro birgalikda harakat qilish va faoliyat ko'rsatish jarayonida odamlarni birlashtiradigan umumiy narsa ishlab chiqarish tarzida tushunilishi ana shu umumiy narsa muloqot psixologiyasidan iborat ekanligini bildiradi.

Bolalar yoshlikdan avvalo oilada, so'ngra ta'lim maskanlarida muloqotga o'rgatib boriladi. Muloqotga o'rgatishning usullaridan biri muloqot ko'nikmasini mashg'ulotlar tarzida shakllantirishdir. Bolani bog'cha sharoitida tarbiyachi turli mashg'ulotlar o'tkazib muloqotga o'rgatadi. Avval elementar o'zini tutish, kattalarga qanday gapirish, salom berish, minnatdorchilik bildirish kabi usullar tarkib topadi. Maktab yoshi davrida va keyinchalik shaxs ijtimoiy-psixologik treninglar orqali muloqotga o'rgatiladi. Shaxsning o'zi bu usullarga ijobiy

munosabat bildirishi, faol harakat qilishi zarur. Chunki shaxs muloqotda bo‘lmasdan faoliyat subyekti sifatida ham, individual inson sifatida ham to‘laqonli rivojlana olmaydi. A.A. Bodalyev fikricha, hatto o‘yin faoliyatida bola muloqotda bo‘ladi. Ta‘lim jarayonining asosida muloqotga o‘rgatish masalasi turadi. Mehnat ta‘limi jarayonida kishilar doimo muloqotga ehtiyoj sezadilar. Muloqotning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, u insonning dunyoqarashini kengaytiradi va psixikasini rivojlantiradi. Ya‘ni barcha ruhiy jarayonlar muloqot orqali shakllanadi. Jamoa muhitini shakllantirishda ikkinchi yo‘nalish jamoa a‘zolarining ruhiy madaniyatini shakllantirishdir. Shu maqsadda o‘quvchilarga ularning insoniy muloqot, inson shaxsi, bir-birini baholash xususiyatlari («men va boshqalar», «men boshqalaming ko‘zi bilan») to‘g‘risidagi mulohazalarini rag‘batlantiruvchi axborotni berish zarur. Uni insholar, suhbatlar, treninglar orqali uyushtirish mumkin. Maxsus mashqlar orqali muloqot usullariga o‘rgatish shular jumlasidan. O‘smirlikda o‘zining «Men»i xususida ziddiyatli kechinmalar boshlanadi. O‘z ruhiy holati haqida xayol surish kuchaygan, muloqot juda ahamiyatli va g‘oyat tanlab o‘tkaziladigan yoshda inson shaxsi, shaxslararo muloqot to‘g‘risidagi axborot zarurdir Nutq bilan ishlash orqali ham muloqotga o‘rgatish mumkin. Masalan, ovozni baland chiqarib she‘r o‘qish, hikoyani so‘zlab berish kabi treninglar ham muloqotning shakllanishiga yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni o‘yin faoliyati davomida muloqotga o‘rgatish oson kechadi.

O‘yin mashqlarini guruhda tashkil qilish metodikasi bolalarda ijobiy fikir yuritishi osonlashadi va fikirlay doirasini kengaytiradi.

Har bir guruh a‘zosiga bittadan rol beriladi. Masalan, bir kishiga o‘qituvchilik, yana biriga o‘quvchilik, yana biriga rahbarlik, yana biriga xodimlik kabilar. Har bir kishi o‘zining rolini sinfdan bajarishi orqali muloqotchanlik sifatleri rivojlanadi, tortinchoqligi yo‘qoladi. Muloqot deganda o‘zaro munosabatlarning shakllanishi, ro‘yobga chiqarilishi va namoyon bo‘lishini ta‘minlovchi informasion emotsional va predmetli o‘zaro ta‘sir jarayoni tushuniladi. Bola shaxsining shakllanishida muloqotning roli benihoya kattadir. Muloqot jarayonida muayyan shaxsiy munosabatlar shakllanadi. Bolada qanday shaxsiy sifatlarining tarkib topishi ko‘p jihatdan uning atrofdagilar bilan bo‘lgan o‘zaro munosabati xarakteriga bog‘liqdir. Bolaning kattalarga munosabati ishonchli yoki ishonchsiz, yoqimli yoki yoqimsiz va hokazo bo‘lishi mumkin. Xo‘sh bolalarning kattalarga bo‘lgan munosabati nima bilan belgilanadi? Bu munosabat asosida nimalar yotadi? Bunday masalalar hozircha kam tadqiq qilingan. Ulaiga nisbatan yondoshuvlar mavjud. Neofreydistlar (Freydning davomchilari) bolalarning kattalarga bo‘lgan munosabati shakllanishida onaning o‘mi hal qiluvchi ahamiyatga ega deb

hisoblaydUar. Ulaming fikricha bunga sabab shundaki, ona bolaning “orol ehtiyoji”ni qondiradi. Biroq nega bo‘lmasa onasidan ayrilib qolgan bolalaming ham jismoniy va psixUc jihatdan normal rivojlanishi xolatlari uchraydi? Bolaning uni oziqlantirmagan u bUan faqatgina o‘ynagan yoki muloqotga kirishgan kattalarga qattiq bog‘lanib qolishini neofreyditisk pozisiyadan turib qanday qilib tushuntirish mumkin? Biologik omilning rolini muvofiqlashtiruvchi psixoanalitUc yondashuv ushbu savouarga javob berolmaydi. “Imprinting” — qayd etish nazariyasining tarafdorlari ham atrofdagUaiga bo‘lgan munosabatining shaldlanishida Uk tajriba muhim birinchi darajali ahamiyatga ega, deb hisoblaydUar. “Imprinting” gipotezasiga muvofiq ilk bolalik davridagi bolalarda ular bUan doimiy muloqotda bo‘luvchi kishining xususiyatlari — tashqi qiyofasi, ovozi, kiyimi, hidi qayd etib qolinadi. www.ziyouz.com kutubxonasi Boshqa bir yo‘nalish — neobbeviyistik yo‘nalishga muvofiq bolaning katta kishiga bo‘lgan munosabati bu — kishi bolaning biriamchi, organik ehtiyojlari (oziq-ovqat, issiqlik, qulaylikka bo‘lgan ehtiyojlamini)ni qanchalik qondirishi bilan belgilanadi. M.I.Lisina boshchiligidagi eksperimental tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, inson ehtiyojining dastlabki 7 yili davomida bolalar va kattalar o‘rtasidagi muloqotning bir necha shakli ketma-ket paydo bo‘ladi hamda bir-birining o‘mini almashtiradi. U muloqot shakllarining asosiylari quyidagilardir: bevositaemotsional muloqot, biror bir ish yuzasidan vujudga keluvchi muloqot (ishchan muloqot), ayni paytdagi vaziyatga bog‘liq bo‘lmagan va bilishga yo‘naltirilgan muloqot (bilish muloqoti), odam bilan bog‘liq masalalar yuzasidan bo‘ladigan muloqot (shaxsiy muloqot). Dastlab, bevosita — emotsional muloqot paydo bo‘ladi. Muloqotning bu shakli asosida bolaning unga nisbatan diqqat-e‘tiborii va mehribon bo‘lishlariga ehtiyoj his etishi yotadi. Keyinchalik muloqotdagi tashabbusni bola o‘z qo‘liga oladi. Yilning ikkinchi yarmidan boshlab nafaqat mehribonlikka ehtiyoj, balki kattalar bilan hamkoriik qilishga bo‘lgan ehtiyoj ham kiritiladi. Bunday ehtiyoj ishchan muloqot davomida qondiriladi. Bola ishchan muloqotga kirishganda, kattalardan yordam so‘rashi, ulami ma‘lum bir faoliyat bilan shug‘ullanishga talldif etishi va boshqa shu kabilami amalga oshirishi mumkin. Lekin shu bilan biiga bolalar biror ish bilan bog‘liq bo‘lmagan vaziyatda bilishga yo‘naltirilgan yoki odam bilan bog‘liq masalalar yuzasidan bo‘ladigan muloqotga ham kirishadilar. Bilish muloqotida bola kattalar bilan atrof-olamdagi narsa va hodisalarni muhokama qiladi. Bunda bola biror bir narsa haqida aytib berishi, savollar bilan murojaat qilishi, kattalardan biror narsa aytib berishlarini iltimos qilishi mumkin. Bunday turdagi muloqotga kirishishdan maqsad kattalardan zarur bo‘lgan axborotni olishdan iborat.Shaxsiy muloqotda esa bola kattalar bilan odam haqida

suxbatlashadi. Bunda u o‘zining emotsional holatini tariflab berishi, kattalami o‘zlari haqida gapirib berishlariga undashi www.ziyouz.com kutubxonasi mumkin. Bolaning emotsional qo‘llab quvatlashiga bo‘lgan ehtiyoji atrof-olamga bo‘lgan munosabati va unga berayotgan bahosi kattalaming munosabat va bahosiga mos kelishiga intilishi shaxsiy muloqotning asosini tashkil etadi. M.I.Lisinining fikricha, aynan shu narsalar bolaning ijtimoiy ehtiyojlari tarkibida markaziy o‘rinni egallaydi.

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki bolalarni muloqotchanlikka o‘rgatish orqali bolani shaxs sifatida to‘liq rivojlanishiga yordam bergan bo‘lamiz. Jamiyatda o‘zini erkin fikrini bildira olishi uchun, ehtiyoj va istaklarini erkin bayon qila olishi uchun albatta muloqot zarur. Muloqot bolaning rivojlanishining muhim omili hisoblanadi. Bolani muloqotga o‘rgatish bo‘yicha tavsiyalarni keltirib o‘tamiz:

- bolaning har bir fikrini diqqat bilan tinglang;
- bolaning fikrlarini hurmat qiling;
- bola tomonidan beriladigan savollarga to‘liq javob bering;
- bolaga ko‘proq yoshiga oid kitob o‘qib bering;
- o‘qigan kitobingizni birgalikda muhokama qiling.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Z.Nishonova, G. Alimova. Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi. T-2018
2. E. Bern. Odamlar o‘ynaydigan o‘yinlar. Inson psixologiyasi munosabatlar. Inson taqdiri psixologiyasi: Ingliz tilidan tarjima / Umumiy.ed. XONIM. Matskovskiy. Keyingi so‘z. L.G. Ionina. XONIM. Matskovskiy. - Sankt-Peterburg. Lenizdat. 1992. - 400 b.
3. M.G. Davletshin. Umumiy psixologiya. T. ToshDPU. 2002. (o‘quvqo‘llanma)
4. V. Karimova. Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot. T. 1999
5. E. G‘oziyev. Muomala psixologiyasi. T. 2001 .
6. P. S. Ergashev. Muloqot psixologiyasi (ma‘ruzalar to‘plami).T. 2003. ToshDPU.
7. M. Maxsudova. Muloqot psixologiyasi. (muammoli ma‘ruzalar matni). Namangan. 2005.
8. Asilova S.X. (2022). THE ESSENCE OF TEACHING PRIMARY SCHOOL PUPILS TO LOGICAL THINKING IN THE PROCESS OF MATHEMATICS. Экономика и социум, (2-1 (93)), 24-26.

SHARQ VA G'ARB OLAMIDAGI ULUG' ALLOMA VA MUTAFAKKIRLAR FAOLIYATI

Dilafruz Qolandarova Karimovna

Urganch Davlat Universiteti

1-bosqich doktoranti

ANNOTATSIYA

O'rta asrlar Sharq allomalarining dunyo ilm fan rivojiga qo'shgan hissasi, Sharq mutafakkirlarining boy ilmiy merosi, ularning asarlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Ilmiy tadqiqot, tarixiy qadriyatlar, ta'lim tizimi, ilmiy meros, shaxsning ma'naviy-ma'rifiy fazilati, shaxs kamoloti, odob axloq masalalari.

ABSTRACT

The contribution of medieval Eastern scholars to the development of world science, the rich scientific heritage of Eastern thinkers, and their works are discussed.

Keywords: Scientific research, historical values, educational system, scientific heritage, spiritual and educational quality of a person, personal perfection, moral issues.

АННОТАЦИЯ

Обсуждается вклад средневековых ученых Востока в развитие мировой науки, богатое научное наследие восточных мыслителей, их труды.

Ключевые слова: Научные исследования, исторические ценности, образовательная система, научное наследие, духовно-образовательные качества человека, личностное совершенствование, нравственные проблемы.

“Dunyo mamlakatlarida ta'lim sohasini Sharq mutafakkirlari yaratgan tarbiyaviy qadriyatlar asosida takomillashtirish kelajak taraqqiyot rivojlanishining muhim omili yoshlarning barkamol shaxs bo'lib shakllanishlarida tarixiy qadriyatlardan ta'lim tizimida foydalanish yo'lga qo'yilgan”.

O'rta asrlar Sharq allomalarining dunyo tamaddunida tutgan o'rni, ilm fan rivojiga qo'shgan hissasiga Sharq mutafakkirlarining boy ilmiy merosi, ularning asarlarini muntazam o'rganish, shu orqali fan va ta'lim tizimini rivojlantirish masalalari muhokama qilingan.

Jahonning nufuzli oliy talim organlari va ilmiy tadqiq o'rganish, shu orqali fan va ta'limni kuchaytirish masalalari muhokama qilingan.

Jahonning nufuzli oliy ta'limmuassasalari va ilmiy tadqiqot markazlarida olib borilayotgan izlanishlar, Sharq mutafakkirlari asarlarida xalqlarning kelib chiqishi va etnopedagogik xususiyatlari “Sharq qo'lyozmalari instituti” IX-XII asrlarda Sharq mutafakkirlari asarlaridagi shaxsning ma'naviy-ma'rifiy fazilatlarini haqidagi qarashlari, allomalarning ilmiy merosi mazmuni, jahonilim taraqqiyotiga qo'shgan hissasi, Sharq mutafakkirlarining iqtisodiy, fazoviy, matematik qarashlari, shaxs kamoloti va odob axloq masalalari ilmiy amaliy ahamiyatga ega.

Ushbu tadqiqotlar shaxs ma'naviyati, oila va nikoh, farzand tarbiyasiga oid yondashuvlari, ajdodlar merosiga nisbatan yoshlarda hurmat hissini shakllantirish dolzarblik kasb etadi.

Mamlakatimizda birlashma qurolni kengaytiradi ijtimoiy-iqtisodiy, modernizatsiyalash jarayoni talablari asosida ta'lim-tarbiya mazmunining tayyorlashga shart- sharoitlar yaratildi. Shu bilan birgalikda IX-XII asrlarda faoliyat yuritgan Sharq mutafakkirlari yaratgan qadriyatlardan me'yoriy-huquqiy hujjatlari, moddiy-texnikaviy bazasi hamda raqobatbardosh kadrlarni tarbiyaviy qadriyatlardan ishonchli, Oliy pedagogik ta'lim jarayonida foydalanish texnologiyalarini takomillashtirishda zarurat sezilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoniga binoan yuqori malakali kadrlarni tayyorlash, ilmiy va amaliy yutuqlarni amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish, uzluksiz rivojlantirish ta'lim tizimini yanada takomillashtirish sohasidagi ta'lim ustuvor va yo'nalish sifatida belgilandi. Natijada oliy ta'lim muassasalarida Sharq mutafakkirlari boy, ilmiy merosini yanada teran tadqiq etish va ommalashtirishgashart-sharoit yaratish imkoniyati kengaydi. Bugungi kunda ajdodlarimizning pedagogik merosini o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Talabalarni istiqboldagi pedagogik faoliyatga tayorlash, bu jarayonda ajdodlar merosidan foydalanish muammolari ko'plab ilmiy izlanishlarda o'z ifodasini topgan.

Mumtoz merosimizni tadqiq qilishda Ayyomiy , N.Almatov , Alovuddin Mansur, B.Axmedov , A.Zunnunov , N.Komilov , M.Maxmudova , M.Axmedova , A.Abduraxmonov , G.Navro'zova , O Bozorov , S.Raximov , S.Nishonova , J.Tulenov , M.Xayrullayev , K.Xoshimov , S.Xasanov , E.Yusupov , S.Raximov, M.Hasaniy tarixiy, falsafiy ishlarini ko'rsatish mumkin. Mumtoz merosimizni yoshlar ta'limtarbiyasi, ya'ni bevosita pedagogik muammolari A.Boboxonov , M.Inomova , J.Yo'ldoshev , U Maxkamov , A.Munavvarov , O.Musurmonova, N. Ortikov, M.Quronovlar tadqiqotlarida bayon etilgan. Alovuddin Mansur , Mahmud Sattor , M.Haydarov , N.Komilov, O.Musurmonova , U.Mahkamov, S.Nishonova , N.Ortiqov, O.K. Kilichevalarning ishlarida, yosh avlod ma'naviy-axloqiy kamolotida buyuk mufakkirlar, allomalarning ma'naviy-pedagogik merosi, shahs manaviyatini mutanosib ravishda tadqiq etilgan. Shu bilan birga, MDH davlatlari olimlari V.V.Bartold , E.N.Medinskiy S.P.Tolstov, I.P.Podlasy , A.V.Petrovskiy , G.N.Volkov , R.R.Safin , I.F. Xarlamov, I.M.Filshtinskiy , I.N.Yablokovlar Sharq mutafakkirlari asarlaridan foydalanish muammolari to'g'risida ilmiy izlanishlar olib borganlar.

Sharq olamida, xususan, Markaziy Osiyo xalqlari hayotida rivojlangan madaniyatning mavjud bo'lgani haqida qadimgi baqtriya, so'g'd, o'rxun, xorazm yozuvlarida bitilgan yodgorliklar, devoriy tasviriy san'at asarlari va haykalchalar, arxitektura namunalari dalolat beradi.

XI-XIII asrlarda asos solingan Xorazm davlati, Fors ko'rfazigacha bo'lgan hududlardagi qo'shni xalqlar yerlarini birlashtirgan holda, Osiyo qit'asining katta qismini qamrab olgan. Milodgacha bo'lgan II asrdan milodiy XV asrga qadar qadimiy xalqaro transport arteriyasi vazifasini bajarib, Xitoy, Hindiston va Markaziy Osiyo, O'rta va Yaqin Sharq, O'rtayer dengizi mintaqasi kabi hudud va mamlakatlarni bog'lab kelgan Buyuk Ipak yo'lining ulkan, beqiyos rolini baholashning o'zi qiyin.

Bu davrlarda turli mamlakatlar xalqlarining ilmiy bilim va yutuqlar bilan bir-birini boyitib borishi alohida rol o'ynadi. Buyuk Ipak yo'li orqali Yevropaga, Yevropadan esa Osiyoga Sharq va G'arb olamidagi ulug' alloma va mutafakkirlar faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlar

yetkazildi. Sokrat, Platon, Aristotel, Ptolomey va antik davrga mansub boshqa buyuk allomalarning ilmiy asarlari, g'oya va kashfiyotlarini o'rganish uchun amaliy imkoniyat vujudga keldi.

Ma'lumki, o'sha davrlarning an'analoriga ko'ra, ma'rifatparvar mutafakkir va faylasuflar, olimlar va shoirlar odatda hukmdorlar va sultonlar saroylarida panoh topganlar. Ular orasida IX-XI asrlarda Xivada tashkil etilgan Ma'mun akademiyasi va «Baytulhikma», ya'ni «Donishmandlik uyi» degan nom bilan shuhrat qozongan, bu ilmiy maktabida samarali mehnat qilgan bir guruh olimlar butun dunyoga dong taratdilar.

Tadqiqotchi-olimlarning fikricha, Sharq, xususan, Markaziy Osiyo mintaqasi IX-XII va XIV-XV asrlarda bamisoli po'rtanadek otilib chiqqan ikki qudratli ilmiy-madaniy yuksalishning manbai hisoblanib, jahonning boshqa mintaqalaridagi Renessans jarayonlariga ijobiy ta'sir ko'rsatgan Sharq uyg'onish davri – Sharq Renessansi sifatida dunyo ilmiy jamoatchiligi tomonidan haqli ravishda tan olingan.

O'rta asrlarning ilk davrida Sharqda amalga oshirilgan buyuk ilmiy kashfiyotlar haqida gapirar ekanmiz, zamonaviy matematika, trigonometriya va geografiya fanlari taraqqiyotiga beqiyos hissa qo'shgan Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy nomini birinchilar qatorida tilga olamiz. U o'nlik pozitsion hisoblash tizimini, nol belgisi va qutblar koordinatalarini birinchilardan bo'lib asoslab berdi va amaliyotga tatbiq etdi. Bu esa matematika va astronomiya fanlari rivojida keskin burilish yasadi.

Al-Xorazmiy algebra faniga asos soldi, ilmiy ma'lumot va traktatlarni bayon etishning aniq qoidalarini ishlab chiqdi, u astronomiya, geografiya va iqlim nazariyasi bo'yicha ko'plab ilmiy asarlar muallifidir. Allomaning dunyo ilm-fani rivojidadagi xizmatlari umume'tirof etilgan bo'lib, Sharq olimlari orasida faqat uning nomi va asarlari «algoritim» va «algebra» kabi zamonaviy ilmiy atamalarda abadiylashtirildi. U Farg'oniy bilan Bag'dodda rasadhona qurishga boshchilik qildi. Rasadhadagi asboblar yordamida koinot sirlarini va Yer kurrasini o'rgandi. Al-Xorazmiy va Al-Farg'oniy boshchiligidagi olimlar 1000 dan ortiq yulduzlarni tekshirdilar hamda ularning joylanish xaritasini tuzdilar. Yer kurrasining aylana uzunligini aniqladilar. Xorazmiy «Surat al-arz» («Yer suvrati») nomli kitobida Afrika, Osiyo va Yevropa qit'alarini aniq tavsiflagan. Koinot sirlarini o'rganishga oid ijodlari uning «Ziji» («Astronomiya») kitobida bayon etilgan.

Ahmad Farg'oniy tomonidan IX asrda yaratilgan «Astronomiya asoslari» fundamental asarida olamning tuzilishi, Yerning o'lchovi haqidagi dastlabki ma'lumotlar, sayyoramizning sharsimon ko'rinishga ega ekani xususidagi dalillar mavjud bo'lib, mazkur kitob XVII asrga qadar Yevropa universitetlarida astronomiya bo'yicha asosiy darslik sifatida o'qitib kelingan hamda Buyuk geografik kashfiyotlar davrida Kolumb, Magellan va boshqa sayohatchilarning kashfiyotlari uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qilgan.

Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn O'zlug' Tarxon Forobiy 873 yilda Forobda tug'ilgan. Dunyo ahli Arastuni birinchi muallim deb bilishsa, Forobiyni «Muallimus-soniy», ya'ni «Ikkinchi muallim» deb atashgan. Boshlang'ich ma'lumotni ona yurtida olgan, keyin Toshkent, Buxoro, Samarqandda o'qigan, Bag'dod, Isfahon, Hamadon, Ray shaharlarida bo'lgan. Forobiy 70 dan ortiq tilni bilgan, falsafa, arifmetika, geometriya, astronomiya, musiqa, tabiat, fizika, kimyo, optika, tibbiyot, biologiya va boshqa fanlar sohasidagi kashfiyotlari bilan katta shuhrat qozonib, 160 dan ortiq asar yozgan. Bizgacha 40 ga yaqin asari yetib kelgan. Forobiy 950 yilda Damashqda vafot etgan.

Buyuk daho Abu Ali al-Husayn ibn Abdulloh ibn al-Hasan ibn Ali ibn Sino hijriy 370 (milodiy 980) yilda Buxoroning Afshona, hozirgi Isfana qishlog‘ida tug‘ilgan. U yoshligidanoq o‘tkir zehni va ilmga qiziqishi bilan hammani lol qoldirardi. Ibn Sino An-Notiliy qo‘lida tarbiya oladi. U astronomiya, falsafa, matematika, fizika, kimyo, tibbiyot, mantiq, adabiyot, mineralogiya va boshqa fanlar bilan shug‘ullangan. 10 yoshida Qur‘onni yod olgan, 16 yoshdayoq atoqli tabib bo‘lgan. U Buxoro amiri Nuh ibi Mansurni davolab, saroyning boy kutubxonasidan foydalanish huquqini qo‘lga kiritgan. Ibn Sino 1002 yilda Buxorodan chiqib ketadi, Urganch, Obivard, Naso, Nishopur, Jurjon, Ray, Isfahon, Hamadon kabi shaharlarda bo‘ladi. U 1037 yilda (hijriy 428) 57 yoshida Hamadon shahrida vafot etadi. Mutafakkirning turli fanlarga oid 450 dan ortiq ilmiy asarlar yaratganligi ma‘lum. Biroq bizgacha Ibn Sinoning 242 ta asari yetib kelgan. Shulardan 4 tasi adabiyotga, 5 tasi musiqaga, o‘ndan ortig‘i astronomiyaga oid asarlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Prezident Islom Karimovning “O‘rta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining tarixiy merosi, uning zamonaviy sivilizatsiya rivojidagi roli va ahamiyati” mavzusidagi xalqaro konferensiyaning ochilish marosimidagi nutqi – 16.05.2014
2. Jalilov Z.B “IX-XII asrlarda sharq mutafakkirlari yaratgan tarbiyaviy qadriyatlardan oliy pedagogik ta‘lim jarayonida foydalanish texnologiyalarini takomillashtirish”.Avtoreferati.Buxoro 2018-yil
- 3.O.Fayzullaev. Muhammad Xorazmiy T. “Fan”, 1965 yil
- 4.F.Zikrillaev, T.Usmonov. O‘rta osiyolik mashhur olimlarning asarlarida mexanik hodisalar. 1971 yil.
- 5.www.ziyouz.uz“Marifat” gazetasidan Omonulla Fayzullaev. “Ahmad al-Farg‘oniyning fan olami”
- 6.www.kh-davron.uz. Xurshid Davron kutubxonasi
- 7.A.Nosirov. Beruniy haqida sharq qo‘lyozma kitoblaridagi materiallar. To‘plam “Beruniy o‘rta asrning buyuk olimi” T. “Fan” 1951, T.Usmonov. Fizika. VII,VIII va IX sinf qo‘shimcha darslik T. 1993 yil

AUTOPLAY MEDIA STUDIO DASTURI MUHITI ORQALI O‘QUV QO‘LLANMA TAYYORLASH

Elshod Abdusalim o‘g‘li Ulug‘murodov

Sirojjon Ikrom o‘g‘li Sayfullayev

TIQXMMI MTU ning Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti

ANNOTATSIYA

Maqolada oliy ta‘lim talaba va o‘qituvchilarga ta‘lim berishda ilg‘or pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalariga qaratilgan. Ta‘limga xos dasturiy ta‘minotlar, masofaviy ta‘limga mos interaktiv dasturlardan foydalanishning samradorligi hamda mustaqil bilim olishda axborot texnologiyalarining muhimligi, yoshlarning dunyoqarashiga mos manbaalarni zamonaviy ko‘rinishdagi, interaktiv va kreativ tarzda axborot texnologiyalarida tayyorlash va uzatishning bugungi kundagi dolzarb masalalari xaqida so‘z boradi.

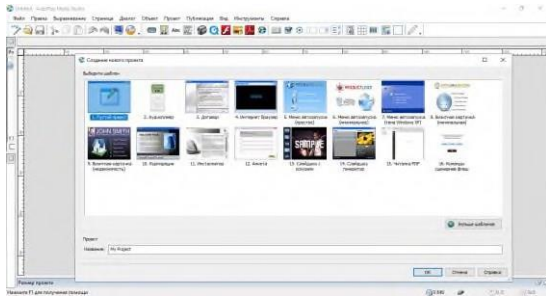
Kalit so‘zlar: Autoplay, pedagogika, kreativ, interaktiv, kontent, mustaqil ta‘lim,

Dars ishlanmalarini turli dasturiy ta‘minotlar, animatsiyalar hamda ta‘lim kontentlaridan foydalanib shakllantirish davr talabi bo‘lib qolmoqda. Dasturiy ta‘minotlar, zamonaviy ta‘lim kontentlari, axborot texnologiyalardan foydalanish haqida bilimlarni pedagoglar chuqur va puxta bilishlari muhim hisoblanadi.

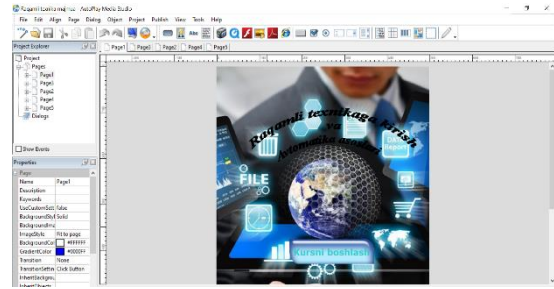
Prezident Shavkat Mirziyoev ilm-ma‘rifat va texnologiyalar rivojiga alohida ahamiyat qaratib: “Taraqqiyotga erishish uchun, raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo‘lidan borish imkoniyatini beradi” deb ta‘kidlagan edi. Darhaqiqat ta‘lim tizimining kelajagini raqamli texnologiyalarsiz rivojlantirib bo‘lmaydi. 2023-yilni “Insonga e‘tibor va sifatli ta‘lim” deb elon qilinishi ham bejiz emas. Shuni ta‘kidlash kerakki, bugungi kunda o‘quvchilarga zamonaviy texnologiyalardan foydalanilgan holda darslarni tashkil etish respublika miqyosida ijobiy deb bo‘lmaydi. O‘quvchi-yoshlarning mustaqil bilim olish faoliyatida axborot texnologiyalari yetarli qo‘llanilmayapti desak bu ham to‘g‘ri bo‘ladi.

Keyingi yillarda multimedia hujjatlarini yaratishga oid juda ham ko‘plab dasturiy ta‘minotlar ishlab chiqilgan. Ulardan biri AutoPlay dasturidir. Istalgan fayl yoki fayllar to‘plamini bitta muhitga birlashtirish, qolaversa, CD yoki DVD disklar uchun Autorun-menyusi hosil qilishda Autoplay Media Studio eng kuchli vizual paket hisoblanadi. Multimedia texnologiyalariga asoslangan amaliy dasturlarni yaratish uchun Autoplay Media Studio dasturidan foydalanish foydalanuvchilar uchun juda oson va qulay interfeysni taqdim etadi. Autoplay Media Studio bilan ishlashda deyarli dasturlash ishlari talab qilinmaydi. Foydalanuvchi faqat turli dizaynli dasturiy muhitni tanlash uchun bir nechta tayyor shakllardagi loyiha shablonlaridan foydalanishi

mumkin (1-rasm). Bunda amaliy dastur muhitini dizaynga boy holatga tashkil etish uchun Autoplay dasturiy vositasi tarkibida tayyor obyektlar mavjud bo‘lib, ular fayllarni printerdan bosmaga chiqarishni ta‘minlovchi, Web-saytlarni ochuvchi va ularga murojaatni amalga oshirib beruvchi qator funksional obyektlarni kiritish mumkin.

1-rasm

2-rasm

Dastur foydalanuvchilarga obyektlarni o'zaro bog'lashni amalga oshirishga yordam beradigan yuzlab vositalarni taqdim eta oladi. Autoplay Media Studio dasturi muhitida Visual Basic, Visual C++, Java, Macromedia Flash kabi qator tizimlarda yaratilgan hujjatlarni ham bema'lol qayta ishlash mumkin. Dastur yordamida animatsiyalanuvchi menyuni, kataloglar daraxtini, ma'lumotlar bazasini va shunga o'xshash obyektlarni nafaqat tez yaratish, balki ularni boshqarish ham mumkin. Avtomatik ishga tushuvchi oynalarni o'zining kutubxonasidagi "niqob"lardan foydalangan holda ixtiyoriy shaklda (formada) yaratish mumkin. Bunday "niqob" sifatida .jpg, .bmp va .png kabi formatdagi fayllardan foydalanilsa ham bo'ladi. Qolaversa, ma'lumotlarni CD uchun tayyorlagan holda uni dasturning o'zidan turib, CD yoki DVDga yoza olishi Autoplay Media Studio dasturi naqadar keng imkoniyatlarga ega ekanligini ko'rsatadi. Tayyor loyiha bunda .exe kengaytmali fayl sifatida o'zi ochiluvchi arxiv ko'rinishda yoki qattiq diskdagi alohida papkada shakllantirilishi mumkin. Shunday qilib, AutoPlay Media Studio 7.0 ning yangi versiyasi quyidagi imkoniyatlarga ega holda istemolga chiqarilgan:

1. Avtomatik ishga tushuvchi xususiy menyu, interfaol taqdimotlar, multimedia-ilovalar, sanoqli daqiqalarda dasturiy ta'minotlarni yaratish;
2. Loyihaga turli-tuman fotografiya, musiqa, video, animatsiya, matn va boshqalarni biriktira olish xususiyati;
3. Web-ilova yaratishga mo'ljallangan mukammallashgan instrumentlar;
4. XML, SQL va shifrlash mexanizmlari bilan ishlay olishi;
5. RTF-formatli hujjatlar bilan ishlay olishi;
6. Slayd-shou bilan ishlash imkoniyati;
7. Matn rangini o'zgartirish uchun RadioButton obyektining mavjudligi;
8. Bosmaga chiqarishning kengaytirilgan funksiyasi;
9. Obyektlarni formatlash imkoniyati;
10. Kalit so'zlar yordamida qidiruv tizimining mavjudligi;
11. CD, DVD kabi kompakt disklarga yozish imkoniyati va hokazo.

AutoPlay Media Studio ishga tushirilgach, avvalo loyiha bilan bog'liq bir nechta buyruqlarni o'z ichiga oluvchi muloqot oynasi yuzaga keladi (1-rasm). AutoPlay dasturining ishga tushirilishi Bu muloqot oynasida quyidagi to'rtta taklif ilgari surilgan bo'ladi: 1) Create a new project (Yangi loyiha yaratish); 2) Open an existing project (Yaratilgan loyihalardan birini ochish); 3) Restore last open project (Oxirgi ishlangan loyihani ochish); 4) Exit AutoPlay Media Studio (Dasturdan chiqish). Agar AutoPlay Media Studioning rus tilidagi varianti o'rnatilgan bo'lsa, u holda taklif rus tilida, inglizcha varianti o'rnatilgan bo'lsa, u holda taklif ingliz tilida bo'ladi. AutoPlay har bir buyruq tugmasi funksiyasi va unga mos scriptlar uchun tayyor kodlar to'plamini ham taqdim etadi. Bu tayyor kodlardan qulayroq foydalanish uchun dasturning ingliz

tilidagi varianti bilan ishlagan ma’qul. Shunday qilib, yuqoridagi taklifga binoan biz “Creat a new project” bandini tanlasak, u holda bir nechta yangi loyiha shablonlarini taklif etishdan iborat muloqot oynasi yuzaga keladi. Loyiha shablonlarini tanlashga oid muloqot oynasi biz yaratayotgan ilovamiz tabiatiga qarab, muloqot oynasida mavjud loyihalardan birini tanlashimiz yoki o’zimiz istagan yangi loyihani tashkil qilishimiz mumkin.

AutoPlay dastur oynasi quyidagi tuzilmaga ega:

1. Dastur oynasining sarlavha satri.
2. Dastur oynasining menyu satri.
3. Instrumentlar paneli satri.
4. Project Explorer muloqot oynasi.
5. Properties muloqot oynasi.
6. Holat satri.

Dastur oynasining sarlavha satri loyiha nomi, dastur nomi va oynaniboshqarish elementlari joylashgan (2-rasm).

Har qanday amaliy dastur-ilovalarni ishlab chiqish uchun istalgan foydalanuvchiga qulay bo’lgan nisbatan soddaroq dasturiy ta’minotni tanlash lozim. O’zgartirish kerak bo’lgan hollarda bu oson hal etiladi. Biz amaliy dasturni ishlab chiqishda AutoPlay Media Studio 7.0 dasturiy muhitidan foydalandik. Ammo buni istalgan boshqa media dasturlardan foydalanib ham amalga oshirish mumkin. Hozirgi vaqtda vizual dasturlash tizimlarining ko’pchiligi Web-ilovalar, ActiveX komponentlari va boshqa zamonaviy dasturiy texnologiyalar bilan ishlay olish imkoniyatiga ega. Bunday amaliy dasturlarni shu kabi vizual dasturlash tizimlaridan foydalanib yaratish ham mumkin. Amaliy dastur muhitini dizaynga boy holatga tashkil etish uchun Autoplay dasturiy vositasi tarkibida tayyor obyektlar mavjud bo’lib, ular tarkibiga buyruq tugmasi, tovush kuchaytirgichi, fayllarni printerdan bosmaga chiqarishni taminlovchi, Web-saytlarni ochuvchi va ularga murojaatni amalga oshirib beruvchi qator funksional obyektlarni kiritish mumkin. AutoPlayda istalgan obyekt uchun bir yoki bir nechta funksiyani bajaruvchi senariy yozish mumkin. Agar ishchi sohadagi biror obyekt bajarishi kerak bo’lgan funksiyani xossalar panelidan foydalanib belgilamoqchi bo’lsak, u holda bitta obyekt uchun faqat bitta funksiya biriktiriladi, xolos. Ammo real sharoitda bitta obyekt bir nechta funksiyani bajarishiga to’g’ri kelib qoladi. Bunday sharoitda xossalar panelidan tanlangan funksiyani bekor qilgan holda zarur bo’lgan har bir funksiya uchun alohida-alohida senariy (script)lar yozish vaziyatdan chiqib ketishga ko’maklashadi. AutoPlay dasturining eng asosiy kamchiliklaridan biri – uning ishchi sohasidagi obyektlarni klavishli boshqarish imkoni yoq. Shu sababli dastur uchun yo xususiy menyuni tashkil qilish yoki klavishli boshqarishga asoslangan senariy kodlarini yozish muhim ahamiyatga ega.

Autoplay dasturida tayyor maxsulotlar (electron darsliklar) quyidagi ko’rinishlarda bo’lishi mumkin. Sahifalarni ozingizning estetik didingiz orqali kreativ dizaynini yartishingiz mumkin (3-4 rasmlar).

3-rasm

4-rasm

Xulosa qilib aytganda Autoplay dasturida audio, rasmlar, video, internet saytlari, iSpring dasturida yartilgan tayyor fayllar, html fayllar, word, powerpoint, animatsiyalar kabi bir qator dasturiy ta'minotlar bilan ishlash imkoniyatini beradi. Buning yaxshi tarafi shundaki u yuqoridagi barcha fayllarni cheklanmagan hajmda bitta muhitga to'plash va ishlash imkoniyatiga ega. Bu kabi dasturlar bilan dars jarayonlarini integratsiyalash ijobiy samara berishini tajribalarimiz natijalaridan ko'rib kelmoqdamiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, O'RQ-637-son, Toshkent 2020 yil.
2. T. Madumarov, M. Kamoldinov "Innovation pedagogik texnologiya asoslari va uni ta'lim tarbiya jarayonida qo'llash", T. "Talqin", 2012 yil.
3. <http://www.findsoft.ru/>. AutoPlay Media Studio 7.0 – быстрое создание мультимедиа-приложений
4. <https://www.indigorose.com/autoplay-media-studio/>
5. X.X. Muratov , SH.A.Yusupova "Dars mashg'ulotlarini autoplay media studio dasturi orqali integratsiyalash" ARES jurnal VOLUME 1 | ISSUE 3 | 2020

ЗНАЧЕНИЕ МАНИПУЛЯЦИИ И МЕРЫ БОРЬБЫ С НЕЙ В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ.

Хайрулло Рахматуллаев

Чирчикский государственный педагогический университет

Факультет гуманитарных наук

Студент направления: «Национальная идея, основы духовности и юридическое образование»

В XXI веке обострение глобальных экономических, политических, проблем вызывает различные конфликты. Мы говорим, что любое государство или организация действует в своих интересах. Стремясь к собственным интересам разными способами, используя всевозможные уловки, легко манипулируя людьми и отказываясь от других в своих интересах это, безусловно, далеко от человечности. В настоящее время это называется “манипуляцией”, чтобы манипулировать другими, используя их для достижения своих целей, воздействуя на них. Согласно словарю иностранных слов, “манипуляция” (фр. manipulation-lot. manipulatio-манипуляция ладонью, ладонью), что означает управление одной ладонью. Манипуляция имеет несколько разных значений в зависимости от ее тарифа например;

- 1) движения рук, связанные с выполнением определенной задачи;
- 2) демонстрация трюков, основанных на ловкости руки, умения отвлечь внимание зрителей от того, что от них нужно скрыть;
- 3) мошенничество, мошенничество. То есть, во-первых, "... внимание ... способность отвлекаться от того, что нужно скрыть".

В манипуляции есть один аспект, который является его наличие психологического стиля. Особенностью психологической манипуляции является отношение к партнеру во взаимодействии и общении не как к личности, имеющей особую ценность, а как к специфическому инструменту. Посредством использования, которого, как правило, достигаются скрытые цели манипулятора, реализуются интересы и удовлетворяются его собственные потребности без учета интересов, воли и желаний другой стороны – как объекта манипуляции действующий человек. Этот вид психологического воздействия используется для достижения односторонней выгоды в общении за счет собеседника. Первые взгляды на манипуляцию высказывали великие психологи Б. Паскаль, М. Монтень, М. Монтескье, Т. Макиавелли, Сенека, Г.Честерфилд, И. Гете, Д. Подчеркивается такими личностями, как Карнеги. Развитие манипуляции в основном относится к двадцатому веку. Психологическое воздействие позволяет управлять людьми в этом обществе внутри себя и реализовывать свои требования и желания легкими способами. Использование различных средств и технологий манипулирования людьми, информационно - психологического воздействия широко распространено в повседневной жизни-в экономической конкуренции, политической борьбе, управлении массами. В 1960-е годы. Американский психолог, критик Д.Карнеги Э. Шостром назвал манипуляции “чумой современности”. Чтобы добиться любой манипуляции, необходимо сначала оказать сильное давление на человека. Для этого, конечно, мастера своей профессии, то

есть манипуляторы занимаются. Существует несколько форм манипуляции для воздействия. Познакомимся с ними.

Формы и методы манипуляции.

Проверить свой интеллект методично. Они проверяют вашу способность сохранять информацию и постоянно запоминать то, что они говорят. Они знают, что иногда вы выбираете даже самые сложные изменения, изменяя мельчайшие детали в разговоре. Они проверяют воды вашего разума и наблюдают, плывете ли вы или тонете под их контролем. Они исследуют, как далеко может зайти ваше осознание, чтобы найти пробелы в вашем восприятии реальности. Затем они проникают в трещины, создавая пустоту в уме и еще больше усиливая глубину вашего разума.

Распространенная поговорка гласит: «То, что вы позволяете, длится вечно», что означает, что все, что вы решите терпеть, заставит его нормализоваться. Манипуляторы умеют «задавать тон» и ставят определенные условия и стандарты того, что приемлемо в отношениях. Они оправдывают, почему эти нормы необходимы, и запускают повестку дня до тех пор, пока они не запрограммируют разум на то, чтобы убедить его в том, что это нормально.

Чувство вины проекции низкие удары - эти методы используются, чтобы атаковать вашу самооценку и заставить вас чувствовать себя виноватым, даже если вы не сделали ничего плохого. Проекция создается в ложной реальности, в которой нагрузка манипулятора теперь становится вашей проблемой. Вы несете эмоциональную ответственность за то, чтобы не оправдать их надежды и желания. Он лишает манипуляции человечности, чтобы они чувствовали себя неполноценными перед манипулятором.

Граница между манипуляцией и контролем заключается в том, что этот метод используется более тонко теми, кто немного пассивно - агрессивен и обладает соблазнительным, гипнотическим характером. Они будут пытаться убедить вас что-то сделать, а затем, если они будут привлечены к вам, зная, что вы это сделаете, они возьмут на себя управление оттуда, заставив вас сделать то, что они сказали, или они будут иметь последствия, которые накажут вас за то, что вы этого не сделали. Если они не могут манипулировать вами, они попытаются контролировать вас.

Зависимость от транзакций - манипулятор определяет условия отношений на основе того, что они могут получить от вас, и что вы можете получить от них. Они заставляют вас выглядеть так, будто вы получаете выгоду от отношений, но на самом деле они получают от вас больше денег взамен. Они могут даже извиниться за то, что не вернули деньги, например, у них нет ресурсов прямо сейчас, и они вернут вам деньги позже. В конце концов, долг накапливается, и отношения в первую очередь односторонние.

Ходить по яичной скорлупе/извиняться ни за что - этот метод похож на разжигание чувства вины, но он делает еще один шаг вперед и усиливает эмоциональную ответственность тех, с кем манипулируют, например, когда манипулятор расстраивается по мелким причинам, таких как неспособность притвориться. Достаточно внимания или признательности. Это заставляет манипулирующую сторону соблюдать требования, чтобы избежать последствий хлыстовой травмы. Это заставляет человека, которым

манипулируют, чувствовать себя ужасно, когда он злится, грустит или находится в стрессе, даже если это не его вина, и заставляет его извиняться без видимой причины.

Принудительная изоляция – это тогда, когда человек может находиться в своем наиболее уязвимом и уязвимом состоянии, когда он находится наедине с манипулятором, и это целенаправленная цель этой техники. Манипулятор настаивает на идее изоляции, чтобы держать их подальше от семьи и друзей, которые могут быть источником интеллекта и защиты от манипуляций.

Такими методами можно воздействовать на человека, погружая его в гипнотическое состояние и осуществляя контроль. Теперь давайте спросим себя. Эффект от манипуляции настолько силен, что как мы можем от него защититься?! Очень великие психологи высказывали свое мнение по этим вопросам. Дейл Карнеги упоминает в своей литературе. А сейчас мы вместе с вами поговорим о том, какие существуют стили защиты от разговора с манипулятором.

1. Уходя от разговора.

Один из самых простых и удобных способов. Два варианта дальнейшего развития общения. Либо вы постепенно меняете тему, либо резко прекращаете разговор. Существует связь с активными методами, чем пассивными. Или, другими словами, побудить собеседника поговорить на другую тему.

2. Метод " автопилот”

Ваш собеседник точно описывает, что вы ему даете, что вы делаете некрасиво и тому подобное. Как справиться? Пусть говорят на автопилоте. Чтобы не слышать, что говорит манипулятор в режиме автопилота, нужно просто наблюдать за его разговором и, проще говоря, чем-то отвлекать наше воображение.

3. Увеличьте физическое расстояние

Все просто: наибольшее влияние оказывает манипулятор, давящий на зону единения. Увеличьте расстояние - уменьшите эффект. Можно и вовсе уйти. То есть держитесь подальше от влиятельного лица, поскольку он начинает влиять на других, вам необходимо повысить бдительность.

4. Включить «встроенный редактор»

Как видите, между вами и манипулятором есть фильтр. Выражения чувств - все будет под вашим контролем! Вы должны позволить им только ту информацию, которая им полезна для вас. То есть каждый манипулятор, сначала откроет слово о правдивых и ложных аспектах жизни. Конечно, они будут заметны, но постепенно они начнут влиять на ваше внутреннее окружение. Именно в этой ситуации необходимо включить внутренний фильтр.

5. Скрыть эмоции

И, наконец, самый важный способ. И это один из самых простых способов. Если вы чувствуете себя эмоционально подавленным, вам следует стараться не поддаваться на провокации и как можно больше скрывать свои чувства. Есть два пути: либо игнорировать манипулятора перед вами е, или просто игнорировать доказательства. Никогда не показывайте манипулятору, что вы неуклюжи, бессильны. Тогда не позволяйте себе перейти в психологическую атаку. Думайте о разговоре манипулятора только тихо. Ничего не говори. От тридцати секунд до десятков минут. Ситуация складывается иначе.

Представьте себе манипулятора в забавных ситуациях и улыбнитесь. Это отвлечет манипулятора и скроет ваши чувства. Ничего не говори и спокойно смотри на ситуацию со стороны.

Итак, вместе с вами мы рассмотрели, как манипулировать и не впадать в истерику манипулятора, как они влияют на нас и как защититься от них.

Выше мы с вами узнали о том, как влияет манипуляция, как она оседает на человека, теперь сделаем вывод из себя, что манипуляторы, безусловно, нуждаются в сильной защите, чтобы мы не стали обычными улитками вокруг нас. Процесс манипуляции зависит от того, легко ли он проникает в человека или поглощается им в долгосрочной перспективе. Манипуляторы-очень сильные психологи, которые, как мы уже говорили, изучает мнение собеседника и открывает слово по темам, которые ему нравятся, тем самым привлекая его. Вы когда-нибудь задумывались фильмы и сериалы также можно использовать как манипуляции. Они хотят привести в нас свою культуру и реализуют долгосрочные планы. Но связывать это со всеми неправильно необходимо, чтобы мы могли отличать настоящих друзей в нашей жизни от врагов.

Использованная литература:

- 1.Роберт Левин – "Механизмы манипуляции - защита от инопланетных влияний".
- 2.Дейл Карнеги - "Как заводить друзей и оказывать влияние на людей"
- 3.Сьюзан Форвард - Эмоциональный шантаж. Не позволяйте любви использоваться против вас как оружие!"

Использованные электронные ресурсы:

- 1.Wikipedia.uz
2. xirtempest.medium.com
3. tipings.com

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA LUG‘AT USTIDA ISHLASHNING NAZARIY- METODIK ASOSLARI

Altin Kadambayevna Raximova

Urganch innovatsion universiteti nodavlat ta‘lim muassasasi
“ijtimoiy-gumanitar fanlar va tillar” kafedrasining o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Bu maqolada tilning lug‘at tarkibi ma‘nosida leksika atamasi qo‘llanishi, leksika – tildagi so‘zlarning yig‘indisi, majmuidir ekanligi, leksika atamasi adabiy tilning lug‘at tarkibi ma‘nosida qo‘llanishi bilan bir qatorda biror sheva yoki lahjaning, ma‘lum bir kasb-hunar, sohaning lug‘at tarkibini ifodalash uchun ham ishlatilishi bo‘yicha ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Leksika, lug‘at tarkibi, lahja, frazeologik birlik, astroponimlar, toponimlar, zoonimlar, taqlid so‘zlar.

АННОТАЦИЯ

В данной статье раскрывается использование термина лексика в смысле лексического состава языка, лексика – совокупность, совокупность слов в языке, наряду с употреблением термина лексика в смысле словарного состава литературного языка для обозначения лексического состава какого-либо диалекта или наречия, определенной профессии, отрасли.

Ключевые слова: лексика, лексика, диалект, фразеологизм, астрономы, топонимы, зоонимы, слова-подражатели.

ABSTRACT

This article reveals the use of the term lexicon in the sense of dictionary composition of a language, the fact that Lexicon is the sum, set of words in a language, the term lexicon is used in the sense of dictionary composition of a literary language, as well as the use of a dialect or dialect, a particular profession, a field, to represent

Keywords: lexicon, dictionary content, dialect, phraseological unit, astroponyms, toponyms, zoonyms, imitations.

Dunyoning barcha tillarida bo‘lgani kabi milliy tilimizning ham o‘ziga xos tabiati va madaniy-estetik belgilari mavjud.

Tilning lug‘at tarkibi muayyan tilda mavjud bo‘lgan so‘z va iboralar majmuidan iboratdir. So‘z va iboralar birgalikda tilning lug‘aviy birliklarini tashkil etadi. So‘z – lug‘aviy birlik, ibora esa frazeologik birlik deb yuritiladi.

O‘zbek tili lug‘at tarkibi keng ma‘noda adabiy tildagi so‘zlar bilan bir qatorda shevalar hamda kasb-hunarga, shuningdek, ma‘lum ijtimoiy guruhga oid so‘zlarni ham o‘z ichiga qamrab oladi. Kishi ismlari, laqablar, taxalluslar (antroponimlar), joy nomlari (toponimlar), yulduz va sayyoralar nomlari (astroponimlar), hayvonlarga berilgan maxsus nomlar (zoonimlar) kabi atoqli otlar ham tilning lug‘at tarkibiga kiradi. Lug‘at tarkibi tilning boyligini o‘zida aks ettiradi. Qaysi til so‘zga boy bo‘lsa, o‘sha til shunchalik taraqqiy etgan hisoblanadi.

Tilning lug‘at tarkibi doimo o‘shida, o‘zgarishda bo‘ladi. Bunda o‘tmishda ishlatilgan bir qancha so‘zlarning eskirib iste‘moldan chiqishi, avvallari faol qo‘llangan so‘zlarning nofaol qatlamga o‘tishi, ilgarilari kam ishlatilgan so‘zlarning faollashishi, so‘z ma‘nosining kengayishi

va torayishi, soʻzlarning koʻchma maʼnoda qoʻllanishi kabi holatlar kuzatiladi. Jamiyat taraqqiy etib borishi natijasida tilning lugʻat tarkibi ikki omil: ichki va tashqi manbalar asosida boyib boradi. Ichki omil deyilganda oʻzbek tilining oʻz imkoniyatlari, qonun-qoidalari asosida yangi soʻzlar hosil qilinishi, yasalishi hamda sheva va lahjalardan adabiy tilga soʻz qabul qilinishi tushuniladi. Lugʻat tarkibi tashqi manba – boshqa tillardan soʻz oʻzlashtirish orqali ham boyiydi.

Tilning lugʻat tarkibi maʼnosida leksika atamasi ham qoʻllaniladi. Darhaqiqat, leksika – tildagi soʻzlarning yigʻindisi, majmuidir. Leksika atamasi adabiy tilning lugʻat tarkibi maʼnosida qoʻllanishi bilan bir qatorda biror sheva yoki lahjaning, maʼlum bir kasb-hunar, sohaning lugʻat tarkibini ifodalash uchun ham ishlatiladi. Masalan, oʻzbek shevalari leksikasi, oʻgʻuz lahjasi leksikasi.

Maʼlumki, tildagi barcha soʻzlar muayyan bir maʼnoga ega boʻladi. Lekin ular obʼektiv borliqdagi narsa-hodisa, belgi, harakat kabilarni bildirishi (tushuncha ifodalashi) va bunday xususiyatga ega boʻlmasligi mumkin. Xuddi mana shu nuqtai nazardan soʻzlar ikki guruhga: 1) tushuncha ifodalaydigan soʻzlar va 2) tushuncha ifodalamaydigan soʻzlarga boʻlinadi. Tushuncha ifodalash – faqat mustaqil soʻzlarga (olmosh bundan mustasno) xos xususiyatdir. Masalan, paxta, suv, kitob, oq, qizil, tekis, tez, sekin, oʻylamoq, yugurmoq, ushlamoq soʻzlari maʼlum narsa, belgi, harakatni bildiradi, shu narsa, belgi, harakat haqidagi tushunchani ifodalaydi. Bu xususiyat shu soʻzlarning maʼnosi hisoblanadi.

Mustaqil soʻz turkumlaridan boshqa turkumlarga oid soʻzlar, chunonchi, yordamchi soʻzlar (bilan, uchun, va, hamda, agar, hatto, basharti kabilar), undovlar (eh, ehe, oh, voh, uf, ey, voy singarilar), taqlid soʻzlar (taq, gup, ship, lip-lip, yilt-yilt, dup-dup, duk-duk va boshqalar), modal soʻzlar (albatta, darvoqe, ehtimol, shubhasiz, darhaqiqat kabilar) tushuncha ifodalamaydi. Chunki bu soʻzlar obʼektiv borliqdagi narsa, belgi, harakat kabilarni atamaydi. Shu bois ularda tushuncha ifodalash xususiyati yoʻq.

Demak, aytilganlardan anglashiladiki, faqat tushuncha ifodalaydigan soʻzlarga leksik maʼnoga ega boʻladi. Tildagi soʻzlarning asosiy qismini ana shu tipdagi soʻzlar tashkil etadi.

Har bir xalq tilida shu xalqning bilimi, turmushi, mashgʻuloti va yashash sharoiti, shu bilan birga, uning boshqa xalqlar bilan boʻlgan munosabatlari aks etadi. Tillar orasidagi haqiqiy ayirmaning faqat leksikaning boyligi yoki kambagʻalligi tashkil etadi. Leksikaning tarkibi xalqning bilimiga mos keladi, shu bilan faqat uning turmushdagi mashgʻuloti va hayot tarzi hamda qisman, uning boshqa xalqlar bilan aloqasi haqida ozmi-koʻpmi guvohlik beriladi. Tilning xalq tarixi bilan bogʻliqligi shu til leksikasida ochiq koʻrinadi. Tovush va grammatik qurilish taraqqiyotida buni maʼlum darajadagina kuzatish mumkin boʻlsa, lugʻat tarkibining taraqqiyoti jamiyat tarixi bilan bevosita bogʻliqdir.

1. Leksika ijtimoiy hayotdagi barcha oʻzgarishlarni, xalq bosib oʻtgan tarixiy yoʻlning izlarini oʻzida aks ettiradi, saqlab qoladi.

2. Har qanday tilning tarixi shu til mansub boʻlgan xalqning ijtimoiy tarixini aks ettiradi. Asl soʻzlar tilning shakllanish davrida qanday narsalar muhim rol oʻynaganligini, tilning lugʻat tarkibi xalq nima toʻgʻrisida fikr yuritishini, sintaksis esa qanday fikr yuritishini koʻrsatadi.

3. Lugʻat tarkibining boshqa tildan kirgan soʻzlar hisobiga boyishi turli xalqlar va millatlarning siyosiy-iqtisodiy munosabatlari zaminida yuzaga keladi.

Lugʻat tarkibining boshqa tildan kirgan soʻzlar hisobiga boyishi til taraqqiyotining hal qiluvchi hodisalaridan biridir.

Lugʻat tarkibi tilda mavjud bulgan barcha soʻzlarning yigʻindisidan iborat. U tilning qanday ahvolda ekanligini koʻrsatadi. Lugʻat tarkibi qancha boy va xilma-xil boʻlsa, til ham shunchalik boy va taraqqiy qilgan boʻladi.

Lugʻat tarkibi kishilik jamiyatining taraqqiyoti jarayonida yangi soʻzlar hisobiga boyib boradi, eskirib qolgan soʻzlar undan chiqib ketadi.

Hozirgi oʻzbek tili lugʻat tarkibida tubandagi asosiy qatlamlar mavjud:

1. Kundalik turmushda ishlatiladigan, hamma uchun tushunarli boʻlgan soʻzlar:

1) oziq-ovqatga doir predmetlarning nomlari: *osh, yog, gurunch, sabzi, piyoz, non, bugʻdoy, sut, qatiq* kabilar;

2) tabiiy borliqqa oid nomlar: *yer, quyosh, oy, yulduz, suv, gʻor, Oʻt, yoʻl, qor, yomgʻir, qirov, bulut, tuman, tong, daryo, osmon* kabilar;

3) odam, hayvon va boshqa tirik mavjudotlarga oid nomlar: *kishi, bola, xotin, er, dehqon, yor, doʻst, ot, qush, it, eshak, ilon sigir, buzoq, baliq, qurt, chivin*;

4) odam va hayvon aʼzolarining nomlari: *bosh, oyoq, barmoq, yurak, qoʻl, koʻz, qosh, yuz, burun, tirnoq, tuyoq, jun, teri, kalla* kabilar;

5) qarindoshlikka, oilaga oid nomlar: *ota, ona, oʻgʻil, qiz, opa, singil, farzand, amma, xola, togʻa, ogʻa-ini* kabilar;

6) muhim qurol nomlari: *bolta, pichoq, qaychi, kurak arqon, oʻroq, elak, chiroq, dasta, kitob, qalam, mashina, samolyot* kabilar;

7) jamiyatga oid nomlar: *yurt, jamoa, xalq, mamlakat* kabilar;

8) muhim ish-harakatlarning nomlari: *yurmoq, ichmoq, emoq, bormoq, kelmoq, olmoq, bermoq, sotmoq, yotmoq, oʻtirmoq, oʻtmoq, oʻsmaq* kabilar;

9) asosiy olmoshlar: *kim, nima, men, sen, biz, siz, u, bu, shu* kabilar;

10) sonlar: *bir, ikki, uch, ...oʻn, yuz, ming...*;

11) holat va belgi nomlarini ifodalaydigan soʻzlar: *yaxshi, yomon, oʻng, toʻgʻri, achchiq, chuchuk, oq, qora, qizil, sariq, koʻk, eski, yangi, oʻtkir, oʻtmas* kabilar.

2. Til taraqqiyoti jarayonida yangi paydo boʻlgan soʻzlar va iboralar: *axborot texnologiyalari, axborot resurs markazi, internet kafe, chip, debat, monitoring, menejment, aktsiyonerlik jamiyati, fermer, veb sahifa, elektron pochta, shou biznes* kabilar.

3. Isteʼmoldan chiqib ketgan boʻlsa ham hali koʻpchilikka tushunarli boʻlgan soʻzlar: *omoch, charx, pud, botmon, sarjin* (ruscha *sarjen*), *objuvoz, podsho, guvala, bosmachi, jallod, kanizak, qul, amir* va boshqalar.

4. Turli kasb-hunarga doir boʻlgan soʻzlar: *sakmanchi* (qoʻzilarni qarovchi chorvador), *tegarchik* (aravaga doir), *dexsan* (kulolchilikda ishlatiladigan tosh oʻgʻircha), *gʻundak* (tandirchilar asbobi), *chorabzal* (iskanasimon asbob), *randa, daroz randa, oxorchi, taxpilchi, charxkash, naychakash* va boshqalar.

5. Fan va texnikaga oid boʻlgan turli atamalar: *transformator, vibrator, lobzik, svarshik, mexanik, injener, texnik, professor, dotsent, penitsillin, streptotsid, xirurg, akademiya, fonetika, morfologiya, arxeologiya, botanik, zoologiya, anatomiya, fizika* va boshqalar.

6. Turli his-tuygʻularni ifodalaydigan (emotsional-ekspressiv ottenkaga ega boʻlgan), shuningdek, nutqda biron uslubiy rangi bilan ajraladigan soʻzlar: *obbo, ura, hax, iye, tars-turs, vij-vij, lip-lip; likillamok, lapanglamoq ingillamoq, manglay, balchiq, toʻzon, chechak, soʻloqmon, dovdir, shallaqi, laʼnati* va boshqalar.

7. Turli dialektlarga oid soʻzlar: *ulkan, oyi, kallapoʻsh, choʻgirma, taxya, taka, kurra*

(«xo‘tik»), *et* («go‘sh») va boshqalar.

8. Turli sinfiy jargonlar, zodagonlar nutqiga mansub bo‘lgan so‘zlar, iboralar: *oftobi olam, olam panoh; o‘g‘rilar, savdogarlar* va boshqalar tilida ishlatiladigan yashirin so‘zlar (argolar): *yakan* («pul»), *danab* («xotin»), *kalmata* («so‘z»), *o‘viz* («non»), *bedana* («to‘pponcha») va boshqalar.

Leksemalarning ishlatilish doirasi chegaralanmagan va chegaralangan bo‘lishi mumkin. Bunday ikki guruhga ajralish asosan ot, sifat, ravish va fe‘l turkumlaridagi leksemalarga xosdir. Son va olmosh turkumlarida, shuningdek, bog‘lovchi, yuklama, ko‘makchi va undovlarda ishlatilish doirasi chegaralangan so‘zlar.

I. Ishlatilish doirasi chegaralanmagan leksemalar o‘zbek tilida so‘zlashuvchilarning barchasi uchun umumiy bo‘lgan, hammaga tushunarli va hammaning nutqida bir xil darajada qo‘llanadigan so‘zlardir: *bosh, qo‘l, ko‘z, daraxt, meva* (otlar); *oq, qora, qizil, katta, kichik, yaxshi, yomon* (sifatlar); *tez, oz, ko‘p, jo‘rttaga, atayin* (sifat va ravishlar); *yurmoq, ishlamoq, o‘qimoq, yozmoq* (fe‘llar) va b.lar. Bunday leksemalar *umumxalq lug‘aviy birliklar (leksikasi)* deb ham yuritiladi.

II. Ishlatilish doirasi chegaralangan leksemalar dialektga, kasb-hunar leksikasiga va jargon-argolarga xos so‘zlardir. Jonli so‘zlashuvda ishlatiladigan vulgarizmlar ham qo‘llanishi chegaralangan lug‘aviy birliklar sanaladi.

Boshlang‘ich sinflarda lug‘aviy birliklar ustida ishlash vazifalari.

“O‘zbekiston Respublikasida umumiy o‘rta ta‘lim to‘g‘risida “ gi Nizomda ta’kidlanganidek: “Boshlang‘ich ta‘lim o‘qish, yozish, sanash, o‘quv faoliyatining asosiy malaka va ko‘nikmalari, ijodiy fikrlash, o‘zini-o‘zi nazorat qilish uquvi, nutq va xulq-atvor madaniyati, shaxsiy gigiena va sog‘lom turmush tarzi asoslarining egallab olinishi ta‘minlashga da‘vat etilgan”. Shu asosga ko‘ra, boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning umummadaniy va axloqiy ko‘nikmalari, dastlabki savodxonlik malakalari shakllantirilishi lozim.

Boshlang‘ich ta‘lim jarayoni bolaning mantiqiy tafakkur qila olish salohiyati, aqliy rivojlanishi, dunyoqarashi, kommunikativ savodxonligi va o‘z-o‘zini anglash salohiyatini shakllantirishga, jismonan sog‘lom bo‘lishga moddiy borliq go‘zalliklarini his eta olishgab, go‘zallik va nafosatdan zavqlana olish, milliy urf-odatlarini o‘zida singdirish va ardoqlash, ularga rioya qilishga o‘rgatadi.

Maktabda nutq o‘stirishning muhim vazifalaridan bin lug‘at ustida ishlashni yaxshilash, tartibga solish, uning asosiy yo‘nalishlarini ajratish va asoslash, o‘quvchilarning lug‘atini boyitish jarayonini boshqarish hisoblanadi.

Maktabda lug‘at ustida ishlash metodikasi to‘rt asosiy yo‘nalishni ko‘zda tutadi:

1. O‘quvchilar lug‘atini boyitish, ya’ni yangi so‘zlami, shuningdek, bolalar lug‘atida bo‘lgan ayrim so‘zlarning yangi ma’nolarini o‘zlash-tirish. Ona tilining lug‘at boyligini bilib olish uchun o‘quvchi o‘z lug‘atiga har kuni 8—10 ta yangi so‘zni, shu jumladan, ona tili darslarida 4—6 so‘zni qo‘shishi, ya’ni shu so‘zlar ma’nosini o‘zlashtirishi lozim.

2. O‘quvchilar lug‘atiga aniqlik kiritish. Bu o‘z ichiga quyidagilarni oladi:

1) o‘quvchi puxta o‘zlashtirmagan so‘zlarning ma’nosini to‘liq o‘zlashtirish, ya’ni shu so‘zlarni matnga kiritish, ma’nosi yaqin so‘zlarga qiyoslash, antonim tanlash yo‘llari bilan ularning ma’nosiga aniqlik kiritish;

2) so‘zning kinoyali ma’nosini, ko‘p ma’noli so‘zlarni o‘zlashtirish;

- 3) soʻzlarning sinonimlarini, sinonim soʻzlarning maʼno qirralarini oʻzlashtirish;
 - 4) ayrim frazeologik birliklarning maʼnosini oʻzlashtirish.
3. Lugʻatni faollashtirish, yaʼni oʻquvchilar maʼnosini tushunadigan, ammo oʻz nutq faoliyatida ishlatmaydigan nofaol lugʻatidagi soʻzlarni faol lugʻatiga oʻtkazish. Buning uchun shu soʻzlar ishtirokida soʻz birikmasi va gaplar tuziladi, ular oʻqiganlarni qayta hikoyalash, suhbat, bayon va inshoda ishlatiladi.
4. Adabiy tilda ishlatilmaydigan soʻzlarni oʻquvchilar faol lugʻatidan nofaol lugʻatiga oʻtkazish. Bunday soʻzlarga bolalarning nutq muhiti taʼsirida oʻzlashib qolgan adabiy til meʼyoriga kirmaydigan, ayrim adabiy asar va soʻzlashuv tilida qoʻllanadigan sodda soʻz va iboralar, sheva va ijtimoiy guruhga oid soʻzlar kiradi. Adabiy til meʼyori degan tushunchani oʻzlashtirgach, oʻquvchilar yuqorida izohlangan soʻzlar oʻrniga adabiy tildagi soʻzlardan foydalana boshlaydilar. Adabiy tilga oid malakalari mustahkamlangan sayin shevaga, jargonga oid soʻzlar, soʻzlashuv tilida ishlatiladigan sodda soʻz va iboralar oʻquvchilarning faol lugʻatidan chiqib keta boshlaydi.

Xulosa. Taʼlimdan asosiy maqsad bolalarga bilim berishgina emas, balki bilim olish yoʻllarini oʻrgatish, ularni taʼlim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish demakdir. Yangicha ijtimoiy, iqtisodiy sharoitda ona tilini oʻqitish mazmunini takomillashtirish, darslarni jahon andozalariga mos ravishda tashkil qilish oʻquvchi faolligini oshiradigan muhim omillardan hisoblanadi.

Nutqiy faoliyatda har bir til hodisasining oʻz oʻrni, oʻz vazifasi bor. Yoshlar til imkoniyatidan vaziyatga qarab foydalanish malakasiga ega boʻlishlari, oʻz fikrini aniq ifodalashga, zarur boʻlgan soʻz va gap shakllari, ibora va tasviriy ifodalarni tanlay va qoʻllay bilishlari davr talabidir. Buning uchun boshlangʻich sinf oʻqituvchisi oʻz ixtisosligini puxta bilishi, ilgʻor pedagogik texnologiya hamda zamonaviy oʻquv – texnik vositalaridan yaxshi xabardor boʻlishi lozim. Shundagina taʼlim samarasi ham, oʻqitish darajasi ham yuqori boʻladi.

Boshlangʻich taʼlimda dars beruvchi oʻqituvchi haqiqiy ijodkor boʻlishi, taʼlim jarayonida oʻquvchining mavzuni tinglash, anglash, erkin va mustaqil fikrlash, qiyoslash, farqlash, alohidaliklarga ajratish va tasnif qilishga yoʻnaltirilgan faoliyatini ragʻbatlantirishi, oʻz fikri, gʻoyalarini oʻzgalarga yetkaza bilish koʻnikma va malakalarining shakllanishini nazorat qilishi, boshqarishi darkor. Shuningdek, u yoshlarning axloqiy-maʼnaviy tarbiyasi bilan shugʻullanishi, ularga sharqona muloqot odobi, milliy anʼanalarimizga hurmat, ona Vatanga muhabbat tuygʻusi kabi zaruriy xislatlarni singdira bilishi lozim.

Boshlangʻich sinflarda oʻqish darslariga oʻquvchilarni ona tilini puxta oʻzlashtirishga tayyorlashning ajralmas qismi, taʼlim jarayonida ularni axloqiy-estetik tarbiyalashning muhim vositasi sifatida qaraladi. Boshlangʻich sinf oʻquvchilariga leksik bilimlar berish faqat ona tili darslari bilan chegaralanib qolmasdan, oʻqish darslari davomida ham oʻrgatib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon demokratik Oʻzbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2016.-56 B.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2017.-488 B.
3. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulugʻ xalqning ishi ham ulugʻ, hayoti yorugʻ va kelajagi farovon boʻladi.- Toshkent: “Oʻzbekiston” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” to‘g‘risidagi Farmoni (Xalq so‘zi. 2017 yil, 8 fevral).
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli farmoni// (Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022-y., 06/22/60/0082-son, 18.03.2022-y., 06/22/89/0227-son, 21.04.2022-y., 06/22/113/0330-son)
6. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni.- Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son.
7. Boshlang‘ich ta‘lim konsepsiyasi // Boshlang‘ich ta‘lim, 1998, 6-son, 12-18-betlar.
8. Umumiy o‘rta ta‘limning Davlat Ta‘lim Standarti va o‘quv dasturi (Boshlang‘ich ta‘lim).- Toshkent, 2017.-249 B.
9. Hamrayev M., Muhamedova D., Shodmonqulova D., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh. Ona tili.-Toshkent: “Moliya-Iqtisod”, 2007.-309 B.
10. Jumayeva A. Mahoratli o‘qituvchi usul yaratadi// Boshlang‘ich ta‘lim, 2018, 11-son, 12-bet.
11. Matchonov S., G‘ulomova X. va boshqalar. Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish.- Toshkent: , “Yangiyul Poligraph servise”, 2008.-225 B.
12. Qosimova K., Matchonov S. , G‘ulomova X., Yo‘ldasheva SH., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. -Toshkent, «Nosir», 2009.-351 B.
13. Talabova D. O‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini o‘stirishda samarali usullari // Boshlang‘ich ta‘lim, 2018, 6-son, 24-25-betlar.
14. Umarova M., Hamroqulova X., Tojiboyeva R. O‘qish kitobi. 3-sinf uchun darslik.- Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2017.-154 B.
15. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildli / A. Madvaliev tahriri ostida. – Toshkent: O‘zb. mil. ens., 2006-2008.
16. G‘ulomova X., Boqiyeva H. O‘quvchilar lug‘atini boyitish// Boshlang‘ich ta‘lim, 2011, 10-son, 10-11-betlar.
17. Internet ma‘lumotlari: [www ziyonet.uz](http://www.ziyonet.uz)
https://www.google.com/search?q=lug+at+birliklarning+qo%27llanilishi&rlz=1C1GGRV_enUZ794UZ794&oq=lug%60at+birlik&aqs=chrome.2.69i57j3312.10150j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8

YANGI AVLOD DARSLIKLARINI BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI, YANGILIKLARI

Ilmira Ikramovna Sobirova

UrDU pedagogika fakulteti stajor-o'qituvchisi

Sharifajon Otajonova

Madina Jumabayeva

Urganch davlat universiteti pedagogika fakulteti talabalari

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada yangi darsliklarning avzalliklari, yangi darsliklarda qaysi jihatlarga ko'proq e'tibor berilganligi, yangi darslikning o'quvchilarning kelajagiga ta'siri haqidagi fikrlar aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Kreativ fikrlash, ijdiy yondashuv, xalqaro baholash dasturlari, yangi o'quv darsligi, prezident maktablari.

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассказывается о преимуществах новых учебников, о том, каким аспектам уделяется больше всего внимания в новых учебниках, о влиянии нового учебника на будущее учащихся.

Ключевые слова: креативное мышление, позитивный подход, международные оценочные программы, новый учебник, президентские школы.

ABSTRACT

This article tells about the advantages of new textbooks, what aspects are most emphasized in new textbooks, the impact of the new textbook on the future of students.

Keywords: creative thinking, positive approach, international assessment programs, new teaching textbook, president schools.

Maktablardagi sifatli ta'lim ko'p jihatdan yaratilayotgan darsliklarga bog'liq. Ya'ni u ta'lim standartlariga javob berish bilan birgalikda o'quvchini qiziqtirish va fanga bo'lgan mehrini uyg'otishi kerak. Boshlang'ich sinf darsliklarining tubdan yangilangani nafaqat o'quvchi va ustozlarni, balki ota-onalarni ham quvontirdi. Ammo ular borasidagi tanqidiy fikrlar ham yo'q emas. Xo'sh, 2023/2024-o'quv yilida taqdim etilgan darsliklar avvalgilaridan nimasi bilan farq qiladi? "Bu yil taqdim etilgan boshlang'ich sinf darsliklari o'qituvchilar uchun yangilik bo'ldi. O'quvchilar kitoblar berilgan kun qanchalik quvonishganini so'z bilan ta'riflab berib bo'lmaydi. Haqiqatan ham hozirgi kitoblar avvalgilaridan ancha ustun. Kitobning ko'rinishi va rang-barang suratlari har bir o'quvchini o'ziga qarata oladi. Avvalgi kitoblar ancha qalin va og'ir edi. Ayni o'sish davridagi bola uchun bu qator qiyinchiliklarni tug'dirardi. Yangi darsliklarning choraklarga bo'lingani o'quvchini yil davomida ortiqcha yukni ko'tarib yurishdan xalos qildi," — deydi poytaxtimizdagi 294-maktabning oliy toifali boshlang'ich sinf o'qituvchisi Norgul Ikromova.

Kreativ fikrlash va kritik fikrlash o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv, jamoada ishlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 726-qaroriga muvofiq ta’lim muassasalarining matbaa mahsulotlari texnik reglament asosida ishlab chiqariladi. Yangi boshlang‘ich sinf darsliklari ana shu texnik reglamentning eng maksimal darajasidan ham yuqori sifatda ishlab chiqarilgan. Bu o‘z navbatida darslikdan uzoq yil foydalanishga sabab bo‘ladi. Ular sifati va chidamlilik darajasi jahon standartlariga to‘liq javob beradi.

Yangi darsliklar borasida ota-onalarning fikri qanday? Albatta, fikrlarning rang-barang bo‘lishi tabiiy, ayrim ota-onalar bepul berilayotgan yangi darsliklardan quvonayotganini ham guvohi bo‘lamiz.

Ta’limni rivojlantirish respublika ilmiy-metodik markazi direktori Vohid Hamidov yangi darsliklarni yaratishda bolalar psixologiyasi ham hisobga olinganini ham ta’kidlab o‘tdi.

Darsliklarni ishlab chiqishda bolalar ruhiy holati ham hisobga olinadi. Ularda ijodkorlar va fikrlash qobiliyatini oshirish uchun rasmlar va illyustratsiyalardan keng foydalanilgan. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bola matnlariga nisbatan, tasvirlar orqali ma’lumotni tezroq qabul qiladi. Shu bois yangi darsliklarni yaratishda matnlar bilan birga, rangtasvirlarga ham alohida e’tibor qaratilgan. Yangi darsliklarda oltita grafik qahramonlar bor. Ular dars jarayonida o‘quvchilarni kitobdan diqqatini chalg‘itmaslikka yordam beradi.

Aslida matematikada faqat misol va masalalar emas, balki to‘g‘ri qaror qabul qilish ham muhim ahamiyatga ega. Buning uchun o‘quvchi mantiqiy va tanqidiy fikrlashi kerak. Kitobda shunday o‘yinlar borki, ular o‘quvchini jamoaviy bo‘lib ishlashga o‘rgatadi. Jamoada o‘z fikrini ifodalay olishi esa bolada liderlik qobiliyatini oshiradi. Avvalgi darsliklarda pul bilan bog‘liq mavzular yo‘q edi. 3-sinfning matematika darsligiga esa ana shunday mavzu ham kiritilgan. Undagi masalalar hayotiy misollar bilan berilgani esa o‘quvchini yanada qiziqtiriyapti. Ular nafaqat pulning son qiymati, balki uni qayerda ishlab chiqarilishi bilan ham tanishmoqdalar.

Keyingi paytlarda ijtimoiy tarmoqlarda darsliklar borasidagi tanqidiy postlar ham ko‘zga tashlanyapti. Ba’zi ota-onalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun tuzilgan matematika darsliklarining o‘ta murakkabligi, undagi masalalar ota-onalar uchun ham qiyinchilik tug‘dirayotgani haqida yozishmoqda. Xo‘sh, bu borada soha mutaxassislarining fikri qanday?

— Matematika darsligidagi masalalar tabaqalashtirish ko‘rinishida berilgan, ya’ni ular osonidan bosqichma-bosqich murakkablashib boradi. O‘zim ham ko‘p yillar davomida maktabda dars berganman. Tabiiyki, o‘quvchilarning bilim darajalari turlicha bo‘ladi. Oson ko‘rinishidagi masalalar ko‘p bo‘lgani uchun o‘zlashtirishi yaxshi bo‘lgan iqtidorli o‘quvchilar uchun qo‘shimcha adabiyotlardan foydalanishimizga to‘g‘ri kelardi. Yangi chop etilgan matematika darsligida esa o‘qituvchi o‘quvchisining bilim darajasiga qarab, misollarni taqsimlab berishi mumkin. Har bir o‘quvchi barcha masalalarni yechimini topishi shart emas. Ularni darsdan tashqari, mustaqil bajarsa ham bo‘ladi, — deydi Vohid Hamidov.

Yangi ko‘rinishdagi matematika darsligi o‘qituvchiga qiyinchilik tug‘dirmaydimi? Agar o‘quvchilarga barcha misol va masalalarni yechish majburiy bo‘lmasa, baholash tizimi qanday amalga oshiriladi. Bu savolga Norgul Ikromova quyidagicha javob berdi.

— Kundan kunga iqtidorli o‘quvchilar ko‘payib boryapti. Ilgari darslikdan tashqari, yana boshqa adabiyotlardan foydalanishga majbur bo‘lardik. Iqtidorli o‘quvchi 45 daqiqalik dars davomida o‘n ikkita misol va masalani yecholadi. Chunki unga bittasini tushuntirsangiz, qolganini o‘zi bajarib ketaveradi. Ammo sinfda yaxshi o‘zlashtirolmaydigan o‘quvchilar ham bor. Masalan,

sinfda to'rtta ana shunday o'quvchi bo'lsa, unga 6-8 ta misol beraman va javoblariga qarab baholayman, — deydi Norgul Ikromova.

Yangi darsliklar quruq ma'lumotlarni yodlatish, yoki shunchaki o'qish-yozishni o'rgatish bilan cheklanmaydi. Ular orqali o'quvchilar nafaqat fanlarni, balki XXI asrda zarur bo'lgan hayotiy ko'nikmalarni ham o'rganadi.

Shuningdek, darsliklar bolalarga o'yin orqali ta'lim berishga ham moslashgan. Ya'ni bolalar psixologiyasi hisobga olingan.

Darslikdagi ma'lumotlar rang-barang rasmlar, grafikalar, sodda matnlar orqali berilgan. U o'quvchini zeriktirib qo'ymaydi, aksincha yanada qiziqtiradi. 1-3 sinflar uchun taqdim etilgan darsliklarning bir qismi kengaytirilgan reallik texnologiyalaridan foydalangan holda ishlab chiqilgan. Hozirgi bolalar zamonaviy texnologiyalarni bizdan yaxshiroq tushunadi. Shu sababli gadjetlar orqali ta'lim olish ularni fanga yanada qiziqtiradi.

E-study elektron ta'lim platformasi ishlab chiqilgan. U turli fanlardan olingan bilimlarni mustahkamlash uchun 300 dan ziyod ongni oshiradigan o'yinli vazifalarni o'z ichiga oladi. Platformadan darsda ham, uyda ham foydalanish mumkin.

Darsliklarni ishlab chiqishda xalqaro dasturlar (PISA, PIRLS, TIMSS, EGMA, EGRA) talablari to'liq inobatga olingan. Finlandiyadagi nufuzli ta'lim kompaniyasi ekspertlari tomonidan tekshiruvdan o'tkazilgan va sertifikat olingan

Yangi o'quv yilidan boshlab barcha 1-4-sinf o'quvchilari yangi avlod darsliklari asosida tahsil olishi nazarda tutilgan bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining 770 nomdagi darsliklari 70 milliondan ortiq nusxada chop etildi. Ana shu o'quv adabiyotlaridan Jizzax viloyatidagi 1-4 sinf o'quvchilari uchun 1 million 371 ming 937 nusxadagi darslik olib kelinib, shundan 1 million 303 ming 411 nusxadagisi shahar va tumanlardagi umumta'lim maktablariga tarqatilgan. 68 ming 562 nusxadagi darsliklar esa viloyat Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi zaxirasiga olingan.

Davlatimiz rahbarining tashabbusi bilan joriy etilgan yangi avlod darsliklarining yaratilish jarayoni, boshlang'ich sinf o'qituvchilari yangi avlod darsliklaridan saboq berishda o'quvchilarning mukammal bilim olishi uchun asosiy e'tiborni nimalarga qaratishi lozimligi, har bir o'quvchi bilan individual ishlash talab etilishi va bu bilan bugungi boshlang'ich sinflarda tahsil beruvchi ustoz va muallimlarga juda katta mas'uliyat yuklanganini alohida ta'kidlash joiz.

Tadbir davomida umumta'lim maktablari o'quvchilari, ayniqsa, boshlang'ich sinfda tahsil oluvchi o'g'il-qizlarimizning o'quv qurollari bo'yicha ham atroflicha so'z yuritilib, xuddi o'tgan yildagidek, joriy o'quv yilida ham o'quvchilar uchun darsliklar bepul tarzda ijaraga berilishi, o'quvchilarning ota-onalari tomonidan hech qanday ijara to'lovlari amalga oshirilmaligi, darsliklar uchun to'lovlar davlat byudjetidan qoplanishi, maktab va ota-onalar hamkorligiga jiddiy e'tibor qaratish talab etilishini alohida aytish mumkin.

Yangi avlod darsliklari xalqaro ta'lim standartlari asosida yaratilgan bo'lib, har bir darslikni ochib ko'rar ekanmiz, unda o'quvchilarni tanqidiy- tahliliy fikrlashga, o'zlarini erkin tutishga undaydigan, hayotda duch keladigan muammolar, voqealar yoki hikoyalar yozilganiga duch kelamiz. To'g'risi, yangilangan darsliklar bilan o'quvchilarga mazza qilib dars o'tayapman. Endi yangi avlod darsliklari orqali o'quvchilarimiz Prezident maktablarida saboq olayotgan o'g'il-qizlardek tanqidiy-tahliliy fikrlashni o'zlashtirib oladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, bugungi yosh avlodni tarbiyalashda oilaviy muhit, ijtimoiy tarbiya bilan birga bugungi kunda yaratilayotgan iste'molda bo'lgan darsliklar ham alohida o'rin tutadi. Bugungi kunda yaratilayotgan darsliklar har taraflama bolaning dunyo

qarashini rivojlantirish, erkin fikrini bayon etish, xalqaro baholash sistemalariga to'laqonli javob bera olishi bilan avvalgi darsliklardan farq qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.- Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son.
2. U.B.Aydarova 2-sinf "O'qish savodxonligi" darsligi, "Novda" nashriyoti, Toshkent – 2023. 1-qism.
3. M.E.Toirova 3-sinf "O'qish savodxonligi" darsligi, "Novda" nashriyoti, Toshkent – 2023. 1-qism.
4. M.E.Toirova 4-sinf "O'qish savodxonligi" darsligi, "Novda" nashriyoti, Toshkent – 2023. 1-qism.
5. Internet ma'lumotlari: www.ziyonet.uz <https://www.google.com>.

BOSHLANG‘ICH TA‘LIM YO‘NALISHI TALABALARIGA SINTAKSIS HAQIDA MA‘LUMOT BERISH METODIKASI

Ilmira Ikramovna Sobirova

UrDU pedagogika fakulteti stajor-o‘qituvchisi

Aziza Alimbay qizi Qazaqbayeva

Donaxon Toxirovna Ibragimova

UrDU pedagogika fakulteti sirtqi ta‘lim yo‘nalishi talabalari

ANNOTATSIYA

Sintaktik sath, sintaktik birlik, so‘z birikmasi sintaksisi, gap sintaksisi, matn sintaksisi, sintaktik munosabat, sintaktik aloqa, grammatik aloqa, teng bog‘lanish, tobe bog‘lanish, boshqaruv aloqasi, moslashuv aloqasi, bitishuv aloqasi bo‘yicha ilmiy bilimlar beriladi.

Kalit so‘zlar: atributiv, obyektiv, relyativ, so‘z birikmasi, hokim (bosh) so‘z, tobe (ergash) so‘z, otli birikma, fe‘lli birikma, aniqlovchili birikma, to‘ldiruvchili birikma, holli birikma, sintaktik sath.

АННОТАЦИЯ

Даны научные знания синтаксического уровня, синтаксической единицы, синтаксиса словарного запаса, синтаксиса предложения, синтаксиса текста, синтаксического отношения, синтаксической связи, грамматической связи, равноправной связи, подчиненной связи, управляющей связи, адаптивной связи, примыкающей связи.

Ключевые слова: атрибутивное, объективное, релятивистское, словосочетание, губернаторское (главное) слово, подчиненное (наречное) слово, существительное, глагольное соединение, определяющее соединение, дополнение, падежное соединение, синтаксический уровень.

ABSTRACT

Scientific knowledge is given in syntactic line, syntactic unit, vocabulary syntax, sentence syntax, text syntax, syntactic relation, syntactic communication, grammatical connection, equal connection, subordinate connection, control connection, matching connection, transaction connection.

Keywords: attributive, objective, relative, vocabulary, Governor (Head) word, tobe (follow) word, noun compound, verb compound, determinative compound, complement compound, holli compound, syntactic line.

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi barcha talabalariga tilshunoslikning bir bo‘limi sintaksis haqida quyidagicha ma‘lumotlar berishimiz mumkin. Sintaksis – lotincha so‘z bo‘lib, tuzilish, qurilish ma‘nolarini anglatadi. U fan sifatida so‘zlarning bir qatorga tizilishi natijasida hosil bo‘lgan qurilmalarni o‘rganuvchi ta‘limotga nisbatan ishlatiladi. Sintaksis grammatikaning teng huquqli bir qismidir. U tilning ierarxik sintaksisda eng yuqori bosqich hisoblanadi. Til bilimlari fonetika bilan boshlanib, sintaksis ta‘lumoti bilan yakunlanadi. Sintaksis bilan bog‘liq bo‘lgan bir qator atamalarga quyidagicha ta‘rif berish mumkin:

Sintaktik aloqa – sintaktik konstruksiyani tashkil etgan elementlarning

birikish Sintaktik konstruktsiya – so‘zlarning ma’no va grammatik jihatdan birikishidan hosil bo‘lgan qurilma: saxiy kuz, go‘zal bahor...

Sintaktik konstruktsiyaning tashkil qilinishida elementlarni bog‘lovchi vositalar: intonatsiya, ko‘makchilar, kelishiklar va egalik qo‘shimchalaridir.

Sintaktik hodisa – sintaktik birliklarni o‘zaro birikish jarayoni.

Sintaktik munosabat - sintaktik aloqa bilan sinonim tarzda qo‘llanuvchi atama.

Sintaksisning tekshiruv obyekti keng. Shunga ko‘ra hozirgi o‘zbek adabiy tilida: 1) So‘z birikmasi sintaksisi; 2) gap sintaksisi; 3) matn sintaksisi ajratiladi.

Ana shulardan kelib chiqib aytish mumkinki, sintaksisni tekshiruv obyekti so‘z birikmasi, gap, gap bo‘laklari, gap turlari yaxlit tugallangan matn ko‘rinishlari hisoblanadi. Umuman, sintaksisni tekshiruv obyekti sintaktik qurilmalardir. Sintaktik konstruktsiyalar tuzilishiga ko‘ra bir so‘zli, ikki so‘zli, ko‘p so‘zli sintaksik konstruktsiyalarga bo‘linadi. Bir so‘zli sintaktik konstruktsiya deyilganda, faqat birgina so‘zdan iborat bo‘lgan atov gap tipidagi qurilmalar tushuniladi. Masalan: Bahor. Atrof ko‘m-ko‘k maysalar bilan qoplangan.

Ikki so‘zli sintaktik konstruktsiya faqat ikki mustaqil ma’noli so‘zning birikishidan tashkil topadi: Lolaning kitobi, go‘zal diyor, Oygul bilan Baxtiyor.

Ko‘p so‘zli sintaktik konstruktsiyalar uch yoki undan ortiq mustaqil ma’noli so‘zlardan tashkil topadi:

O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi ilg‘orlarining yig‘ilishi.

Kecha men Toshkentdan poyezdda keldim.

Sintaksis tilshunoslikning barcha sohalari bilan o‘zaro aloqador bo‘ladi. Fonetikada nutq tovushlari; leksikologiyada so‘z ma’nolari; morfologiyada so‘z shakllari va turkumlari o‘rganilar ekan, ularning asosiy vazifasi va ma’nosi sintaksik konstruktsiyada to‘la yuzaga chiqadi. Sintaksik konstruktsiyalar esa sintaksisning asosiy tekshiruv obyekti bo‘lib boshqa sohalari bilan aloqasini vujudga keltiradi.

Sintaksis grammatikaning bir qismi bo‘lib, gap qurilishi haqidagi ta’limotdir. Gap va uning logik-grammatik tiplari sintaksisning o‘rganish obyekti. So‘z birikmalari va gap bo‘laklari gap qurilishining tarkibiy qismini tashkil qiladi. Gapda so‘zlarning o‘zaro sintaktik aloqaga kirish usullari sintaksisning «so‘z birikmasi» bahsining obyekti hisoblanadi.

Sintaksis grammatikaning ikkinchi qismi – morfologiya bilan uzviy bog‘liqdir. Morfologiya va sintaksis bir-birini to‘ldiradi. Sintaktik kategoriyalar ko‘pincha morfologiya bilan bog‘liq holda o‘rganiladi. Masalan, sodda gaplarda paradigmasi morfologik kategoriyalar asosida bayon qilinadi. Ba’zi til hodisalari (kelishiklar, yordamchi so‘zlar) ham morfologiyada, ham sintaksisda o‘rganiladi.

Gapda so‘zlarning o‘zaro aloqaga kirish usullari.

So‘zlar o‘zaro tenglashish, munosabatdorlashish, ergashish, moslashish orqali sintaktik aloqaga kirishadi.

Tenglashishda sintaktik jihatdan teng, biri ikkinchisiga bo‘ysunmaydigan so‘zlar sanash ohangi yoki teng bog‘lovchilar yordamida sintaktik aloqaga kirishadi. Bunda ochiq yoki yopiq qator hosil bo‘ladi:

Zulfiya va Feruza birga dars tayyorlashdi. (Yopiq qator)

Zulfiya, Feruza, Nazira, Dinoralar birga dars tayyorlashdi. (Ochiq qator)

Ergashishda biri hokim, biri tobe bo‘laklar sintaktik aloqaga kirishadi: beshta daftar, vazifani bajarmoq.

Munosabatdorlashish (koordinatsiya)da biri ikkinchisini taqozo qiladigan soʻzlar sintaktik aloqaga kirishadi. Bunda biri ikkinchisiga hokim, biri ikkinchisiga tobe: Salimaning daftari. Bu tip konstruksiyalarda birinchi komponentning belgisiz kelishi ham mumkin: institut kutubxonasi.

Moslashishda ega va kesim formasiga koʻra, yaʼni shaxs-sonda molashadi: Men oʻqidim. Siz keldingiz. Uchinchi shaxsda son jihatidan doimo moslashish shart emas. Qiyoslang: Ular keldilar, ular keldi.

Soʻzlarning oʻzaro sintaktik aloqasi predikativ hamda nopredikativ bogʻlanish hosil qiladi. Moslashish predikativ bogʻlanish, tenglashish, ergashish, munosabatdorlashish, nopredikativ bogʻlanish hosil qiladi.

Gapda soʻzlar, umuman olganda, oʻzaro ikki xil sintaktik aloqa yordamida bogʻlanadi:

1.Teng aloqa.

2.Tobe aloqa.

Teng aloqa yordamida oʻzaro birikkan soʻzlar semantik-grammatik jihatidan mustaqil boʻladi, biri ikkinchisiga tobe boʻlmaydi, formal jihatdan bir xilda shakllanadi. Bunday aloqani yuzaga chiqaruvchi soʻzlar gapda bir xil sitaktik vazifani bajaradi, bir xil soʻz turkumidan ifodalanadi. Teng aloqa yordamida uyushiq boʻlaklar hosil boʻladi.

Gapda teng aloqaga kirgan soʻzlar oʻrni almashtirilganda ham grammatik holatga putur etmaydi.

Bu tipdagi soʻzlar bir grammatik aloqani yuzaga chiqaruvchi soʻzlar-komponentlar oʻzaro teng bogʻlovchilar (Tohir va Zuhra, olma va anor kabi), tenglik intonatsiyasi (Muhayyo, Surayyo, Raʼno, MuqaddaC) shuningdek, har ikkala usulning birga qoʻllanishi bilan (ishchi, dehqon va intelligent) bogʻlanadilar.

Soʻzlarning teng aloqasi teng bogʻlovchi vazifasida keluvchi ayrim yuklamalar yordamida ham hosil qilinishi mumkin. Masalan: Ona-yu bola-gul-u lola.

Demak, ikki va undan ortiq mustaqil soʻzlarning grammatik-semantik jihatdan teng munosabatga kiruvchi teng aloqa deb aytiladi. Bunday aloqani yuzaga chiqaruvchi soʻzlar alohida olinganda ham, gap doirasida ham mustaqil tushunchani anglatadi.

Soʻzlarning tobe aloqaga kiruvchi bir soʻzning ikkinchi bir soʻzga semantik va grammatik jihatdan ergashib, hokim-tobelik munosabatni hrsil qilinishi natijasida yuzaga keladi.

Tobe aloqa yordamida soʻz birikmasi hamda gap hosil qilinadi. tobe aloqa orqali birikkan soʻzlardan-komponentlardan biri hokim (bosh soʻz), ikkinchi tobe (ergash soʻz) boʻladi.

Hokim tobelik qoʻshilmasining xarakteridan, boshqaruvchi soʻzning semantik hamda soʻz formasi va soʻz tartibidagi almashinib turadi. Tobe aloqada soʻzning maʼnosini aniqlaydi, konkretlashtiradi, toʻldiradi, izohlaydi, unga qoʻshimcha maʼno beradi. Masalan: Quvaning anori (hokim komponent – anor), kitob oʻqimoq (hokim soʻz – oʻqimoq), qizil olma (hokim soʻz - olma), yaxshi gapirmoq (hokim soʻz - gapirmoq) soʻz birikmalarida hokim komponentlarining maʼnolari oʻrniga xoslik, obʼektli, attributiv va relyativ belgilash jihatdan aniqlangan, konkretlashtirilgan, toʻldirilgan.

Hokim tobelikni belgilashda komponentlarning faqat ichki maʼno tomoni asos qilib olinmaydi. Aks holda Navoiy gʻazali (gʻazal Navoiyniki), kolxozchining qizi (qiz kolxozchiga qarashli), daraxtning bargi (barg daraxtniki) kabi birikmalarda aniqlovchi komponent hokim, aniqlanuvchi komponent tobe hisoblangan boʻlar edi. Holbuki, grammatika til faktlarini oʻrganayotganda, uning formasini, grammatik maʼnosini hisobga oladi. SHuning uchun ham

yuqoridagi birikmalarda mantiqan hokim bo‘lak aniqlovchi komponentlar hisoblansa-da, grammatik jihatdan hokim bo‘lak aniqlanuvchi komponentlardir.

So‘roq hokim bo‘lakdan tobe bo‘lakka beriladi:

Katta maydon – qanday maydon? Qorni kuramoq – nimani kuramoq? Odobli bola – qanday bola?

Tobe komponentlarning ergashtiruvchi vositalar (kelishik qo‘shimchalari, ko‘makchilar) bilan kelishi ham hokim so‘zning talabi bilan bo‘ladi: Baxtga erishmoq, ozodlik uchun kurashmoq, sizni ko‘rmoq, telefon orqali gaplashmoq kabi. Komponentlar ichki ma‘no yaqinligi tufayli munosabatga kirishganda, hokim-tobelikni ko‘rsatuvchi formal belgilar bo‘lmaydi. Bu vaqtda so‘z birikmasining hokim va tobe komponentini shu birikmaning umumiy semantikasidan bilib olish mumkin. Masalan: qiziqarli kitob narsaga oid (tobe hokim), tez yurmoq-belgi harakatga oid (tobe-hokim). Hokim tobelikni aniqlashda so‘z tartibi ham katta rol o‘ynaydi. O‘zbek tilida hokim komponent ko‘pincha tobe komponentdan so‘ng joylashadi: Alisherning asari, chiroyli shahar, Vatanni sevmoq, yaxshi o‘qimoq.

Ba‘zan poetik nutqda ma‘lum bir stilistik maqsad bilan komponentlar o‘rnini almashtirib qo‘llash hollari uchrab turadi: Vatanim mening, kutarman oshiqu zorimni (hokim-tobe) kabi. SHunday hollar ham bo‘ladiki, so‘z tartibining o‘zgarishi bilan so‘z birikmasi gapga aylanadi: beg‘ubor osmon – (so‘z birikmasi), osmon beg‘ubor – (gap), toza havo – (so‘z birikmasi), havo toza – (gap). SHuni ham aytish kerakki, gapdagi ayni bir so‘z boshqa bir so‘z uchun hokim, yana boshqasi uchun tobe bo‘lib ham kelishi mumkin: «SHoir xalq baxtini kuylaydi» gapida «baxtini» so‘zi «xalq baxtini» birikmasida hokim, «baxtini kuylaydi» birikmasida esa tobe komponent vazifasini bajaradi.

Tobe aloqa uch xil sintaktik aloqa usulini o‘zida mujassamlashtiradi:

1.Moslashuv. Bunday bog‘lanishda, asosan, ot bilan ot yoki olmosh bilan ot munosabatga kirishadi. Qaratqich bilan qaralmish moslashuv yo‘li bilan birikkan birikmani hosil qiladi. Ular shaxs va sonda bir-biri bilan muvofiqlashadi: Mening daftarim, Karimning kitobi, bizning maqsadimiz kabi. Bu tipdagi bog‘lanish usuli nashr qilingan qo‘llanmalarda munosabatdorlashish(koordinatsiya) nomi bilan ham atalmoqda. Moslashuv aloqasi ega va kesim o‘rtasida ham yuzaga chiqib, uning yordamida gap hosil qilishi mumkin: Biz tinchlik istaymiz. Bu gapda ega vazifasidagi «Biz» so‘zi kesim vazifasida keluvchi «istaymiz» so‘zi bilan shaxs va sonda moslashgan.

2.Boshqaruv. Bu aloqada hokim bo‘lak tobe bo‘lakning ma‘lum formada kelishini talab qiladi. Bunday bog‘lanish ham semantik, ham grammatik jihatdan yuzaga chiqadi. Boshqaruv aloqasida tobe komponent biror kelishik affiksini olgan holda yoki ko‘makchi bilan birga keladi. SHunga ko‘ra boshqaruv aloqasini quyidagicha klassifikatsiya qilish mumkin:

a) kelishikli boshqaruv;

Ish ustasidan qo‘rqadi. (maqol).

b) ko‘makchili boshqaruv:

Sut bilan kirgan jon bilan chiqadi. (maqol).

3.Bitishuv. Bunday bog‘lanishda ikki mustaqil so‘z o‘zaro hech qanday formal belgilersiz munosabatga kirishadi. Bunda hokim o‘z formasini o‘zgartirsa ham, tobe so‘z o‘zgartirmaydi. Bitishuv aloqasida komponentlarning hokim yoki tobeligi ma‘nosi, tartibi hamda intonatsiya yordamida aniqlanadi: uchqur ot, tez yugurmoq, o‘qigan bola.

So‘z birikmasining tiplari:

So‘z birikmalari klasifikatsiya qilinganda, hokim komponentining morfologik tabiati, tobe komponentining esa sintaktik vazifasi e‘tiborga olinadi.

So‘z birikmalari hokim komponentining morfologik tabiatiga ko‘ra quyidagilarga bo‘linadi:

1. Otli so‘z birikmalari. Bunday so‘z biror birikmalarning hokim komponenti vazifasida quyidagi so‘z turkumiga oid so‘zlar kelish mumkin:

- a) ot: institut binosi, a‘lochi student
- b) olmosh: bolalarning har biri
- d) sifat : mehnatda ilg‘or
- e) sifatdosh: musobaqada g‘olib chiqqanlar
- f) son : qizlarning ikkitasi

Otli so‘z birikmalari tarkibidagi hokim va tobe so‘zlarining material o‘rniga ko‘ra quyidagicha gruppalanadi:

- a) ot bilan ot: daraxtning bargi: oltin soat:
- b) sifat bilan ot: sho‘x bola, shirin olma.
- d) sifatdosh bilan ot: haydalgan er, terilgan paxta., oqarsuv
- e) son bilan ot: besh baho, olti million tonna paxta.
- f) olmosh bilan ot: shu kitob, o‘sha shahar.
- h) ravish bilan ot: ko‘p odam, oz gap.
- i) mimema bilan ot: g‘uv-g‘uv pashsha, shildir-shildir suv, piq-piq yig‘i.
- j) sifatdosh bilan olmosh: beradigan hech narsasi.
- z) ot bilan sifat: o‘qishda ilg‘or, ishda ham dongdor.
- k) ot bilan sifatdosh: mehnatda o‘rnak ko‘rsatganlar.
- l) ot bilan sifat : mehnatda fidokor...

2. Fe‘lli so‘z birikmalar.

Bunday so‘z birikmalar material jihatidan quyidagicha tuziladi:

- a) ot bilan fe‘l: xat yozmoq, Karim bilan kelmoq.
- b) ravish bilan fe‘l: tez yurmoq, ko‘p o‘qimoq.
- d) son bilan fe‘l: beshta olmoq, ikkiga ko‘paytirmoq.
- e) olmosh bilan fe‘l: seni kutmoq, undan so‘ramoq.
- f) harakat nomi bilan fe‘l: o‘qishga bormoq.
- h) ravishdosh bilan fe‘l : kulib gapirmoq, ko‘rgani kelmoq.
- i) ot bilan ravishdosh: daryo kechgali
- j) mimema-fe‘l: taqa-taq to‘xtamoq, shov-shuvni bosmoq.

3. Ravishli so‘z birikmalari.

Bunday so‘z birikmalarida hokim bo‘lak vazifasida ravish turkumidagi so‘zlar keladi: o‘tloqda bedana ko‘p, dangasada bahona ko‘p. (Maqol)

4. Modal so‘zli so‘z birikmasi.

Bu tipdagi birikmalarni hokim komponenti o‘rnida modal so‘zlar keladi:

O‘zingda yo‘q olamda yo‘q.

Birikmalar tobe komponentining sintaktik tabiatiga ko‘ra quyidagicha gruppalanadi:

1. To‘ldiruvchili so‘z birikmalari:

Oyni etak bilan yopib bo‘lmas. Aql-aqldan quvvat oladi. (maqol)

2. Aniqlovchili soʻz birikmalari: Toza qalbdagi dogʻ boʻlmas. Ahmoqning katta kichigi boʻlmaydi. (maqol)

3. Izohlovchili soʻz birikmasi:

Direktor Saidvaliev praktikant – talabalar bilan suhbat oʻtkazadi. Yaqinda shoir Hamza xotirasiga bagʻishlangan adabiy kecha oʻtkazildi.

4. Holli soʻz birikmalari: Oz soʻzla, koʻp tingla (maqol).

Soʻz birikmalarining tuzilishi koʻra turlari.

Soʻz birikmasi tarkibi jihatidan oddiy (sodda) va murakkab boʻladi: oddiy soʻz birikmasi faqat ikki mustaqil soʻzdan tashkil topadi: oltin soat, tez gapirmoq, institut binosi, shoir Muqimiy, oʻsha qiz

Murakkab soʻz birikmasida soʻzlarning birortasi yoki har ikkilasi ham kengayadi: shirin soʻzli yigit, oq koʻylakli qiz, bir yoz ellik soʻmlik mato, ikki kilogramli tosh, Oʻzbekiston qishloq xoʻjaligi ilgʻorlarining yigʻilishi kabilar.

Predikativ Harakterdagi qurilmalar ham murakkab soʻz birikmalarining bir komponenti vazifasini bajaradi. Raʼno oʻqigan kitob hammamizni qiziqtiradi. Sochi uzun, koʻzlari qop-qora Hafizani koʻrganda Umid oʻzini yoʻqotib qoʻyar edi.

Soʻz birikmasini tahlil qilish tartibi:

1. Sintaktik aloqa turiga koʻra teng yoki tobe aloqa.
2. Tobe aloqa turiga koʻra moslashuvli, bitishuvli, boshqaruvli.
3. Sintaktik aloqaning yuzaga chiqaruvchi vositalarga koʻra: soʻz shakli (qoʻshimchalar, koʻmakchilar), soʻz tartibi, intonatsiya .
4. Hokim soʻzning morfologik tabiatiga koʻra.
5. Tobe soʻzning sintaktik vazifasiga koʻra.
6. Semantik munosabat turi.
7. Tuzilishiga koʻra turi.

Biz talabalarni bilimlarini sinash maqsadida quyidagi savollar orqali bilimlarini sinab koʻrishimiz mumkin.

Soʻz birikmasining turlarini sanab bering.

1. Bosh va ergash soʻzlarga taʼrif bering.
2. Aniqlovchili birikmaning xususiyatlari.
3. Toʻldiruvchili birikmani tushuntiring.
4. Holli birikmaga misollar keltiring.
5. Gap deb nimaga aytiladi?
6. Predikativlik nima?
7. Gapning asosiy logik-grammatik belgilarini aytinig.
8. Sodda gap xususiyatlari.
9. Gapning tugalangan ohang bilan aytilishini tushuntiring.
10. Gapda fikr nisbiy tugallanishi zarurmi?
11. Gapning ifoda maqsadiga koʻra turlariga misollar keltiring.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026-yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻgʻrisida”gi PF-60-sonli farmoni// (Qonunchilik

ma'lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022-y., 06/22/60/0082-son, 18.03.2022-y., 06/22/89/0227-son, 21.04.2022-y., 06/22/113/0330-son)

2.Hamroyev M., Muhamedova D., Shodmonqulova D., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh. Ona tili.- Toshkent, 2007.

3.Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy

4. O'zbek tili.- Toshkent: «O'zbekiston», 1992.

5.O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildli / A. Madvaliev tahriri ostida. – Toshkent: O'zb. mil. ens., 2006-2008.

6.G'ulomova X., Boqiyeva H. O'quvchilar lug'atini boyitish// Boshlang'ich ta'lim, 2011, 10-son, 10-11-betlar.

7.Internet ma'lumotlari: www.ziyonet.uz

https://www.google.com/search?q=lug+at+birliklarning+qo%27llanilishi&rlz=1C1GGRV_enUZ794UZ794&oq=lug%60at+birlik&aqs=chrome.2.69i57j3312.10150j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8

DIQQATNI RIVOJLANTIRISHNING TALABALAR O‘QISH FAOLIYATIGA TA’SIRI

Maqsadbek Ulug‘bekovich Babajanov

Ma‘mun Universiteti NTM o‘qituvchisi

maqsadbekbojonov2@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada, diqqatni rivojlantirishning oliy ta‘lim tizimida talabalar o‘qish faoliyatiga, o‘qish samaradorligiga, o‘qish motivatsiyasi va o‘qish strategiyalariga qanday ta‘sir qilishi haqida ilmiy dalillar va misollar keltiriladi. Diqqatning ta‘limga ta‘siri haqida olimlarning fikrlari beriladi. Maqolaning yakuniy qismida esa, diqqatni rivojlantirishning ta‘limga ta‘siri bilan bog‘liq xulosa va tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: Diqqat, diqqatni rivojlantirish, talabalar, oliy ta‘lim, diqqat nazariyalari, pedagogikada diqqat muammosi.

АННОТАЦИЯ

В статье представлены научные данные и примеры того, как развитие внимания влияет на учебную успеваемость студентов, успеваемость, учебную мотивацию и стратегии обучения в системе высшего образования. Приведены мнения ученых о влиянии внимания на образование. В заключительной части статьи даны выводы и рекомендации относительно влияния развития внимания на учебную деятельность учащихся.

Ключевые слова: Внимание, развитие внимания, студенты, высшее образование, теории внимания, проблема внимания в педагогике.

ABSTRACT

The article presents scientific evidence and examples of how attention development affects students' study performance, study performance, study motivation, and study strategies in the higher education system. Scientists' opinions about the effect of attention on education are given. In the final part of the article, conclusions and recommendations are given regarding the influence of attention development on students' learning activities.

Keywords: Attention, attention development, students, higher education, attention theories, problem of attention in pedagogy.

KIRISH

Jamiyatimizda yuzaga kelayotgan o‘zgarishlar hayotning har bir jabhasida yangi talablarni paydo qilmoqda, bu esa oliy ta‘lim tizimining bo‘lajak mutaxassislarni sifatli tayyorlashga qaratilgan ishlarini yanada murakkablashtiradi. Zamonaviy oliy ta‘limning maqsadi faqatgina o‘quvchiga kerakli miqdorda bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘rgatish emas, balki uning qobiliyatlarini rivojlantirish, hayotda o‘z o‘rnini topish va muammolarni hal qilishga qodir bo‘lgan shaxsiy fazilatlarini shakllantirish hamdir. Bu esa kognitiv va kasbiy vazifalarning turli xillarini bajarishni talab qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yildagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash

to'g'risida" gi Farmonining 3-bobida "Oliy ta'lim bilan qamrov darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoit yaratish"[1] kabi yo'nalishlar belgilanishi ham bu sohaga e'tiborni kuchaytirish muhimligini ko'rsatmoqda. Bunga esa, - talabalar shaxsiyatining kognitiv sohasini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim muhitini o'zgartirmasdan erishish mumkin emas deb hisoblaymiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Hozirgi kunda oliy ta'lim talabalariga zamonaviy bilimlarni berishda turli olimlar tomonidan diqqatni jamlashning ahamiyatiga keng e'tibor berilmoqda. Jumladan, L.S.Vigotskiy, O.Y.Ermolaev, S.V.Kravkov, T.A.Meshkova, K.D.Ushinskiylarning fikriga ko'ra, shaxsning kognitiv qobiliyatlari orasida diqqat asosiy ijodiy rolga ega. Ular diqqatni rivojlantirish jarayonini alohida tashkil etish kerakligini ta'kidladilar, chunki o'quvchilarning aksariyati materialni semantik qayta ishlash usullaridan foydalanmaydilar va kasbiy hamda ta'lim olish jarayonida samarasiz usullar va vositalardan foydalanadilar. O'quv materialini tuzishning turli jihatlari o'quvchilar diqqatini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega ekanligi aniqlandi. Diqqatni rivojlantirish har qanday ta'lim tizimining muhim qismidir. U shaxsning psixologik jihatdan rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik psixologiyadagi ishlarning aksariyati maktabgacha va maktab o'quvchilarining rivojlanish muammolariga bag'ishlangan. Kattalar va ayniqsa talabalarning rivojlanish jarayonlari uzoq vaqtdan beri olimlarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Talabalar ustida olib borilgan ko'plab tadqiqotlar faqat umumiy bo'lib, shaxsiy psixik jarayonlar yoki shaxsiy xususiyatlar qayd etilgan katta yoki kichik bir bo'lak bo'lib qoldi. Ushbu tadqiqotlarning asosiy kamchiligi shundaki, ular o'quv sub'ekti sifatida talabaning yaxlit kontseptsiyasiga qaratilmagan. Bunday kontseptsiyani yaratishga birinchi urinishlar B.G.Ananyev tomonidan bo'ldi[2.3.4.]

Ta'lim psixologiyasida talabalarni o'rganish bo'yicha ishlarning yana bir xususiyati shundaki, ular asosan aniqlovchi bo'lib qoldi. Talabalarning ayrim xususiyatlari va ularga ta'sir etuvchi omillar aniqlandi. Biroq, kamdan-kam hollarda talabaning ta'lim sub'ekti sifatida rivojlanishiga ta'sir qilish uchun kontseptual asosli urinishlar bo'lgan. Istimno tariqasida bir qancha asarlarni keltirish mumkin[5].

Talabaning ta'lim sub'ekti sifatida rivojlanishi, uning o'zini bilishi, o'zini tashkil etishi va o'zini rivojlantirishi jarayonidir. Bu jarayon talabaning o'quv faoliyatida, ijtimoiy munosabatlarda va shaxsiy hayotida amalga oshiriladi. Zamonaviy hayotning murakkabligi va yuqori dinamikasi tufayli diqqatni rivojlantirish yo'llarini izlash tobora dolzarb bo'lib bormoqda.

Diqqat tushunchasiga olimlar tomonidan bir qator ta'riflar keltirilganligini ta'kidlash mumkin. P.I.Ivanov tomonidan diqqat deb- ongni bir nuqtaga to'plab muayyan bir ob'ektga aktiv qaratilishga aytiladi. F.N.Dobrinin, N.V.Kuzmina, I.V.Straxov, M.V.Gamezo, N.F.Gonobolin va boshqalarning fikricha, diqqatning vujudga kelishi ongning bir nuqtaga to'planishi ong doirasining torayishini bildiradi, go'yoki ong doirasi bir muncha tig'izlanadi."[6,115-b.] Psixologiyada diqqat jarayonini olti asosiy yondashuvga bo'lish mumkin. Ularning har biri inson aqliy faoliyatining faqat bir tomonini asosiy deb hisoblashadi. Lekin bu borada haligacha aniq bir to'xtamga kelinmagan. Umuman bir gurux olimlar diqqatni alohida mustaqil jarayon deb hisoblasa, ikkinchi bir guruxi uni kognitiv jarayonlarni bir qismi deb ko'rsatadilar.

Ko'pgina mualliflar diqqat tabiatining kontseptual va nazariy noaniqligi va uning "mustaqilligi yo'qligi" ya'ni uni aqliy jarayon sifatida qayd etgan. Bizni qiziqtiradigan diqqat fenomenologiyasida quyidagi nazariy yo'nalishlar ajratib ko'rsatilgan: diqqat shaxsning faoliyati sifatida (N.F.Dobrinin, S.L.Rubinshteyn), diqqat xatti-harakatni boshqarish usuli va nazorat funksiyasi sifatida (L.S.Vigotskiy, P.Y.Galperin), tashkiliy faoliyat natijasida diqqat (N.A.Bernshteyn, Y.B.Gippenreiter). Diqqat, S.L.Rubinshteynning fikriga ko'ra, faoliyat bilan chambarchas bog'liq. S.L.Rubinshteyn kontseptsiyasida diqqat "ongning ob'ekt bilan bog'lanishi" rolini o'ynaydi va diqqatning sabablari nafaqat sub'ektda, balki ob'ektda ham yotadi. Bunga yaqin qarashlarni N.F.Dobrinin bildirgan. Diqqat shaxs faoliyati shakllaridan birini ifodalovchi jarayondir. Uning kontseptsiyasida diqqat aqliy faoliyatning yo'nalishi va konsratsiyasi sifatida belgilanadi.

"Diqqat - davom etayotgan barcha aqliy jarayonlarning eng muhim ko'rsatkichi bo'lib, u haqli ravishda talabalarning samarali bilim faoliyatining asosi hisoblanadi"[7,99-b.] Bu tufayli talabalar darsni yaxshi o'zlashtirishi yoki aksincha diqqat yaxshi qaratilmaganligi tufayli o'zlashtirilmaganligi mumkin

Talabalar auditoriyasida diqqatni qo'llab-quvvatlashni o'rganish doirasida eng ko'p ishlab chiqilgan savollar diqqatning funksional tabiati, shaxsni rivojlantirishda diqqatning ahamiyati va diqqatning boshqa jarayonlar bilan ko'p qirrali aloqalari hisoblanadi(L.S.Vigotskiy, P.Y.Galperin, V.V.Davidov, A.M.Leontev, V.S.Lazarev, B.V.Elkonin va boshqalar).

Diqqatning rivoji va sifati shaxsning aqliy qobiliyati va faoliyati bilan bog'liqdir. Diqqat aqliy mehnatni amalga oshirish uchun zarur, lekin aqliy mehnat ham diqqatni o'shish va tarbiyalashga yordam beradi. Bu esa o'qituvchining o'z fanini chuqur tushinishi, uning mantiqiy asoslarini, qonuniyatlarini, tuzilishini va bayon qilish uslublarini bilishi kerakligini anglatadi. O'qituvchi o'quvchilarga diqqat talab qiladigan intizomiy bilimlarni taqdim etishi lozim.

NATIJALAR

Ma'ruza davomida talabalar auditoriyasining e'tiborini saqlab qolish muammosi bugungi kunda birinchi o'ringa chiqdi, chunki talabalar auditoriyasining e'tiborini va hamdardligini qozonishda o'qituvchilarning asosiy "raqobatchisi" zamonaviy elektron gadgetlarga aylandi, ular "yopishqoqlik" va foydalanish imkoniyati jozibadorlikni oshirdi. Zamonaviy texnologiyalar jamiyatning zamonaviy hayotiga chuqur kirib bordi, ularning asosiy iste'molchilari yoshlar bo'lib, bugungi kunda "qulay avlod" yoki Z. avlodi deyiladi [8.] Yoshlar asosan o'qishni tark etib, ijtimoiy tarmoqlarda ko'proq vaqt o'tkazmoqdalar. Kasbiy bilim va malaka o'zlashtirish uchun doimiy ravishda ma'lumotlarni qayta ishlash kerak. Yoshlarning o'qishga qiziqishi va intellektual darajasi pasaymoqda, bu esa o'quvchilarning axborotni idrok etishini yaxshilash uchun psixologik-pedagogik vositalarni rivojlantirishni talab qilmoqda.

Saratov universitetida I.V.Straxov tomonidan olib borilgan ma'ruza asosida o'qitish bo'yicha tadqiqotlar talabalarning uyushgan diqqatining uchta asosiy xususiyatini aniqladi [9.] Uning asosiy maqsadi talabalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdir. Lekin diqqatning darajasi har doim o'zgarishi mumkin: ba'zi vaqtlarda talaba taqdimotga to'liq e'tibor beradi; ba'zilarida esa u taqdimotdan oldin nima deyilayotganini biladi; yana ba'zilarida esa u taqdimotni o'tkazib yuboradi, chunki taqdimot juda tez o'tadi. Bu holat diqqatni buzib qo'yadi. Diqqatning boshqa xususiyati esa turli yo'nalishlarni jamlashdir: ma'ruza mavzusi, uni o'zlashtirish va o'qituvchining gaplarini takrorlash. Jamoaviy diqqatning yana bir belgisi - bu ma'ruza mavzusiga yo'naltirilgan konsratsiya.

I.V.Straxov o'quvchilar diqqatini faollashtirish usullarini ishlab chiqdi, ularga o'quvchilar va o'qituvchining o'zi diqqatining xususiyatlarini batafsil rivojlantirishga imkon berdi: qiyinchiliklarni yengish uchun motivatsiya, intonatsiya, munozara yondashuvi, talabalar bilan muloqotni tashkil qilish, aniq misollardan foydalanish, ravonlik, materialda psixologik pauzalar va h.k[9.] Diqqatni tashkil qilishning usullari turli xil bo'lishi mumkin, lekin ularni birgalikda qo'llash juda samarali. Ushbu usullar orasida quyidagilar bor: diqqatni yo'naltirish, saqlash, boshqarish va o'zgartirish. Ular bir-biriga bog'liq va o'zaro ta'sir qiladi. Shuning uchun, ularning barchasini muntazam ravishda amalga oshirish kerak, chunki bu diqqat xususiyatlarining rivojlanishini tezlashtiradi va sifatini oshiradi. Shunday qilib, diqqatni boshqarish, tarbiyalash va o'quvchilarda rivojlantirish masalasi I.V.Straxov tomonidan atroflicha o'rganilgan.

MUHOKAMA

Samarali ta'lim faoliyati uchun diqqatning barcha tarkibiy qismlarining rivojlanishi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Diqqatning doimiy jarayon sifatidagi doimiy tabiati faol diqqatni nazarda tutadi, bu esa axborot miqdori bilan bilvosita bog'liqdir. Agar diqqat maydoni yetarlicha keng va hajmli bo'lsa, unda uning intensivligi va faolligi ancha zaifdir. Ma'ruza davomida ma'ruzachi bir vaqtning o'zida taqdimot ekraniga e'tibor qaratadigan, darslik sahifalariga murojaat qiladigan va aytilgan so'zlarni faol tinglashga jalb qiladigan payt misoldir. Diqqatini jamlay olmagan o'quvchilar o'ziga berilib, chalg'ishi va sodir bo'layotgan voqealarga qiziqishni yo'qotishlari mumkin.

“Talabalar diqqatni bir muammodan ikkinchisiga, bir ob'ektdan ikkinchisiga o'tkazish qobiliyati diqqatni o'tkazish tezligi bilan belgilanadi” [10,90-91-b .] Talabalar diqqatni almashtirish tezligi yuqori bo'lganda, ular bir savol yoki muammodan boshqasiga o'tish uchun qisqa vaqt va kuch sarflaydilar. Ma'ruzachi misollar, tajribalar va chuqurroq tahlil bilan talabalarni chalg'itadi. Diqqatlari zaif bo'lgan talabalar ma'ruza mavzusini yo'qotib qo'yishadi, ularning ongida bo'sh joylar paydo bo'ladi, bu esa qiziqishning kamayishi, tashvishga tushish va tushunmaganlikdan xavotirlanishga sabab bo'lishi mumkin. Diqqatning barqarorligi diqqatni bir mavzu yoki ob'ektga uzoq muddat saqlash xususiyatini bildiradi. Talabalar ma'ruzaga doimiy e'tibor berishi faol aqliy faoliyat orqali mumkin, bu esa ijobiy natijalarga olib keladi. O'qituvchining materialdagi murakkab fikrlarni, ayniqsa yangi va qiyin bilimlarni tushuntirish qobiliyati talabalarda ijobiy his-tuyg'ular va qoniqish hissi tug'ilishiga yordam beradi. Ya'ni, doimiy diqqat mezonlaridan biri ma'ruza materialini yuqori darajada o'zlashtirilishi bo'lishi mumkin. Multimedia vositalari orqali sifatli taqdimot tayyorlash talabalarga ma'ruza materialini ajoyib va tushunarli qilish imkonini beradi. Ular diqqatni uzoq va uzluksiz saqlash, izchil va mantiqiy bayon etish, oldingi materialga bog'liq savollarga javob berish qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin. Sifatli taqdimot tufayli talabalar o'z fikrlarini yoritishda ham ishonch hosil qilishlari mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, diqqatni rivojlantirish oliy ta'lim tizimida talabalar fanlarni yaxshi o'zlashtirishlariga katta hissa qo'shadi. Diqqat va uning ta'limga hamda talabalar o'qish muvaffaqiyatiga ta'siri masalasi fanda hali to'liq o'rganilmagan bo'lsada, diqqatning darsda talabalar ta'lim olishlaridagi ahamiyati bir qator tadqiqotlarda isbotlangan. Bularga asoslangan holda diqqatni rivojlantirishning samarali usullarini ishlab chiqish va ulardan

darslarda foydalanish talabalarning o'qish faoliyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi deyishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yildagi PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi Farmoni.
2. Ананьев Б.Г. Психологическая структура человека как субъекта // Человек и общество / Под ред. Б.Г. Ананьева.-Л., 1967, вып.2.- С.235-249.
3. Ананьев Б.Г. Психофизиология студенческого возраста и усвоение знаний //Вестник высшей школы, 1972, N7,-0.17-26.
4. Ананьев Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы.-Л., 1974.- С. 17-23.
5. Duffy E. Activation and behavior.- N.Y.: Wiley, 1962.
6. F.I.Xaydarov N.I.Xalilova. Umumiy psixologiya.Darslik. Toshkent-2009 yil.
7. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. Т.1. — М.: Педагогика, 1980. – 230 с.
8. Еженедельник «Аргументы и факты». № 4. 11.10.2017
9. Страхов И. В. Анализ лекционного преподавания психологии в вузах // Вопросы психологии. 1979. № 4. С. 142-143.
10. Cattell R. The Scientific analysis of personality. Chicago: Aldino Publ. Co.1979. 399 p.

TEMPERAMENT, UNING TIPLARI VA SHAXS XARAKTERINING SHAKLLANISHIDAGI ROLI

Nodirbek Otabek o'g'li Abdulxaqov

Qo'qon universiteti Psixologiya yo'nalishi talabasi

ANNOTATSIYA

Temperament - bu shaxsning xatti-harakati va hissiy reaksiyalariga ta'sir qiluvchi tug'ma shaxsiy xususiyatlar to'plamidir. U biologik jihatdan aniqlangan va insonning hayoti davomida shaxsiyatini shakllantiradi deb hisoblanadi. Ushbu maqolada temperament, uning turlari va shaxs rivojlanishidagi roli haqida umumiy ma'lumot beriladi. Adabiyotlarni ko'rib chiqish natijasida, temperament va uning shaxsiyatning turli jihatlariga ta'siri bo'yicha ohirgi yillarga oid tadqiqotlar o'rganildi. Muhokama bo'limi temperament va shaxsiyat o'rtasidagi munosabatlarni, jumladan temperamentning ijtimoiy xulq-atvorga, hissiyotga, kognitiv jarayonlarga qanday ta'sir qilishi o'rganildi. O'rganishlar natijasida shunday xulosa qilindiki, shaxsiyat rivojlanishini yaxshiroq tushunish uchun temperamentni o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Temperament, shaxsiyat, xulq-atvor xususiyatlari, hissiy javoblar, kognitiv jarayonlar.

Kirish

Tadqiqotning asosiy mavzusiga kirishdan avval temperament tushunchasiga ta'rif berib o'tadigan bo'lsak, temperament - bu tug'ilishdan boshlab mavjud bo'lgan va uning hayoti davomida shaxsning shaxsiyatini shakllantiradigan tug'ma xulq-atvor va hissiy xususiyatlar to'plamidir [1]. U biologik jihatdan aniqlangan va genetik va atrof-muhit omillariga ta'sir qilishi mumkin deb takidlanadi[2]. Temperament ko'pincha shaxsiyatning "qurilish bloklari" sifatida tavsiflanadi, chunki u shaxsning hissiy reaksiyalari, ijtimoiy xulq-atvori va kognitiv jarayonlari uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Temperamentni tushunish shaxsiyat qanday rivojlanishini va u shaxsning xatti-harakati va hissiy reaksiyalarini qanday shakllantirishini tushunish uchun juda muhimdir.

Adabiyotlar tahlili

Temperament bo'yicha tadqiqotlar temperamentning bir necha xil turlarini borligini ko'rsatadi: xolerik, sangvinik, flegmatik va melankolik. Xolerik temperament deganda, odatda, baxtli, moslasha oladigan, uxlash va ovqatlanish tartibi muntazam bo'lgan shaxslar tushuniladi. sangvinik temperament - bu notinch, tez xafa bo'ladigan, uyqu va ovqatlanish tartibsiz bo'lgan odamlarni anglatadi. Flegmatik temperamenti dastlab yangi vaziyatlarda ikkilanadigan, lekin oxir-oqibat moslashadigan shaxslarni anglatadi. Melankolik temperament bu xususiyatlarning kombinatsiyasini ko'rsatadigan shaxslarni anglatadi [3].

Izlanishlar natijasida shunday fikrga kelindiki, temperament shaxsiyat rivojlanishining turli jihatlariga ta'sir qilishi mumkin [4]. Misol uchun, xolerik temperamentli bolalarda tajovuzkorlik va giperaktivlik kabi xulq-atvor muammolari ko'proq uchraydi. Sangvinik temperamentga ega bo'lgan bolalar ijobiy ijtimoiy o'zaro munosabatlarga ega bo'lish ehtimoli ko'proq va hissiy tartibga solishni yaxshilaydi. Temperament, shuningdek, diqqat va xotira kabi

kognitiv jarayonlarga ta'sir qilishi mumkin [5]. Xolerik temperamentli bolalar diqqat va xotira vazifalarini bajarishda ko'proq qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Temperament shaxsning shaxsiyatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynashi mumkinligi ko'pchilik olimlar tomonidan ta'kidlangan fikr hisoblanadi. Bu shaxsning xulq-atvoriga, hissiy reaksiyalariga va kognitiv jarayonlariga ta'sir qiladi. Temperament va shaxsiyat o'rtasidagi munosabatlar murakkab hisoblanadi, chunki temperament atrof-muhit omillari ta'sirida ham shakllanishi va rivojlanishi mumkin [6]. Masalan, bolaning temperamenti ota-onasining tarbiyalash uslubiga ta'sir qilishi mumkin, bu esa o'z navbatida bolaning shaxsiyatining rivojlanishiga ta'sir qilishiga olib keladi.

Temperament ijtimoiy xulq-atvoriga ham ta'sir qilishi mumkin. Xulq-atvori qiyin bo'lgan bolalar ko'pincha tengdoshlari tomonidan ko'pincha kamsitilishga uchraydi va boshdan kechirishadi va do'stlashishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Sangvinik temperamentga ega bo'lgan bolalar ko'proq ijobiy ijtimoiy munosabatlarga ega bo'lishadi va ijtimoiy xulq-atvorni namoyon qiladilar [7]. Temperament hissiy tartibga solishga ham ta'sir qilishi mumkin, bunda xolerik temperamentli bolalarda tashvish va g'azab kabi salbiy his-tuyg'ularni jilovlay olmaslik xususiyatga ega bo'lish ehtimoli ko'proq.

Quyida temperamentning asosiy to'rt turini yanada chuqurroq tadqiq qilib o'tsak. Xolerik temperament kuchli va impulsiv xarakterga ega. Bunday temperamentga ega odamlar tez hayajonlanadilar, tez g'azablanadilar va o'ylashdan oldin harakat qilishga moyil bo'ladilar [8]. Ular ko'pincha giperaktiv bo'lib, agar ular doimo ularni rag'batlantiradigan faoliyat bilan shug'ullanmasalar, osongina zerikib qolishlari mumkin.

Sangvinik temperament kuchli va musahkam asab tizimi bilan ajralib turadi. Bunday temperamentga ega bo'lgan odamlar ochiqko'ngil, optimistik va xushmuomala bo'lishadi. Ular ko'pincha g'ayratli va hayotga ijobiy nuqtai nazarga ega. Ular odamlar atrofida bo'lishni yaxshi ko'radilar va do'stlashishni yaxshi bilishadi.

Flegmatik temperament kuchli va mustahkam, ammo kam harakat tabiat bilan ajralib turadi. Bunday temperamentga ega bo'lgan odamlar xotirjam, tinch va ko'pincha dangasalikka moyil odamlar bo'lishadi. Ular ko'pincha tadbirlarda faol ishtirok etishdan ko'ra, o'tirish va kuzatish bilan kifoyalanadilar. Ular yaxshi tinglovchilar va boshqalarni qo'llab-quvvatlashga moyil [9].

Melanxolik temperament zaif, muvozanatsiz va kuchsiz tabiat bilan tavsiflanadi. Bunday temperamentga ega odamlar introvert, jiddiy va introspektiv bo'ladi. Ular ko'pincha perfektsionistlardir va o'zlariga juda qiyin bo'lishi mumkin. Ular ehtiyotkor va risklardan qochuvchi bo'lib, his-tuyg'ularini ifoda etishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

O'qituvchi sifatida ta'limda turli xil temperament turlari bilan shug'ullanish qiyin vazifa bo'lishi mumkin. Biroq, to'g'ri yondashuv va strategiyalar bilan barcha talabalarning ehtiyojlarini qondiradigan ijobiy ta'lim muhitini yaratish mumkin. Har bir temperament turiga qanday munosabatda bo'lish bo'yicha ba'zi maslahatlar:

- Xolerik temperament: Xolerik temperamentga ega bo'lgan talabalar impulsiv va oson qo'zg'aluvchan bo'ladi. O'qituvchi sifatida ularni rag'batlantiruvchi va diqqatini jamlaydigan amaliy mashg'ulotlar bilan shug'ullanishi uchun imkoniyat yaratish muhimdir. Shuningdek, siz ularni tanaffusga va ortiqcha energiyani chiqarish uchun jismoniy faoliyat bilan shug'ullanishga imkoniyat yaratib berish orqali, ask holda sodir bolishi mumkin bo'lgan muammolarni oldini olishingiz mumkin bo'ladi.

•Sangvinik temperament: Sangvinik temperamentga ega bo‘lgan o‘quvchilar ochiqko‘ngil va xushchaqchaq harakterga egaliklari bilan ajralib turadilar. O‘qituvchi sifatida siz hamkorlik va jamoaviy ishlarni rag‘batlantiradigan guruh faoliyatini yaratish orqali ularning ijtimoiy ko‘nikmalaridan foydalanishingiz mumkin. Shuningdek, siz ularga sinf muhokamalarida o‘z g‘oyalari va fikrlarini baham ko‘rish imkoniyatini berishingiz mumkin.

•Flegmatik temperament: Flegmatik temperamentga ega bo‘lgan o‘quvchilar xotirjam va bo‘sh bo‘lishga moyil. O‘qituvchi sifatida siz ularning ehtiyojlarini qondiradigan tinch ta‘lim muhitini yaratishingiz mumkin. Shuningdek, siz ularga mustaqil va o‘z tezligida ishlash imkoniyatini berishingiz muhim ahamiyat kasb etadi.

•Melanxolik temperament: Melankolik temperamentga ega bo‘lgan talabalar odatda introvert va jiddiy bo‘ladi. O‘qituvchi sifatida ularga yozish yoki san‘at orqali o‘z fikrlarini ijodiy ifodalash imkoniyatini yaratish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, siz ularga ijobiy fikr bildirishingiz va ishonchini oshirish uchun dalda berishingiz mumkin.

Shuni alohida ta‘kidlab o‘tish joizki, shaxsn harakterini rivojlantirishda temperamentning roli oldindan belgilanmagan. Ota-onalik uslubi, ijtimoiy tajriba va madaniy ta‘sirlar kabi atrof-muhit omillari ham shaxs rivojlanishini shakllantirishi mumkin. Shunga qaramasdan, temperamentni tushunish shaxsning qanday rivojlanishi va unga turli omillar ta‘sirini tushunish imkonini beradi.

Xulosa

Temperament - bu shaxsning butun hayoti davomida shaxsiyatini shakllantiradigan tug‘ma xulq-atvor va hissiy xususiyatlar to‘plami hisoblanishi yuqoridagi o‘rganishlar natijasida anqi bo‘ldi. Temperamentni tushunish shaxsiyat qanday rivojlanishini va u shaxsning xatti-harakati va hissiy reaksiyalarini qanday shakllantirishini tushunish uchun juda muhimdir. Tadqiqotlar temperamentning bir necha xil turlari borligini ko‘rsatadi, ularning har biri shaxsiyat rivojlanishining turli jihatlariga ta‘sir qilishi mumkin. Temperament va shaxsiyat o‘rtasidagi munosabatlar murakkab bo‘lib, biologik va atrof-muhit omillari rol o‘ynaydi. Temperamentni tushunish orqali biz shaxsiyat qanday rivojlanishini va unga turli omillar ta‘sirini yaxshiroq tushunishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sadriddinovna N. G. МАКТАБДАГИ ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТ //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 21. – №. 8. – С. 193-196.
2. Murotaliyevna Y. I. ПСИХОЛОГИЯ ФАНИНИНГ ТАРАҚҚИЙОТИ //INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 363-367.
3. Urolmaxmatovna D. M. UMUMIY ПСИХОЛОГИЯ ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ, VAZIFALARI VA ILMIY TADQIQOT METODLARI //INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 171-173.
4. Rothbart M. K., Bates J. E. Temperament //Handbook of child psychology. – 2007. – Т. 3.
5. qizi Ro‘ziyeva A. I. INSONLARDA TEMPRAMENT TURLARI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 260-262.
6. Islomjonovna S. G. I. G., Amirovna N. S. H. Temperament. Temperament va uning turlari. Xarakterning tarkibi, shakllanishi, tuzilishi va xususiyatlari hamda inson hayotidagi o‘rni //” ONLINE-CONFERENCES” PLATFORM. – 2023. – Т. 1. – С. 251-253.

7. Toxirovna I. N. et al. BOLALAR PSIXOLOGIYASI VA ULARDAGI TEMPERAMENTLAR //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 26. – №. 3. – C. 40-43.
8. Kamola X. O. J. SHAXS TEMPERAMENTINING IJTIMOYILASHUVIDA TASHQI MUHITNING ROLI //Journal of Pedagogical and Psychological Studies. – 2024. – T. 2. – №. 1. – C. 15-19.
9. Odilboyevich J. H. SHAXS VA UNING TEMPERAMENTIDA PSIXOLOGIK HIMOYA MEXANIZMLARINING ORNI VA AXAMIYATI MOSLASHISHDA UNING TARKIBIY QISMLARI //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. – 2023. – T. 2. – №. 19. – C. 78-84.

-
1. Sirojiddinova, S. S. (2024). CONNECTIVITY BETWEEN MYTHOLOGICAL SOCIAL VIEWS IN UZBEK AND ENGLISH LITERATURE. *Involta Innovation Scientific Journal*, 3(1), 4–7.
-
2. Madraximova, S. Y., Bektemirova, M. O., & Sultonova, M. D. (2024). XALQ ERTAKLARI, MAQOLLARI ORQALI O'QUVCHILARDA MA'NAViy BARKAMOLLIKNI SHAKLLANTIRISH. *Involta Innovation Scientific Journal*, 3(1), 8–13.
-
3. Ibratbek Ikromboy o'g'li Omonov (2024). TRAFIK CHEKLANGAN MUHITLARDA MULTISERVIS TARMOQLARINI MARSHRUTLANISH METODLARINING KLASSIFIKASİYALANISHI. *Involta Innovation Scientific Journal*, 3(1), 14–25.
-
4. Sanobar Saidjanova (2024). XORIJIY TILLARNI O'QITISHNING SAMARALI USULLARI. *Involta Innovation Scientific Journal*, 3(1), 26–30.
-
5. Xusnigul Farxodova (2024). BOLALARNI MULOQOTCHANLIKKA O'RGATISHNING PSIXOLOGIK USULLARI. *Involta Innovation Scientific Journal*, 3(1), 31–35.
-
6. Dilafruz Qolandarova (2024). SHARQ VA G'ARB OLAMIDAGI ULUG' ALLOMA VA MUTAFAKKIRLAR FAOLIYATI. *Involta Innovation Scientific Journal*, 3(1), 36-39.
-
7. Elshod Ulug'murodov, Sirojjon Sayfullayev (2024). AUTOPLAY MEDIA STUDIO DASTURI MUHITI ORQALI O'QUV QO'LLANMA TAYYORLASH. *Involta Innovation Scientific Journal*, 3(1), 40-43.
-
8. Рахматуллаев Хайрулло(2024). ЗНАЧЕНИЕ МАНИПУЛЯЦИИ И МЕРЫ БОРЬБЫ С НЕЙ В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ. *Involta Innovation Scientific Journal*, 3(1), 44-47.
-
9. Altin Kadambayevna Raximova (2024). BOSHLANG'ICH SINFLARDA LUG'AT USTIDA ISHLASHNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI. *Involta Innovation Scientific Journal*, 3(1), 48-53.
-
10. Ilmira Ikramovna Sobirova, Sharifajon Otajonova, Madina Jumabayeva (2024). YANGI AVLOD DARSLIKLARINI BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI, YANGILIKLARI. *Involta Innovation Scientific Journal*, 3(1), 54-57
-
11. Ilmira Ikramovna Sobirova, Aziza Alimbay qizi Qazaqbayeva, Donaxon Toxirovna Ibragimova (2024). BOSHLANG'ICH TA'LIM YO'NALISHI TALABALARIGA SINTAKSIS HAQIDA MA'LUMOT BERISH METODIKASI. *Involta Innovation Scientific Journal*, 3(1), 58-64.
-
12. Maqsadbek Ulug'bekovich Babajanov (2024). DIQQATNI RIVOJLANTIRISHNING TALABALAR O'QISH FAOLIYATIGA TA'SIRI. *Involta Innovation Scientific Journal*, 3(1), 65-69.
-
13. Nodirbek Otabek o'g'li Abdulxaqov (2024). TEMPERAMENT, UNING TIPLARI VA SHAXS XARAKTERINING SHAKLLANISHIDAGI ROLI. *Involta Innovation Scientific Journal*, 3(1), 70-73.
-